

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet u Zagrebu

NIKOLINA VRANČIĆ, VALENTINA PERUŠINA

FORENZIČNA ARHEOMETRIJA: ZAGONETNI SLUČAJ GROFA

TOME KEGLEVIĆA

Zagreb, 2018.

Ovaj rad izrađen je na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod vodstvom mentorice izv. prof. dr. sc. Zdravke Hincak i predan je na natječaj za dodjelu Rektorove nagrade u akademskoj godini 2017/2018.

SADRŽAJ RADA

1. UVOD	3
2. HIPOTEZA	4
3. MATERIJAL I METODOLOGIJA RADA.....	5
3.1. Pronalazak groba i arheološki materijal	5
3.2. Osteološki materijal	6
3.3. Tekstilni ostaci.....	7
3.4. Ostaci bojila.....	8
3.5. Ostaci kože	8
3.6. Ostaci svjetlucavih prašinih čestica i metalnih artefakata.....	8
4. ARHEOLOŠKO NALAZIŠTE LOBOR.....	9
5. POVIJEST OBITELJI KEGLEVIĆ	13
6. TOMO KEGLEVIĆ KAO POVIJESNA LIČNOST	17
7. TEKSTIL I BOJE U PROŠLOSTI	24
8. MODA 19. STOLJEĆA.....	53
9. REZULTATI.....	70
9.1. Antropološka analiza	70
9.2. Analiza tekstilnih materijala	73
9.3. Analiza pigmenata i boja	82
9.4. Analiza kože	83
9.5. Analiza metalnih artefakata i svjetlucavih prašinih čestica	85
10. RASPRAVA.....	88
11. ZAKLJUČAK	95
12. ZAHVALE.....	99
13. POPIS SLIKA	100

14. POPIS TABLICA.....	102
15. POPIS GRAFOVA.....	102
16. POPIS PRILOGA.....	103
17. PRILOZI	104
18. BIBLIOGRAFIJA	117
18.1. Izvori.....	117
18.2. Literatura	117
Sažetak	133
Summary	133
Životopisi	134

1. UVOD

Prije nego što smo se upustili u ovo istraživanje, nismo ni slutili koliko će nas ono potaknuti na razmišljanje o tome što se može iščitati iz šake vrlo fragmentiranog i degradiranog materijala pronađenog u grobu jednog grofa, koliko se arheometrija udaljila od morfoloških i morfometrijskih ispitivanja i približila granici koja je golom oku postala nevidljiva. Narav arheološkog istraživanja iziskuje ponešto drugačiji pristup rješavanju istraživačkih pitanja nego li ostale humanističke znanosti. Arheologija se izdvaja od ostalih humanističkih znanosti zbog uske povezanosti sa prirodoslovnim, tehničkim i biomedicinskim područjem. Upravo njegovanje i daljnje poticanje interdisciplinarnosti i multidisciplinarnosti pomaže razvijati nove ideje i inovativne istraživačke pristupe. Arheometrija je arheološka disciplina koja se bavi upravo implementacijom znanstvenih i tehničkih dostignuća s ciljem optimizacije rezultata arheološkog istraživanja. Arheometrija je prihvatila nove metode istraživanja širokog spektra materijala: koštanih ostataka ljudi i životinja, biljnih ostataka, keramike, kamena, metala, tekstila, stakla, pigmenata i tla. U ovom radu pokušavamo krenuti korak dalje, analizirajući materijal iz groba grofa Tome Keglevića s lokaliteta Lobar u Hrvatskom zagorju. Cilj je analizirati sav dostupan materijal iz groba arheometrijskim i forenzičnim metodama te nadopuniti arheološka istraživanja na lokalitetu Lobar s novim saznanjima koja omogućavaju dostignuća prirodno-znanstvenih metoda te saznati nešto i o vremenu u kojem je grof živio. Rad se može podijeliti na tri dijela: arheološki, povezan sa situacijom na nalazištu te okolnostima i stanju nalaza; arheometrijski dio, koji nam otkriva arheološki materijal; i povijesni dio, koji omogućava bolje razumijevanje i kontekst pronađenog materijala. U ovom smo se radu služili arheološkim i forenzičnim metodama jer forenzika, slično kao i arheologija, obrađuje visoko degradirani i kontaminirani materijal, kakav je pronađen u ovoj grobnici na Loboru. Koristeći se prirodno-znanstvenim metodama, svojstvenim podjednako forenzici (kojoj je fokus istraživanje sudskih slučajeva) i arheometriji (usmjerenoj k interpretaciji arheološkog materijala), dobiva se cjelovita slika koja nadopunjuje arheološka iskopavanja ili povijesna istraživanja. Naša prvotna očekivanja neizmjereno su nadmašili dobiveni rezultati i time omogućili da ispriopovijedamo zaboravljenu priču o zagonetnom slučaju jednog zagorskog grofa.

2. HIPOTEZA

Rad predstavlja interdisciplinarni i multidisciplinarni eksperiment. U kampanji arheoloških istraživanja 2005. godine na lokalitetu Lobor – crkva Majke Božje Gorske, pod vodstvom dr. sc. Krešmira Filipca s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu pronađena je i očišćena grobnica u kojoj su ležali posmrtni ostaci grofa Tome Keglevića.

U grobu je, uz slabo očuvane koštane ostatke, pronađena i manja količina vrlo degradiranog i fragmentiranog materijala, koja je potjecala od posmrtne odore grofa Keglevića. Stoga je eksperiment prožet arheološkim, antropološkim, forenzičnim i povjesničarskim metodama istraživanja, a sve u pokušaju što opsežnije rekonstrukcije sadržaja groba. Jedno od osnovnih pitanja bilo je mogu li se rezultati antropoloških i prirodoslovnih metoda jednostavno implementirati u povijesni i arheološki zaključak o vremenu i osobi? Nadalje, s kakvim rezultatom se u arheometriju mogu uvesti forenzične metode i koliko one mogu pomoći u analizi iznimno degradiranih fragmenata materijala? Postoji li u tom pogledu jasna granica? Mogu li nam pouzdani rezultati forenzičnih metoda na vrlo degradiranom arheološkom i povijesnom materijalu dati indicije za rješavanje otvorenih pitanja u ovim znanstvenim granama?

U radu smo nastojali istražiti mogućnosti i dosege interdisciplinarnosti naspram uobičajenih razmišljanja o arheometriji. Potaknute željom za istraživanjem i prikupljanjem što veće količine podataka o materiji, pristupamo prošlosti na suvremen i interdisciplinarni način, mijenjajući naše poglede na prošlost tradicionalnog povjesničarskog zanata i arheološke znanosti. Hrvatska arheologija se još uvijek ne bavi posebno postindustrijskim razdobljem, kao što se i povijest suvremenih razdoblja ne oslanja toliko na ostvarenja i mogućnosti koje pružaju druge znanstvene discipline, a pogotovo široki spektar forenzičnih metoda za vrlo oštećene i fragmentirane materijale. Kombinirajući potonje, stvaramo novi pristup koji nam može dati odgovore na željena pitanja, ali i ukazati na nova pitanja uzrokovana otkrićem potpuno novih dimenzija prošlosti.

3. MATERIJAL I METODOLOGIJA RADA

Arheološka građa istražena u ovom radu potječe s arheološkog nalazišta Lobar – crkva Majke Božje Gorske, a pohranjena je u prostorijama Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

U svrhu što sveobuhvatnijeg i detaljnijeg istraživanja, autorice su se dotakle i pomoćnih povijesnih znanosti, poput paleografije, genealogije, heraldike, prozopografije i onomastike. Korištene su suvremene analize tekstila, boja i osteološke analize. Nadalje, analizama kožnih ostataka, metalnih artefakata i svjetlucavih metalnih čestica nastojali smo uobličiti priču o životu i smrti Tome Keglevića. Pri rješavanju pitanja povijesnog identiteta Tome Keglevića korišteni su svi dostupni i relevantni izvori informacija poput mnoštva znanstvenih članaka i knjiga, digitalnih zbirki, arhivskih i fotografskih fondova te slikovnih prikaza.

Metodologija ovoga rada dovela nas je u posjet vodećim hrvatskim institucijama koje čuvaju kulturnu materijalnu, pisanu, slikovnu i fotografsku arhivsku građu, poput Hrvatskog državnog arhiva, Muzeja grada Zagreba, Hrvatskog povijesnog muzeja, arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Muzeja za umjetnost i obrt, a od velike je pomoći bila i digitalizirana arhivska građa dostupna na internetu. Sve podatke dostupne u arhivskim izvorima autorice su obradile koristeći se standardnim metodama analize pisanih, slikovnih i fotografskih izvora svojstvenih povijesnoj znanosti, uz to ne ispuštajući iz vida pravila i metodologiju arheološkog znanstvenog istraživanja.

3.1. Pronalazak groba i arheološki materijal

U kampanji arheoloških istraživanja 2005. godine na lokalitetu Lobar – crkva Majke Božje Gorske, pod vodstvom dr. sc. Krešmira Filipca s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu pronađena je i očišćena grobnica u kojoj je počivao grof Toma Keglević.¹ Grob grofa Keglevića smješten je na južnoj strani crkve, ispod poda jedne od dviju malih, nadograđenih klasicističkih kapelica. Unutar oštećene zidane ciglene grobnice nalazili su se vrlo degradirani koštani ostaci (Slika 1).

---

¹ Zahvaljujemo dr. sc. Krešimiru Filipcu sa Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu na dostupnim informacijama o arheološkom iskopavanju ovog groba.

Slika 1 - 1a. Otkrivanje zidane grobnice grofa Tome Keglevića, 1b. proces čišćenja groba, 1c. Posmrtni ostaci in situ (Izvor: dr.sc. Krešimir Filipec).

3.2 Osteološki materijal

Koštani ostaci stabilizirani su i očišćeni u terenskom laboratoriju na samom arheološkom nalazištu. Antropološka analiza izvršena je na Katedri za arheometriju i metodologiju Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Uredu za forenzične znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Korištene antropološke metode obuhvaćaju odredbu spola,² doživljene starosti³ i tjelesne visine.⁴ Osteometrijska analiza izvedena je standardnim setom antropoloških instrumenata GPM-Sieber Hegner prema Martinu.⁵ Histološka analiza izvedena je na sitnim fragmentima dijafize desne natkoljениčne kosti prema modificiranoj Kerleyjevoj metodi.⁶ Uzorci su uklopljeni u akrilnu smolu, zatim su podužno

² J. E. Buikstra, D. H. Ubelaker, ur., *Standards for data collection from human skeletal remains* (priopćenje sa znanstvenog skupa Proceedings of a Seminar at the Field Museum of Natural History: Arkansas Archaeological Survey Research Series 44) (Fayetteville: Arkansas Archaeological Survey, 1994), 16 – 21.

³ Ibid, 21 – 38; S. P. Nawrocki, “Regression Formulae for Estimating Age at Death from Cranial Suture Closure”, u *Forensic Osteology: Advances in the Identification of Human Remains*, ur. K.J. Reichs (Illinois: Charles C. Thomas, 1998), 280 – 288; M. Y. Iscan, S. R. Loth, R. K. Wright, “Age estimation from the rib by phase analysis: white males”, *Journal of Forensic Science* 29 (1984): 1098-1100,

⁴ Lee Meadows, Richard L. Jantz, „Estimation of stature from metacarpal lengths“, *Journal of Forensic Sciences* 37(1) (1992): 150 – 153.

⁵ Rudolf Martin, *Antropologie: Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen* (Stuttgart: Gustav Fischer Verlag, 1988), 551, 562 – 566.

⁶ Zdravka Hincak, Damir Mihelić, Aleksandra Bugar, “Cremated Human and Animal Remains of the Roman Period – Microscopic Method of Analysis (Šepkovića, Croatia)”, *Collegium Antropologicum* 31(4) (2007):

izrezani na mikrotomu (Struers) u rasponu debljine 5-10mm. Istanjeni su na Labopolu -1 (Struers) prije učvršćivanja na predmetno stakalce. Preparati su nativni. Analiza je provedena pod standardnim povećanjima 10x10, 20x10 i 40x10 (Olympus, CX41RF). Fotomikrografi su snimljeni digitalnom kamerom (Olympus 5050-Zoom). Dentalna analiza, osim utvrđivanja patoloških promjena⁷ obuhvaća i stupanj transparentnosti korijena te periodontitisa za točniju odredbu doživljene starosti.⁸

3.3. Tekstilni ostaci

Analize su provedene su u Službi za biološka i kontaktna vještačenja Centra za forenzička ispitivanja, istraživanja i vještačenja „Ivan Vučetić“. Analiziran je veći broj fragmenata različitih tekstilnih materijala u mješavini sa netekstilnim materijalom. Materijal je stabiliziran *in situ*, očišćen od prašine i drugih nečistoća u demineraliziranoj vodi i potom osušen. Mikroskopska analiza tekstilnih vlakana izvedena je u laboratoriju za vještačenja tragova tekstilnih vlakana Službe bioloških i kontaktnih vještačenja Centra za forenzična ispitivanja, istraživanja i vještačenja „Ivan Vučetić“. Preliminarno ispitivanje uključilo je prepoznavanje vrste tekstilnih materijala i pripremu mikroskopskih preparata uz pomoć stereomikroskopa (Leica M80, uz povećanje do 240x). Izdvojene su pojedine tekstilne niti iz cjeline, stavljene na staklenu predmetnicu u kapljicu ksilena, razvlaknjene laboratorijskim iglicama do pojedinačnih tekstilnih vlakana te pokrivene pokrovnim stakalcem. Izrađeno je ukupno osam mikroskopskih preparata. Određivanje porijekla tekstilnih vlakana prema morfološkim karakteristikama provedeno je na komparativnom mikroskopu (Leica FS 2500, uz povećanja do 400x). Tekstilna vlakna iz pripremljenih mikroskopskih preparata uspoređena su s referentnom zbirkom prirodnih vlakana Centra za forenzična ispitivanja, istraživanja i vještačenja „Ivan Vučetić“ za konačno utvrđivanje podrijetla.

316-318 str; Ellis Kerley, “The microscopic determination of age in human beings”, *American Journal of Physical Anthropology* 23 (1965): 152 – 158.

⁷ Jozo Šutalo, Darija Petolas, *Patologija i terapija tvrdih zubnih tkiva* Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1994), 181-222.

⁸ D. A. Prince, D. H. Ubelaker, “Application of Lamendin’s adult dental aging technique to a diverse skeletal sample”, *Journal of Forensic Science* 47 (2002): 6; H. Lamendin, E. Baccino, J. F. Humbert, J. C. Tavernier, R. M. Nossintchouk, A. Zerilli, “A simple technique for age estimation in adult corpses: The two criteria dental method”, *Journal of Forensic Science* 37(5) (1992): 1375-1378.

3.4. Ostaci bojila

Analiza obojanog tekstilnog fragmenta provedena je u Službi za kemijsko-fizikalna i toksikološka vještačenja Centra za forenzička ispitivanja, istraživanja i vještačenja „Ivan Vučetić“ u Zagrebu. Ramanov spektar uzorka 5 snimljen je pomoću Ramanovog disperzivnog spektrometra SENTERRA tvrtke Bruker, u konfiguraciji s mikroskopom Olympus s objektivima za povećanje 20, 50 i 100×. Kao izvor zračenja za pobudu uzorka korišten je diodni laser (AlGaAs) valne duljine 785 nm radne snage 25 mW. Raspršeno zračenje detektirano je CCD uređajem (engl. *charge-coupled device*), hlađenim Peltierovim elementom. Uzorak je analiziran pri sljedećim uvjetima: povećanje 20×, razlučivanje 3–5 cm⁻¹, rešetka 1200ab, vrijeme integracije 2 s, a prosječan spektar rezultat je 10 snimaka. Spektar je snimljen u spektralnom području 72–2635 cm⁻¹. Programskim paketom OPUS 7.0 Ramanovom spektru korigirana je bazna linija.

3.5. Ostaci kože

Visoko degradirani ulomci kože stabilizirani su u laboratoriju. Histološka i stereološka analiza izvršena je na Zavodu za anatomiju, histologiju i embriologiju Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Uredu za forenzične znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Određen je sastav kože, postotni udio kolagenih i elastičnih vlakana koji može upućivati na podrijetlo od određenih životinjskih vrsta.

3.6. Ostaci svjetlucavih prašinstih čestica i metalnih artefakata

Analiza je provedena u Službi za traseološka vještačenja Centra za forenzička ispitivanja, istraživanja i vještačenja „Ivan Vučetić“ u Zagrebu. Elementna analiza i uvid u morfološka svojstva dva predmeta i svjetlucave prašinstih čestice nepoznatog podrijetla provedena je nedestruktivnom metodom pretražne elektronske mikroskopije uz energijski razlučujuću rentgensku spektroskopiju (SEM/EDS, engl. *Scanning Electron Microscopy/Energy Dispersive X-ray Spectroscopy*).

Nativni uzorci smješteni su u vakuumsku komoricu pretražnog elektronskog mikroskopa (MIRA3 FEG, Tescan, Quantax EDX 129 eV detector) koji za pobudu signala koristi emisiju elektrona primjenom električnog polja (FEG, engl. *Field Emission Gun*). Tijekom snimanja napon ubrzanja iznosio je 25 kV. Oslikavanje površine uzoraka postignuto je pomoću detektora unazad raspršenih elektrona uz podršku računalnog programa Tescan MiraTC. Za elementni sastav korišten je energijski razlučujući detektor rentgenskih zraka (Bruker), a dobiveni spektri obrađeni su programom Bruker Quantax.

Prašinaste čestice, nakupljene na fragmentima tekstilnih materijala u grobu, prvenstveno lanenog platna, izuzete su za analizu pomoću dostupnog nosača uzorka s ljepljivom površinom (GRS, engl. *gunshot residue stub*).

4. ARHEOLOŠKO NALAZIŠTE LOBOR

Arheološki lokalitet Lobor smješten je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Krapinsko-zagorskoj županiji, na južnim obroncima Ivanščice.⁹ Na prostoru same općine Lobor nalazi se mnogo lokaliteta povijesnog i arheološkog značaja, među kojima se uz obitelj Keglević i razdoblje novog vijeka vežu samo neki od njih: utvrda Lobor (Stari grad Lobor ili Pusti Lobor), barokni dvorac obitelji Keglević i crkva Majke Božje Gorske. Utvrdu Lobor su Kelgevići zaposjeli tijekom prve polovice 16. stoljeća, a u njihovom posjedu ostaje do samog početka 20. stoljeća, kada posljednji potomak obitelji prodaje sva imanja.¹⁰ Međutim, Kelgevići su ovu srednjovjekovnu utvrdu kao svoje sjedište napustili početkom 17. stoljeća, kada je kao njihova nova rezidencija izgrađen veliki barokni dvorac Lobor, smješten u župi Zlatar (Slika 2).¹¹

---

⁹ Krešimir Filipec, *Arheološko-povijesni vodič po svetištu Majke Božje Gorske u Loboru* (Zagreb i Lobor: Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Župni ured Sv. Ane, Općina Lobor, 2008), 10; Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja* (Zagreb: Školska knjiga, 1993), 136.

¹⁰ Branko Nadilo, „Ostaci utvrda na jugozapadnim obroncima Ivanščice“, *Građevinar* 55(12) (2003): 752, 754, 756.

¹¹ Ibid, 752, 754, 756; Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja* (Zagreb: Školska knjiga, 1993), 20- 21.

Slika 2. Dvorac Lobor, sjedište obitelji Kelgević (izvor: Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja*, Zagreb: Školska knjiga, 1993, 137).

Vrijeme izgradnje Lobora odgovara razdoblju povećane gradnje ranobaroknih dvoraca u Hrvatskom zagorju, budući da tada jenjava neposredna opasnost od turskih provala.¹² Novoizgrađeni dvorci imali su s jedne strane rezidencijalnu odnosno ladanjsku funkciju, dok su s druge strane bili gospodarska središta.¹³ Riječ je o troetažnoj zgradi upečatljive žute boje, iznimno popularne u baroku Habsburške Monarhije. Spomenuta nijansa žute boje popularna je stoga što uz crnu predstavlja boje zastave Monarhije i privrženost Beču, na što uostalom ukazuje podatak da su članovi obitelji Kelgević često provodili zime upravo u Beču.¹⁴ Arhitekturu dvorca možemo raščlaniti na četiri krila koja čine pravilno pravokutno dvorište, no krila dvorca su različitih dimenzija; dva su građena tijekom 17. stoljeća, a druga dva u 18. stoljeću.¹⁵ Nakon prodaje imanja dvorac prestaje biti stambenim objektom, čija se namjena u skladu sa isprva privatnim, a kasnije državnim vlasništvom, mijenjala prema potrebama.¹⁶

¹² Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja* (Zagreb: Školska knjiga, 1993), 15.

¹³ Vladimir Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja* (Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995), 11.

¹⁴ Branko Nadilo, „Ostaci utvrda na jugozapadnim obroncima Ivanšćice“, *Građevinar* 55(12) (2003): 752, 754, 756; Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja* (Zagreb: Školska knjiga, 1993), 141.

¹⁵ Branko Nadilo, „Ostaci utvrda na jugozapadnim obroncima Ivanšćice“, *Građevinar* 55(12) (2003): 752, 754, 756; Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja* (Zagreb: Školska knjiga, 1993), 136.

¹⁶ Tomislav Đurić, Dragutin Feletar; *Stari gradovi i dvorci sjeverozapadne Hrvatske* (Varaždin: Nišro Varaždin, 1981), 64; Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja* (Zagreb: Školska knjiga, 1993), 141;

U blizini središta naselja Lobor, iznad tjesnaca na Ivanščici i na ranijoj gradini, podignuta je i crkva Majke Božje Gorske.¹⁷ Bila je to jednobrodna crkva sa polignalnim svetištem, a pretpostavlja se postojanje sakralnih objekata na mjestu crkve ili u njenoj blizini od razdoblja kasne antike pa sve do baroka (Slika 3).¹⁸ Oltar je također baroknog stila, kao i mnoštvo unutrašnjih freski koje prikazuju biblijske scene i likove.¹⁹ Izvana na pročelju crkve sagrađene su dvije klasicističke kapelice, jedna na lijevoj i jedna na desnoj strani ulaznog dijela (Slika 4).²⁰ Krešimir Filipec (Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu), dugogodišnji voditelj arheoloških istraživanja na ovome lokalitetu, navodi kako se u kasnom baroku u središtu mjesta Lobor gradi i župna crkva Sv. Ane sa župnim dvorom.²¹ Crkva Majke Božje Gorske spominje se još u popisu župa zagrebačke biskupije Ivana arhiđakona iz 14. stoljeća, a tijekom srednjeg i novog vijeka u crkvu i oko nje ukapali su se pokojnici.²²

Branko Nadilo, „Ostaci utvrda na jugozapadnim obroncima Ivanščice“, *Građevinar* 55(12) (2003): 752, 754, 756.

¹⁷ Krešimir Filipec, *Arheološko-povijesni vodič po svetištu Majke Božje Gorske u Loboru* (Zagreb i Lobor: Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Župni ured Sv. Ane, Općina Lobor, 2008), 15, 23.

¹⁸ Ibid, 41 – 43; 67 – 75; Krešimir Filipec, „Drvena crkva u Loboru – najstarija franačka misionarska crkva u sjevernoj Hrvatskoj“, *Starohrvatska prosvjeta* 3(37) (2010): 51 – 59.

¹⁹ Krešimir Filipec, *Arheološko-povijesni vodič po svetištu Majke Božje Gorske u Loboru* (Zagreb i Lobor: Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Župni ured Sv. Ane, Općina Lobor, 2008), 44 – 46, 51 – 55.

²⁰ Ibid, 66.

²¹ Ibid, 17.

²² Ana Azinović – Bebek, Krešimir Filipec, „Brevari iz Lobora i drugih novovjekovnih grobalja sjeverozapadne Hrvatske“, *Opuscula Archaeologica* 37/38 (2013/2014): 282; Krešimir Filipec, *Arheološko-povijesni vodič po svetištu Majke Božje Gorske u Loboru* (Zagreb i Lobor: Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Župni ured Sv. Ane, Općina Lobor, 2008), 30.

Slika 3. Tlocrt crkve Majke Božje Gorske na lokalitetu Lobar, na kojoj je prikazan i položaj grobnice Tome Keglevića (autorska prava na ilustraciju dr.sc. Krešimir Filipec).

Slika 4. Kapelice uz crkvu Majke Božje Gorske, Lobor (autorska prava zadržava dr.sc.Krešimir Filipec).

5. POVIJEST OBITELJI KEGLEVIĆ

Obitelj Keglević jedna je od najpoznatijih i najutjecajnijih hrvatskih plemićkih obitelji, čije je djelovanje obilježilo hrvatsku povijest od 14. do 19. stoljeća. U povijesnim vrelima zabilježeni su različiti patronimi obitelji, od kojih je najučestalije korišten pohrvaćeni oblik Keglević. Uz njihove patronime javljaju se i različiti pridjevci, uglavnom povezivani s njihovim vlastelinstvima – Kegaljski, Porički i Bužimski.²³

Prvi poznati posjed i utvrda obitelji Keglević nalazi se nedaleko od Mokrog polja kraj rijeke Zrmanje, na mjestu između Bukovice i velebitskog Podgorja, a u povijesnim se izvorima naziva Kegaljgrad.²⁴ Iako nije provedeno sustavno arheološko iskopavanje tog lokaliteta, terenskim je pregledom utvrđen tlocrt same utvrde, a povijesna vrela svjedoče o

²³ Ivan Majnarić, Maja Katušić, *Hrvatski biografski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2009, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=198> (posjet 18.3.2018).

²⁴ Krešimir Regan, „Plemićki grad Kegalj (Kegaljgrad)“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 54 (2012): 1 – 2.

tome kako je ta uvrda proživjela više građevinskih faza, sa podjelom grada-utvrde na gradsku jezgru i na utvrđeno predgrađe.²⁵ Prva faza Kegaljgrada datirana je u polovicu 14. stoljeća, a druga u 15. stoljeće, za vrijeme imovinskih sukoba s Vlasima.²⁶ Keglevići su posjedovali i druge manje utvrde i posjede uz tok Zrmanje, od kojih je najvažniji bio Poričane kod današnjeg Ervenika, po čemu je obitelji i nadjenut ovaj pridjevak (Prilog 1.).²⁷ U prvoj polovici 16. stoljeća Kegaljgrad je napušten zbog rastuće osmanske opasnosti.²⁸ Tako su Kelgevići, slično Draškovićima, Patačićima ili Oršićima, preselili središte svoje moći iz prostora nekadašnje jezgre srednjovjekovne hrvatske države u krajeve sjeverne Hrvatske i održavanjem bliskih veza s ostalim tadašnjim plemićkim porodicama uspjeli zadržati visoke vojne i administrativne službe.²⁹ Zahvaljujući ženidbenim vezama Ivan Keglević proširio je obiteljske posjede izvan Kninske županije krajem 15. stoljeća.³⁰ Njegov sin i najpoznatiji pripadnik obitelji Keglević, ban Petar, kupio je prvo posjed Kostel 1523. godine, a zatim i brojne posjede u Zagorju, Križevačkoj, Varaždinskoj i Zagrebačkoj županiji te time utvrdio sjedište obitelji u sjevernoj Hrvatskoj.³¹ Među kupljenim posjedima nalazio se i Lobor, za kojeg je Keglević od kralja dobio i prava na iskopavanje metalnih sirovina.³²

Širenjem prema sjeveru stekli su posjede i u Ugarskoj, što je dovelo do podjele obitelji na hrvatsku i ugarsku granu u 17. stoljeću.³³ Keglevići tijekom 16. stoljeća jačaju svoj utjecaj održavajući bliske i patronske odnose s Crkvom te ženidbenim vezama osiguravaju daljnje ekspanzije posjeda.³⁴ Obitelj nakon Petrovog sudjelovanja u bitci na Mohačkom polju nastavlja biti aktivnim sudionik najvažnijih povijesnih zbivanja u Hrvatskoj pa tako

---

²⁵ Krešimir Regan, „Plemićki grad Kegalj (Kegaljgrad)“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 54 (2012): 4 – 21.

²⁶ Ibid, 23; Vjekoslav Klaić, *Acta Keglevichiana annorum 1322. – 1527. Najstarije isprave porodice Keglevića do boja na Muhačkom polju*, (Zagreb: HAZU, 1917), 9 – 39.

²⁷ Krešimir Regan, „Plemićki grad Kegalj (Kegaljgrad)“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 54 (2012): 11.

²⁸ Ibid, 25.

²⁹ Nataša Štefanec, „Plemstvo“, u *U potrazi za mirom i blagostanjem : hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, ur. Lovorka Čoralčić (Zagreb: Matica Hrvatska, 2013), 95.

³⁰ Ivan Majnarić, Maja Katušić, *Hrvatski biografski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2009, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=198> (posjet 18.3.2017).

³¹ Ivan Majnarić, Maja Katušić, *Hrvatski biografski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2009, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=198> (posjet 18.3.2017); Drago Miletić, „Plemićki grad Kostel“, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 11/12 br. 1 (1997): 117 - 118.

³² Vjekoslav Klaić, „Krapinski gradovi i predaje o njima“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 10, br. 1 (1909): 15.

³³ Ivan Majnarić, Maja Katušić, *Hrvatski biografski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2009, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=198> (posjet 18.3.2017).

³⁴ Vjekoslav Klaić, „Krapinski gradovi i predaje o njima“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 10, br. 1 (1909): 19 – 21.

zabilježavamo Matijino protivljenje seljačkoj buni te sukobe sa obitelji Szekely.³⁵ Dakle, Keglevići su uz političko djelovanje, sudjelovali i u brojnim povijesnim bitkama i sukobima - istaknuli su se Matijin brat Šimun u protuturskim borbama, Šimunov sin Ivan u bitci kod Cernika, Franjo Keglević kao sudionik Tridesetogodišnjeg rata, Juraj kao glavni zapovjednik hrvatske vojske, dok je Nikola Keglević početkom 17. stoljeća sudjelovao u ratu s Osmanlijama.³⁶ Još tijekom 17. i u prvoj polovici 18. stoljeća pripadnici obitelji Keglević drže najviše političke i vojne funkcije u Hrvatskoj. Već u drugoj polovici 18. stoljeća obitelj se sve više povlači iz javnog života.

Josip, unuk banskog namjesnika Petra, naslijedio je Lobor, Veleškovec i Totuševinu i jedini je nastavio hrvatsku obiteljsku lozu.³⁷ Josipov sin, Tomo Keglević, krajem 18. i tijekom 19. stoljeća gospodari imanjima Lobor, Gorice, Veleškovec, Hijacintovo i Mače.³⁸ Plemstvo nakon 18. stoljeća postepeno gubi prihode temeljene na tada zastarjelom feudalnom sustavu zbog globalnih gospodarskih i društvenih promjena uzrokovanih industrijskom revolucijom. Spomenute gospodarske promjene dovele su plemstvo u nepovoljnu situaciju kojoj se nisu mogli prilagoditi prelaskom izvora prihoda i moći s poljoprivredne djelatnosti na industrijsku proizvodnju.³⁹ Težili su zadržavanju ustaljenih društvenih odnosa, no narodne revolucije na Zapadu te proglasi o ukidanju kmetstva nagovještavali su novo vrijeme i promjene sustava gospodarenja i vladanja. Jedna od vidljivih posljedica promjene društvene strukture jest i sama promjena strukture plemstva, u čije redove ulazi udio bogatih građana i inteligencije čiji se prihodi temelje na poduzetničkim, trgovačkim i ostalim visoko profitabilnim djelatnostima prve polovice 19. stoljeća.⁴⁰ Bogato građanstvo teži dobivanju plemićkog statusa zbog društvenog statusa i političkih prava koja takav naslov donosi. Kupovina plemićkih naslova i imanja propalog plemstva postaje učestalije tijekom druge polovice 18. stoljeća.⁴¹ Pojedine su plemićke obitelji uvidjele važnost prilagodbe novim vremenima i započele se baviti proizvodnim djelatnostima, dok plemstvo koje se nije moglo prilagoditi novim izazovima

---

³⁵ Vjekoslav Klaić, „Krapinski gradovi i predaje o njima“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 10, br. 1 (1909): 16 – 17, 22 – 26; Ivan Majnarić, Maja Katušić, *Hrvatski biografski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2009, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=198> (posjet 18.3.2017)

³⁶ Ivan Majnarić, Maja Katušić, *Hrvatski biografski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2009, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=198> (posjet 18.3.2017).

³⁷ Ibid, (posjet 18.3.2017).

³⁸ Ibid, (posjet 18.3.2017).

³⁹ Nikola Glamuzina, Borna Fuerst-Bjeliš, *Historijska geografija Hrvatske*, (Split: Sveučilište u Splitu, 2015), 227 – 232.

⁴⁰ Mirjana Gross, „O položaju plemstva u strukturi elite sjevernoj Hrvatskoj potkraj 19. i na početku 20. stoljeća“ *Historijski zbornik* 31/32 (1978 – 1979): 124.

⁴¹ Ibid, 125.

izgubilo je svoju društvenu i političku ulogu i moć.⁴² Tako je Tomin sin Samuel zadužio imanja uslijed nedostatka radne snage, nepovoljnih kredita i usporene modernizacije.⁴³ Tomin unuk Oskar, zadnji pripadnik obitelji Keglević, naposljetku je prodao sve obiteljske posjede i preselio u Zagreb, integrirajući se u zagrebačko građansko društvo.⁴⁴ Budući da nije imao potomaka, ova velika plemićka obitelj prestala je postojati i pala u zaborav. Početkom 20. stoljeća Keglevići se posljednji put javljaju na političkoj sceni kada Oskar, upravo ironično djeluje u Narodnoj stranci nasuprot svojih predaka koji su se uglavnom zalagali za svoja plemićka prava.⁴⁵

---

⁴² Nataša Štefanec, „Plemstvo“, u *U potrazi za mirom i blagostanjem : hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, ur. Lovorka Čoralić (Zagreb: Matica Hrvatska, 2013), 94.

⁴³ Mirjana Gross, „O položaju plemstva u strukturi elite sjevernoj Hrvatskoj potkraj 19. i na početku 20. stoljeća“, *Historijski zbornik* 31/32 (1978 – 1979): 125 -126.

⁴⁴ Ibid, 128.

⁴⁵ Ivan Majnarić, Maja Katušić, *Hrvatski biografski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2009, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=198> (posjet 18.3.2017).

6. TOMO KEGLEVIĆ KAO POVIJESNA LIČNOST

Kako bi saznali osnovne podatke o životu i djelovanju grofa Tome Keglevića autorice su surađivale sa brojnim znanstvenim institucijama te posegnule za povijesnim izvorima dostupnim u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, Hrvatskom povijesnom muzeju, Muzeju grada Zagreba, Hrvatskoj Akademiji znanosti i umjetnosti te fondovima knjižnica grada Zagreba i Hrvatskim bibliografskim leksikonom.

Posjetom Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu u fondu o hrvatskom plemstvu pronađeni su podaci o genealogiji plemićkog roda Keglevića, koje je bilo fokus istraživanja hrvatske historiografije u duhu političke povijesti tijekom prve polovice 20. stoljeća. U prilogu genealoškim tablama *Keglević de Buzin* nalazila se i zabilješka pisana rukom da su table ovjerene od banskog stola u Zagrebu i datirane od županijskog suda u Varaždinu te zatim uvrštene u fond „Genealogica“ Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu (Prilog 2.).⁴⁶ Pomoću tih je podataka ustanovljeno obiteljsko stablo Keglevića, počevši od rodonadželnika Petra Keglevića Bužimskog u 14. stoljeću, a utrnulo smrću zadnjeg grofa Oskara Keglevića 1918. godine i njegove supruge Ane dvije godine kasnije.

Dakle, pozitivnom identifikacijom Tome Keglevića u rodoslovlju obitelji Keglević učinjen je korak prema potvrđivanju postojanja Tome u pisanim izvorima kao povijesne ličnosti. Iz ovog izvora vidljivo je da je Tomin otac bio grof Josip (Joszef) Keglević Buzinski, a taj je podatak potvrđen i drugim korištenim povijesnim izvorima – Noršičevim *Genealoškim podacima o plemićkim porodicama iz matica župe Zlatar*.⁴⁷ Noršić, koristeći se maticom vjenčanih u župi Zlatar kao povijesnim izvorom, piše da se 4. travnja 1763. godine grof Josip Keglević oženio Rozalijom Thauszy.⁴⁸ Noršić također napominje da je Josipova žena Rozalija bila rođakinja tadašnjeg zagrebačkog biskupa Franje Thauszyja,⁴⁹ koji je poznat kao zagrebački biskup između 1751. i 1769. godine.⁵⁰ Činjenica da je Thauszy, kao visoki crkveni službenik Zagreba toga vremena, bio obiteljski povezan sa Tominom majkom je podatak koji, koristeći se medievističkim historiografskim metodama ispitivanja

---

⁴⁶ Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond Hrvatsko plemstvo (dalje: HP) – Keglević de Buzin (dalje: KDB) – kut. 884.

⁴⁷ HR-HDA-HP-KDB-884.

⁴⁸ Vladimir Noršić, „Genealoški podatci o plemićkim porodicama iz Matica župe Zlatar“, (*Vjesnik Hrvatskog državnog arhiva* 11 (1945), 190.

⁴⁹ Ibid, 190.

⁵⁰ M. Korade, „Franjo Thauszy“, u *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ur. F. Milošević (Zagreb: Školska knjiga, 1995), 405 – 411.

falsificiranja povijesnih izvora pomoću identifikacije onovremenih povijesnih ličnosti, potvrđuje tvrdnje iz genealoškog stabla kao istinite i povijesno točne podatke. Vjenčanje je obavljeno u stolnoj crkvi u Zagrebu, a mladence je vjenčao srijemski biskup Ivan Paxi.⁵¹ Kao svjedoke vjenčanja navode se konjanički časnik Sigismund pl. Vojković, barun Aleksandar Malenić od Kurilovca, kanonik Sigismund-Nikola Thauszy, bekštinski arhidakon Kajetan-Josip Thauszy, župnik sv. Ivana u Novoj Vesi, opat iz sv. Petra Petrovaradina, zatim biskupski tajnik Sigismund pl. Komarony sa ženom Julijanom pl. Chegel, a vjenčanje je službeno zabilježio zlatarski župnik Matija-Antun Lončarić u matici vjenčanih župe Zlatar.⁵² Josip je također imao sestru groficu Ivanu (Johannu) Keglević, koja se udala za Stefana Orehoczyja, a isti se podatak nalazi i u Šavorevim *Regestima isprava iz arhiva porodice Keglević, g. 1700-1853*, koji se nastavljaju na povijest obitelji Keglević predstavljenoj u Klaićevoj *Acti Keglevichiani*.⁵³

Uz već spomenuti slučaj biskupa Thauszya, koji kao povijesna ličnost i suvremenik potvrđuje vjerodostojnost korištenih povijesnih izvora, važno je u historiografskom pristupu pronaći više različitih nadopunjujućih neovisnih povijesnih izvora da bi se dobila što vjerodostojnija i objektivnija slika povijesti i potvrdila relevantnost izvora, kao u slučaju grofice Ivane. Braća i sestre Josipa Keglevića su se, poput Josipa osobno, ženidbenim vezama povezivali sa drugim velikaškim obiteljima tadašnje Habsburške Monarhije – što je uostalom bilo i uobičajeno među visokim staležom od rane povijesti. Tako se u genealoškom stablu Keglevića navode njihove ženidbene veze sa mnogim značajnim plemićkim obiteljima, kao što su Erdödy, Oršić, Petazzi, Drašković i Collenbach.⁵⁴ Na primjer, 1794. godine sklopljen je u Loboru ženidbeni ugovor između Josipove kćeri i Tomine sestre, grofice Franciske Keglević i grofa Adama Oršića.⁵⁵

Prema matičnim knjigama krštenih župe Zlatar, poznat je datum rođenja i krštenja grofa Tome Keglevića. Datum koji se navodi jest 21. prosinca 1768. godine, a prema drugim

---

⁵¹ Vladimir Noršić, „Genealoški podatci o plemićkim porodicama iz Matica župe Zlatar“, (*Vjesnik Hrvatskog državnog arhiva* 11 (1945), 190.

⁵² Ibid, 190.

⁵³ Lujo Šavor, „Regesti isprava iz arhiva porodice Keglević g. 1700. – 1853.“, u *Zbornik Historijskog Instituta JAZU* 1 (1954), 382; HR-HDA-HP-KDB-884; Vjekoslav Klaić, *Acta Keglevichiana annorum 1322. – 1527. Najstarije isprave porodice Keglevića do boja na Muhačkom polju*, (Zagreb: HAZU, 1917).

⁵⁴ HR-HDA-HP-KDB-884.

⁵⁵ Lujo Šavor, „Regesti isprava iz arhiva porodice Keglević g. 1700. – 1853.“, u *Zbornik Historijskog Instituta JAZU* 1 (1954), 385.

manje pouzdanim izvorima Toma je navodno rođen 29. prosinca 1769. godine.⁵⁶ Međutim, izglednije je da je prvi datum povijesno točan jer se ista godina Tominog rođenja spominje i u genealoškim tablicama iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu.⁵⁷ Tomino krsno ime bilo je Franjo, a na krštenju su bili prisutni otac Josip Keglević, majka Rozalija Keglević, rođena Thauszy, a krsni kum bio mu je zagrebački biskup Franjo Thauszy kojega je na krštenju zastupao opat Pavao Jurak.⁵⁸ Budući da je biskup Franjo Thauszy preminuo početkom 1769. godine, u potpunosti možemo opovrgnuti nevjerodostojan internetski izvor o Tominom rođenju i krštenju u prosincu 1769. godine.⁵⁹ Na krštenju su još prisustvovali i bistrički župnik, grofica Magdalena Pettaczy, a krsnu kumu zastupala je pl. Franciska Bedeković.⁶⁰

Nažalost, nemamo podatke iz matice vjenčanih o datumu i mjestu Tomina vjenčanja sa Magdalenom, rođenom Karatsonyi. Potvrdu njihovog braka pronalazimo u genealoškoj tabli iz Hrvatskog državnog arhiva,⁶¹ a iz *Regesta* je vidljivo da su 1811. godine već zasigurno vjenčani.⁶² Spomenuti paragraf u *Regestima* sadrži kuriozitet o Tominoj supruzi Magdaleni, datiranog 15. svibnja 1811. godine, u kojemu se navodi: „Liječnik dr. Staindl konstatira, da Magdalena, žena grofa Tome Keglevicha, pod utjecajem mjesečevih mijena počini neka djela, za koja ne može odgovarati, jer ne potječu iz slobodne voljne odluke.”⁶³

Toma je s Magdalenom imao samo jednog sina Samuela. Podatci iz neovisnih povijesnih izvora ne slažu se oko godine rođenja Samuela Keglevića. Naime, prema *Regestima* rođen je i kršten u Zagrebu 1828. godine, dok je u genealoškim tablama zabilježena 1812. kao godina Samuelovog rođenja (Prilog 2.).⁶⁴ Daljnjom analizom povijesnih izvora zaključeno je da podatak iz *Regesta* vrlo malo vjerojatan, budući da bi Samuel morao imati samo jedanaest godina u trenutku rođenja svojeg sina Oskara.

Unatoč pokojem netočnom podatku koji se pojavljuje u *Regestima*, a možda je nastao pogrešnom interpretacijom fonda obitelji Keglević ili prijepisnom pogreškom, mnogi podaci

---

⁵⁶ Vladimir Noršić, „Genealoški podatci o plemićkim porodicama iz Matica župe Zlatar“, (*Vjesnik Hrvatskog državnog arhiva* 11 (1945): 201; <https://www.geni.com/people/Toma-Tamas-Keglevi%C4%87-Buzinski-Grof/6000000010801709012>, (posjet 24.4.2017.).

⁵⁷ HR-HDA-HP-KDB-884.

⁵⁸ Vladimir Noršić, „Genealoški podatci o plemićkim porodicama iz Matica župe Zlatar“, (*Vjesnik Hrvatskog državnog arhiva* 11 (1945): 201.

⁵⁹ M. Korade, „Franjo Thauszy“, u *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ur. F. Milošević (Zagreb: Školska knjiga, 1995), 405 – 411.

⁶⁰ Vladimir Noršić, „Genealoški podatci o plemićkim porodicama iz Matica župe Zlatar“, (*Vjesnik Hrvatskog državnog arhiva* 11 (1945): 201.

⁶¹ HR-HDA-HP-KDB-884.

⁶² Lujo Šavor, „Regesti isprava iz arhiva porodice Keglević g. 1700. – 1853.“, u *Zbornik Historijskog Instituta JAZU* 1 (1954), 290.

⁶³ Ibid, 390.

⁶⁴ Ibid, 394.

ipak se podudaraju sa ostalim povijesnim izvorima koji su korišteni kako bi se rekonstruirala povijest plemićke obitelji Keglević. Između ostalog, ovi spisi donose mnoštvo vrijednih podataka o životu obitelji, no ponajviše o gospodarskim i financijskim prilikama. Tako se u najvećoj mjeri tu radi o zemljišnim posjedima, njihovoj kupoprodaji i zajmovima, zadužbinama te sudskim parnicama vezanim za iste.⁶⁵ U usmenoj predaji lokalne loborske zajednice grof Tomo Keglević ostao je zapamćen u negativnom kontekstu, no takve informacije ne možemo potvrditi dostupnim povijesnim izvorima.

Slika 5. Fotografija kuće Tome Keglevića u Zagrebu (izvor: Vladimir Maleković, ur., Bidermajer u Hrvatskoj, Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997, 372).

Zanimljiv je spomen podatka o Tominom iznajmljivanju kuće u Zagrebu u Ilici 482 (na uglu Ilice i Frankopanske ulice) od Stjepana Mikuleteca 1830. godine (Slika 5).⁶⁶ To ukazuje na utjecaj Zagreba kao glavne urbane sredine u regiji koja je privlačila okolno plemstvo te važnosti Zagreba kao gospodarske, trgovačke i kulturne sredine zasigurno pridonosi i požar 1776. godine u Varaždinu koji je dotad bio vrlo značajno središte sjeverne

⁶⁵ Lujo Šavor, „Regesti isprava iz arhiva porodice Keglević g. 1700. – 1853.“, u *Zbornik Historijskog Instituta JAZU* 1 (1954): 394.

⁶⁶ *Ibid*, 395.

Hrvatske.⁶⁷ Analizirajući priloge kataloga izložbe o bidermajeru u Hrvatskoj, u kojima vidimo uporabu namještaja bidermajerskog stila u njegovom dvorcu Loboru te imajući na umu Tomin boravak u Zagrebu, može se pretpostaviti kako je Tomo donekle prihvaćao i prilagodio se tadašnjem pomodnom građanskom stilu života (Slika 6).⁶⁸

Slika 6. Stolac iz dvorca Lobar, datirana 1835. - 1840. (izvor: Vladimir Maleković, ur., *Bidermajer u Hrvatskoj*, Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997, 532).

Također iz genealoških tabla iščitavamo informaciju o braku Samuela, Tominog sina, sa barunicom Emilijom, rođenom Collenbach, svojom rođakinjom u drugom koljenu, što je isto bila uobičajena praksa među plemstvom.⁶⁹ Emilija Keglević još se za Tominog života spominje u dodatku genealoškom stablu, konkretno 1845. godine kao *comitissa in Gorica*, dok se u istoj zabilješci Tomina rezidencija smješta u Lobar, a Samuelova na posjedu Veleškovec.⁷⁰

---

⁶⁷ Marina Bregovac Pisk, ur., *Život u palači od 1764. do 2004.* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2004), 76.

⁶⁸ Vladimir Maleković, ur., *Bidermajer u Hrvatskoj* (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 527, 473.

⁶⁹ HR-HDA-HP-KDB-884.

⁷⁰ HR-HDA-HP-KDB-884.

Smrt Tome Keglevića zabilježena je samo godinom (1850.) u genealoškim tablama iz Hrvatskog državnog arhiva.⁷¹

Tijekom četrdesetih godina 19. stoljeća legalni dokumenti Keglevića obilježeni su obiteljskim razmiricama, uglavnom potaknutim imovinskim zemljišnim sporovima. To oslikava i pronađeni pisani dokument koji govori upravo o jednom o sporova, dostupan u zemljorasteretnom fondu Hrvatskog državnog arhiva, kojega datiramo u 1845. godinu. Riječ je o pravnom dokumentu, koji sadrži tipične pravne i pisarske formule te je mnogo prostora u tekstu posvećeno pitanju izvršenja novčanih obveza. Na početku dokumenta vidljivo je da je Toma Keglević subjekt ovog teksta, u kojemu nije izričito specificirano njegovo ime kao autora teksta, ali se to može iščitati u prvoj rečenici latinske konstrukcije *cum filio meo Samuele* (Prilog 3.).⁷² Dokument govori o prepisivanju posjeda Gorice (uz novčanu naknadu) Samuelovoj ženi, barunici Emiliji Collenbach, čija je majka bila Tomina rođakinja u prvom koljenu. Tomo je obećao barunici 1841. godine prepisati spomenuti posjed, a 1845. to je obećanje i legalno provedeno. Potvrdu o provođenju ovog ugovora pronalazimo i u *Regestima*, budući da 1847. godine grof Samuel Keglević osporava nastojanja da se ovo prepisivanje prikaže ilegalnim.⁷³ Iz pravnog dokumenta dobivamo i potvrdu o Loboru kao rezidencijalnom i poslovnom središtu Tome Keglevića.⁷⁴ Veoma je zanimljiv i podatak da grof Toma preko volje prepušta goričko imanje barunici Emiliji, dakle i njezinom suprugu Samuelu – budući da Samuela otac Toma u više navrata javno optužuje za stvaranje nepotrebnih dugova i rasipništvo.⁷⁵ Izgleda kako je situacija oko Samuelovih dugova eskalirala njegovim prijetnjama smrću i tužbom kralju, dok je Toma zauzvrat prepisao svoja druga imanja unucima.⁷⁶ Međutim, ovaj dokument je rezultat tadašnjih skladnih odnosa oca i sina, budući da je Tomo na koncu ipak prepisao goričko imanje Samuelovoj supruzi.

---

⁷¹ HR-HDA-HP-KDB-884.

⁷² Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond Zemljorasteretno ravnateljstvo, operati za urbarijalnu odštetu (dalje: ZROUO) – kut. 245-252.

⁷³ Lujo Šavor, „Regesti isprava iz arhiva porodice Keglević g. 1700. – 1853.“, u *Zbornik Historijskog Instituta JAZU* 1 (1954): 405.

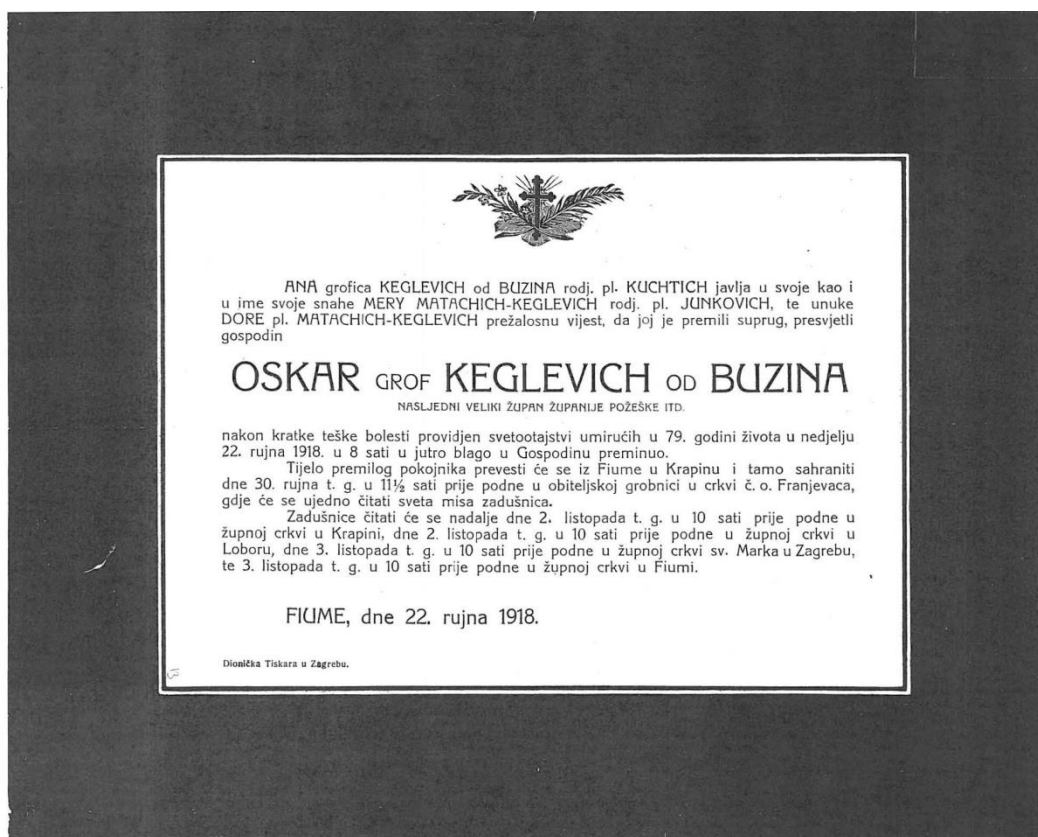
⁷⁴ HR-HDA-ZROUO-245-252.

⁷⁵ HR-HDA-ZROUO-245-252.

⁷⁶ Lujo Šavor, „Regesti isprava iz arhiva porodice Keglević g. 1700. – 1853.“, u *Zbornik Historijskog Instituta JAZU* 1 (1954): 402.

Samuel i Emilija Keglević imali su dva sina od kojih je prvorođenac Ladislav još kao jedanaestogodišnje dijete preminuo.⁷⁷ Drugi sin Oskar rođen je tek tri godine nakon Ladislava, dakle 1839. godine, a oženio je Anu rođenu Kuchtich.⁷⁸ Kao što je već spomenuto u prethodnim poglavljima, Oskar je bio posljednji izdanak ove velike plemenitaške obitelji. Koristeći osmrtnice kao jedan od vrlo vjerodostojnih pisanih povijesnih izvora, možemo saznati da je Oskar preminuo u Rijeci 22. rujna 1918. u 79. godini života, što opet potvrđuje istinitost podataka iz Hrvatskog državnog arhiva.⁷⁹ U tom dokumentu se uz titulu grofa od Buzina, Oskar se navodi i kao „nasljedni veliki župan županije požeške“.⁸⁰ Tako su osmrtnice pružile dodatne informacije o smrti posljednjih Keglevića, poput informacije da je Oskarova smrt bila uzrokovana teškom bolešću i da je među ožalošćenima bila supruga Ana koja ga je nadživjela za dvije godine.⁸¹ Doznajemo i o posljednjem počivalištu Oskara Keglevića, čije je tijelo iz Rijeke preneseno u obiteljsku grobnicu u Krapini, a misa zadušnica održana je na nekoliko simboličnih mjesta: Zagrebu, Rijeci, Loboru i Krapini (Slika 7).⁸²

Slika 7. Osmrtnica grofa Oskara Keglevića (HR-HDA-HP-KDB-884).

⁷⁷ HR-HDA-HP-KDB-884.

⁷⁸ HR-HDA-HP-KDB-884.

⁷⁹ HR-HDA-HP-KDB-884.

⁸⁰ HR-HDA-HP-KDB-884.

⁸¹ HR-HDA-HP-KDB-884.

⁸² HR-HDA-HP-KDB-884.

7. TEKSTIL I BOJE U PROŠLOSTI

Uska povezanost čovjeka i tekstila bila je neupitna kroz prošlost, kao što je to slučaj i danas te je tekstil nedvojbeno korišten još od prapovijesti. Tekstil, kao vlakna i svi proizvodi sačinjeni od njih bilo kojom prerađivačkom tehnologijom (pređenjem, tkanjem, pletenjem itd.),⁸³ tijekom povijesti dao je čovjeku zaklon od vremenskih uvjeta, ali i od nelagode, služio je kao osobni ukras, za isticanje ljepote, pokazivao nečiji socijalni i maritalni status te služio spolnoj i dobnoj diferencijaciji, a često označavao etničku ili vjersku pripadnost.⁸⁴ Kao i u današnje vrijeme, tekstil je i u prošlosti bio podložan modnim trendovima i promjenama, razne vrste tekstila ili boje odjeće mijenjale su se tijekom stoljeća ili čak ponekad desetljeća, dok su oni koji su ga nosili time isticali svoje već gore spomenute karakteristike.

Sama riječ tekstil potječe od latinskih riječi *texere* (što znači tkati) ili *textilis* (tkan, petljan ili tkanina).⁸⁵ Veza između tkanja i tekstila u etimološkom smislu zapravo je i logična, budući da je tkanje kroz povijest bilo primaran način dobivanja tekstila, prije nego što je čovjek spoznao druge tehnike njegove proizvodnje: tkalo se odjeću, pokrivače, prostirke i drugo.⁸⁶ Sav tekstil proizvodi se od vlakana, bilo prirodnog ili životinjskog porijekla. Vrste vlakana razlikuju se prema porijeklu pa tako poznajemo prirodna biljna, životinjska i mineralna vlakna, dok u kategoriji umjetnih vlakna razlikujemo njihov sastav iz prirodnih ili sintetskih polimera.⁸⁷ Prirodna se vlakna nalaze u prirodi i direktno su upotrebljiva kao sirovina za tekstil ili se pak moraju podvrgnuti raznim fizikalno-mehaničkim ili fizikalno-kemijskim procesima kako bi bili prikladni za proizvodnju tekstila.⁸⁸ Prirodna biljna vlakna dobivaju se iz stabljika, lišća, sjemenki ili plodova – ovakva vlakna primarno su građena od celuloze.⁸⁹ Tako ovoj skupini pripadaju tkanine izrađene od vlakana pamuka, lana, kudjelje, jute ili manile.⁹⁰ Drugu skupinu vlakna prirodnog porijekla čine životinjska vlakna, građena prvenstveno od bjelančevina i dijele se na keratinska i fibroinska.⁹¹ Vuna, moher i kašmir

---

⁸³ Hrvatski jezični portal <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (posjet 02.04.2017).

⁸⁴ Roberta Gilchrist, *Medieval Life: Archaeology and the Life Course* (London: The Boydell Press, 2012), 68 – 69.

⁸⁵ Mirko Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik* (Bjelovar, 2006), 1066.

⁸⁶ Ružica Čunko, Emira Pezelj; *Tekstilni materijali* (Čakovec: Zrinski, 2002), 7.

⁸⁷ Ibid, 14.

⁸⁸ Ružica Čunko, Maja Andrassy; *Vlakna* (Zagreb, Čakovec: Zrinski, 2005), 5.

⁸⁹ Ibid, 83.

⁹⁰ Ibid, 10 – 11; Ružica Čunko, Emira Pezelj; *Tekstilni materijali* (Čakovec: Zrinski, 2002), 13 - 14.

⁹¹ Ružica Čunko, Emira Pezelj; *Tekstilni materijali* (Čakovec: Zrinski, 2002), 13 – 14; Ružica Čunko, Maja Andrassy; *Vlakna* (Zagreb, Čakovec: Zrinski, 2005), 135 – 170.

proizvode se od keratinskih vlakana, a svile od fibroinskih životinjskih vlakana.⁹² Drugu veliku skupinu vlakana čini grupa umjetnih vlakana, proizvedena od nevlaknatih tvari koje nastaju umjetnim putem (u tvornici vlakana) – no ona se nisu počela upotrebljavati u većoj mjeri do modernijeg vremena.⁹³

Različite su se biljne i životinjske supstance (vlakna) koristile više ili manje u nekom trenutku u prošlosti, čineći tako jednu vrstu tkanine popularnijom u određenom razdoblju. Proučavajući popularnost neke tkanine ili nekog tekstila kroz povijest, može se doći do saznanja o dostupnosti nekih vlakana, metode proizvodnje tekstila, metode bojenja; može se i otkriti modu u određenom vremenskom razdoblju te dobiti uvid u tadašnje trgovačke puteve. Nadalje, tkanine i tekstil otkrivaju i ekonomsku situaciju (ovisno da li je pojedina populacija bila u mogućnosti priuštiti si skupocjenije tkanine i materijale), te općenito modu u nekom povijesnom razdoblju, a na osobnijoj razini može se proučiti i ukus pojedinca, uz već spomenuti njegov društveni i ekonomski status.

Povijest tekstila dakako započinje u najranijem prapovijesnom razdoblju, paleolitiku. Iako se ne radi o tekstilnim artefaktima *per se*, svejedno se može zaključiti kako su ljudi u paleolitiku poznavali primitivne tehnike izrade užadi i mreža. Otisci takvih tekstilija nađeni su na keramičkim ostacima posuđa.⁹⁴ Princip djelovanja ove metode identifikacije ostataka tekstilija sastoji se u pretpostavki kako originalna tkanina i struktura tkanja na neki način ostavlja znak ili „reljef“ u drugim materijalima koji su mekane teksture i na koje se takav otisak može utisnuti – a to je vidljivo mikroskopski.⁹⁵ U arheologiji to su najčešće slučajevi gdje postoji otisak prapovijesnog užeta u keramičkoj posudi, budući da se tkanina ili užad, između ostalog, koristila i pri izradi keramičkog posuđa.⁹⁶ Iako je ova tehnika promatranja otisaka ponešto manjkava, u brojnim je slučajevima poslužila u detektiranju prapovijesnih tkanja i tkanina, u nedostatku organskih uzoraka na arheološkom nalazištu.⁹⁷ Na europskim je

---

⁹² Ružica Čunko, Emira Pezelj; *Tekstilni materijali* (Čakovec: Zrinski, 2002), 13 – 14; Ružica Čunko, Maja Andrassy; *Vlakna* (Zagreb, Čakovec: Zrinski, 2005), 11 – 12.

⁹³ Ružica Čunko, Emira Pezelj; *Tekstilni materijali* (Čakovec: Zrinski, 2002), 13 – 15.

⁹⁴ Lise Bender Jørgensen, Karina Grömer, „Arheologija tekstila – Suvremena dostignuća i novije metode. The Archaeology of Textiles – Recent Advances and New Methods“, *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 3 (2012): 47.

⁹⁵ Penelope B. Drooker, „Approaching Fabrics Through Impressions on Pottery“, *Textile Society of America Symposium Proceedings*, Paper 773 (2000): 59.

⁹⁶ Paula Mazăre, „Investigating Neolithic and Copper Age Textile Production in Transylvania (Romania): Applied Methods and Results“, u *Prehistoric, Ancient Near Eastern and Aegean Textiles and Dress: An interdisciplinary anthology*, ur. Mary Harlow, Cécile Michel i Marie-Louise Nosch, (Oxford: Oxbow Books, 2014).

⁹⁷ Karen E. Stothert, Kathleen A. Epstein, Thomas, R. Cummins, Maritza Freire, „Reconstructing Prehistoric Textile and Ceramic Technology from Impressions of Cloth in Figurines from Ecuador“, u *Materials Issues in Art and Archaeology II*, Materials Research Society Symposium Proceedings Vol. 185, ur. Pamela B. Vandiver,

lokalitetima pružila mnoga saznanja o metodama izrade košara i užeta u prapovijesti – poznati su primjeri iz Češke, istraživanja na paleolitičkim „Venerama“, ali i zemljama poput Rusije i Rumunjske.⁹⁸

Bender Jørgensen i Grömer spominju kako se tekstilni uzorci iz mezolitika vrlo rijetko pronalaze, iako iz sjeverne Europe postoje primjerci očuvanih mezolitičkih užadi i mreža koji upućuju na artefakte izrađene primarno za lov i ribolov, a zatim možda i za pokrivanje tijela.⁹⁹ Vrlo je važan i pronalazak karboniziranih ostataka sjemenki na lokalitetu Çatal Höyük u južnoj Anatoliji u Turskoj. Na istom lokalitetu 1960-ih godina pronađeni su karbonizirani ostaci različitih vrsta sjemenki.¹⁰⁰ Pretpostavljeno je da su neke od tih sjemenki mogle biti dokaz u prilog proizvodnje tekstila na lokalitetu, a nakon dugih polemika oko vrste sjemenki, utvrđeno je da se radilo o lanu, te je nalaz datiran u početak 6. tisućljeća prije Krista.¹⁰¹ Također se smatra kako je lan najstarija vrsta istkane tkanine.¹⁰² No, to nije jedini dokaz prisutnosti tkanina u životima neolitičkih ljudi na Bliskom Istoku – odjeća ili tekstil prikazan je i na zidnim slikarijama i keramičkim figuricama iz Çatal Höyüka te nađen u fragmentima na nalazištu.¹⁰³ Međutim, čini se kako indikacije o korištenju lana potječu i iz Europe: na

---

James Druzik, George S. Wheeler (Pittsburg, 1991): 767 -776; Mary Jane Berman, Charlene Dixon Hutcheson, „Basketry-impressed Sherds: To Weave and To Eat in the Bahamas“ (priopćenje sa znanstvenog skupa SAA Annual Meeting, Nashville, 1997); Penelope B. Drooker, *Mississippian Village Textiles at Wickliffe* (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1992).

⁹⁸ James M. Adovasio, Olga Soffer, Bohuslav Klima, „Upper Palaeolithic Fibre Technology: Interlaced Woven Finds from Pavlov I, Czech Republic, c. 26,000 Years Ago“, *Antiquity* 70 (1996): 526-534; Olga Soffer, James M. Adovasio, David C. Hyland, „The Well-Dressed "Venus": Women's Wear ca. 26,000 B. P.“ (priopćenje sa znanstvenog skupa SAA Annual Meeting, Chicago 1999); Olga Soffer, James M. Adovasio, J. S. Illingworth, Kh. A. Amirkhanov, N. D. Praslov, M. Street, „Paleolithic Perishables Made Permanent“ (priopćenje sa znanstvenog skupa SAA Annual Meeting, Philadelphia 2000); David Hyland, I. S. Zhushchikhovskaya, V. E. Medvedev, A. P. Derevianki, and A. V. Tabarev, „Pleistocene Textiles in the Far East: Impressions from the World's Oldest Pottery“ (priopćenje sa znanstvenog skupa SAA Annual Meeting, Philadelphia 2000); Paula Mazăre, „Investigating Neolithic and Copper Age Textile Production in Transylvania (Romania): Applied Methods and Results“, u *Prehistoric, Ancient Near Eastern and Aegean Textiles and Dress: An interdisciplinary anthology*, ur. Mary Harlow, Cécile Michel i Marie-Louise Nosch, (Oxford: Oxbow Books, 2014).

⁹⁹ Lise Bender Jørgensen, Karina Grömer, „Arheologija tekstila – Suvremena dostignuća i novije metode. The Archaeology of Textiles – Recent Advances and New Methods“, *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 3 (2012): 48; Lise Bender Jørgensen, „Stone-Age textiles in North Europe“ u *Textiles in Northern Archaeology. NESAT III: Textile Symposium in York 6-9 May 1987*, ur. Penelope Walton, John Peter Wild, 1 – 10. London: Archetype Publications, 1990.

¹⁰⁰ Helbaek Hans, „First Impressions of the Çatal Hüyük Plant Husbandry“, *Anatolian Studies* 14 (1964): 121 – 123.

¹⁰¹ Michael L. Ryder, „Report of Textiles from Çatal Hüyük“, *Anatolian Studies* 15 (1965): 175 – 176; James Mellaart, *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia* (London: Thames and Hudson, 1967), 49 – 53, 189, 197.

¹⁰² David W. Anthony, *The Horse, the Wheel and the Language. How the Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World*, (Princeton: Princeton University Press, 2007), 61; Elizabeth Wayland Barber, *Prehistoric Textiles: The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages*, (Princeton: Princeton University Press, 1991), 12.

¹⁰³ Stephen Bourke (ur.) et al., *The Middle East. The Cradle of the Civilization Revealed* (London: Thames & Hudson, 2008), 46; Charles Gates, *Ancient Cities: The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome*, (London i New York: Routledge, 2011, 2. izdanje), 27; James Mellaart, *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia* (London: Thames and Hudson, 1967), 183 – 184, 186, 189.

neolitičkoj linearno-trakastoj keramici u Njemačkoj također se nalaze otisci (lanenog) tkanja u glini.¹⁰⁴

Prije otkrića sjemenki lana iz Çatal Höyüka, fragment lana s lokaliteta Faiyum u Egiptu smatran je najstarijim.¹⁰⁵ Ovaj egipatski fragment lana (*Linum usitatissimum* L.) također je datiran u neolitičko razdoblje – tkani ekofakt pronađen je u keramičkoj posudi, a na istom lokalitetu nađeni su i pršljenci (dio tkalačke opreme).¹⁰⁶ Egipćani, ipak, sloveli su kao majstori proizvodnje lana u Starome svijetu.¹⁰⁷ Tijekom Novog Kraljevstva, započeli su s proizvodnjom i obojanog tekstila, a takvi (iako vrlo oštećeni) arheološki nalazi potječu i iz Tutankamonove grobnice – npr. njegova tunika ukrašena vezenjem.¹⁰⁸

I u Europi tijekom neolitika nalazimo već brojnije ostatke tekstila i ulomke tkanja, napose na području švicarskih jezera koji se datiraju se u oko 3000 godina prije Krista.¹⁰⁹ Idealan i slikovit primjer bila bi mumija Ötziya, pronađena u talijanskim Alpama i datirana oko 3300. g. pr. Kr. U zahvalnim anaerobnim uvjetima pod ledenim pokrivačem njegova je odjeća ostala očuvana. Analize su pokazale kako je nosio pokrivala od životinjskih krzna, cipele od goveđe kože, hlače/tajice od kozje kože, ogrtač ili kaput od ovčje kože i krzna, medvjede krzno poslužilo je za šešir, dok mu je tobolac za strelice bio sašiven od jelenje kože.¹¹⁰ Njegova kožna odjeća bila je i obojana, a znanstvenici također zaključuju da je, na temelju raznolikosti njegove odjeće te dostupnosti tih sirovina i produkata, u posjed takvih materijala zasigurno došao i trgovinom.¹¹¹

Tijekom brončanog doba u Europi, počelo je dolaziti do regionalnih razlika u izboru materijala za tekstil. Izgleda kako se u središnjoj i južnoj Europi nastavilo korištenje lana, dok

---

¹⁰⁴ Lise Bender Jørgensen, Karina Grömer, „Arheologija tekstila – Suvremena dostignuća i novije metode. The Archaeology of Textiles – Recent Advances and New Methods“, *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 3 (2012): 49.

¹⁰⁵ Harold B. Burnham, „Çatal Höyük – The Textiles and Twined Fabrics“, *Anatolian Studies* 15 (1965): 169 – 174.

¹⁰⁶ Kathryn A. Bard, *An Introduction to the Archaeology of Ancient Egypt*, (Chichester: John Wiley & Sons, 2015), 88; Elizabeth Wayland Barber, *Prehistoric Textiles: The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages*, (Princeton: Princeton University Press, 1991), 10.

¹⁰⁷ Peter James, Nick Thorpe, *Ancient Inventions* (New York: Ballantine Books, 2006), 275.

¹⁰⁸ Elizabeth Wayland Barber, „New Kingdom Egyptian Textiles: Embroidery vs. Weaving“, *American Journal of Archaeology* 86 (3) (1982): 442 – 445.

¹⁰⁹ Elizabeth Wayland Barber, *Prehistoric Textiles: The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages*, (Princeton: Princeton University Press, 1991), 10.

¹¹⁰ James E. Dickson, Klaus Oeggl, Linda L. Handley, „The Iceman Reconsidered“, *Scientific American* 288 (5) (2003): 31 – 36; <http://www.archaeology.org/news/4776-160819-italy-otzi-clothing> (posjet 05.04.2017.); <http://www.iceman.it/en/clothing/> (posjet 05.04.2017.)

¹¹¹ <http://www.archaeology.org/news/4776-160819-italy-otzi-clothing> (posjet 05.04.2017.)

Alois G. Püntener, Serge Moss, „Ötzi, the Iceman and his Leather Clothes“, *Chimia* 64 (5) (2010): 315- 320.

u sjevernoj Europi počinje prevladavati vuna.¹¹² Uobičajeno se smatra da prvi nalazi vune (u formi tekstila) potječu iz područja Irana i Mezopotamije, datirani su između 3000. i 2800. g. pr. Kr (Slika 8).¹¹³

Slika 8. Neki od najstarijih lokaliteta sa nalazima fragmenata vune (izvor: David W. Anthony, *The Horse, the Wheel and the Language. How the Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World*, Princeton: Princeton University Press, 2007, 62).

Međutim, u euroazijskim stepama sjeveroistočno od Crnog mora tekstilni ostaci ukazuju na još raniju uporabu vunenog tekstila te više vrsta tkanina koje su pokojnici u kurganima poznavali.¹¹⁴ Tekstilna vlakna nađena na ovim lokalitetima su vuna, lan i vlakna koja nalikuju pamuku.¹¹⁵ Primjećeno je i da su koristili različite tehnike bojenja za raznovrsne tkanine, što ukazuje na vrsno poznavanje tekstilija, njihovih karakteristika i mogućnosti.¹¹⁶ Otprilike u isto vrijeme, oko 2900. g. pr. Kr., fragment karboniziranog vunenog tkanja

¹¹² Lise Bender Jørgensen, *North European Textiles Until A.D. 1000* (Aarhus: Aarhus University Press, 1991), 117; Marie Louise Stig Sørensen, „Reading Dress: The Construction of Social Categories and Identities in Bronze Age Europe“, *Journal of European Archaeology* 5(1) (1997): 96.

¹¹³ David W. Anthony, *The Horse, the Wheel and the Language. How the Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World*, (Princeton: Princeton University Press, 2007), 63;

¹¹⁴ Ibid, 63; Natalia I. Shishlina, ur., *Tekstil' epokhi Bronzy Evrazijskikh stepei*. Vol. 109 (Moskva: Trudy gosudarstvennogo istoricheskogo muzeya, 1999).

¹¹⁵ N.I. Shishlina, O.V. Orfinskaya, V.P. Golikov, „Bronze Age Textiles from the North Caucasus: New Evidence of Fourth Millennium BC Fibres and Fabrics“, *Oxford Journal of Archaeology* 22(4) (2003): 336.

¹¹⁶ Ibid, 337 – 342.

pronađen je i u Francuskoj.¹¹⁷ Znanstvenici se uglavnom slažu kako su tajne vune, njene prerade i tkanja usvojili brončanodobni ljudi otprilike istodobno na području Mezopotamije, Irana, Euroazije, ali i zapadne Europe. Gotovo cijele muške i ženske brončanodobne odore pronađene su u Danskoj, a potječu iz hrastovih lijesova – očuvanje ovih tekstilnih uzoraka opet zahvaljujemo zatvorenim cjelinama koje su omogućile neraspadanje.¹¹⁸ Svaki od tih komada odjeće bio je tkan tehnikom običnog platnoveza (eng. *tabby woven*) i svi se sastoje od vune.¹¹⁹ Nedavno pokrenut interdisciplinarni istraživački projekt „Tales of Bronze Age Women“ Danskog nacionalnog muzeja upravo istražuje neke od pokojnica iz tih lijesova, s ciljem otkrivanja njihove mobilnosti, uloge u brončanodobnom društvu i trgovini, a u projekt su uključeni i tekstilni stručnjaci.¹²⁰ Na razvitak i sve veću ulogu socijalne diferencijacije u brončanom dobu upozorava i Sørensen, pogotovo ističući kako se od tog perioda socijalna diferencijacija i elite mogu primijetiti i unutar jedne grupe ili kulture, na temelju odjeće i nakita koji nose.¹²¹ Analize izotopa stroncija inače se koriste za rekonstrukciju ljudskih i životinjskih migracija u arheologiji, a budući da izotop stroncija funkcionira kao „geokemijski ili geološki potpis“ određene geološke regije, omogućuje i geografski smještaj i porijeklo određenih materijala, npr. vune.¹²² Takve analize izotopa pružile su saznanja o podrijetlu sirovina za vunenu odjeću djevojčice iz Egtvega u Danskoj, a ukazuju na to da vuna nije bila lokalnog porijekla, već je vjerojatno došla iz šumovitog predjela jugozapadne Njemačke.¹²³

Osim u Skandinaviji, odlično očuvan prapovijesni tekstil pronađen je i na više lokaliteta u Europi. Prilikom istraživanja Hallstatta u Austriji, ispostavilo se da su ovi brončanodobni i željeznodobni rudnici soli očuvali i fragmente tkanina, iako izrazito oštećene. Kao tekstilne fragmente iz brončanog doba (datiraju se između 1400. i 400. g. pr. Kr.), znanstvenici su izdvojili životinjske kože (koje, doduše, nisu bile tretirane taninom), a

---

¹¹⁷ Andrew Sherratt, „The secondary explanation of animals in the Old World“, u *Economy and Society in Prehistoric Europe: Changing Perspectives*, ur. Andrew Sherratt (Princeton: Princeton University Press, 1997), 205.

¹¹⁸ Lise Bender Jørgensen, Karina Grömer, „Arheologija tekstila – Suvremena dostignuća i novije metode. The Archaeology of Textiles – Recent Advances and New Methods“, *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 3 (2012): 49.

¹¹⁹ Ibid, 49.

¹²⁰ <http://en.natmus.dk/historical-knowledge/research/research-projects/tales-of-bronze-age-women/about-the-project/> (posjet 07.04.2018.)

¹²¹ Marie Louise Stig Sørensen, „Reading Dress: The Construction of Social Categories and Identities in Bronze Age Europe“, *Journal of European Archaeology* 5(1) (1997): 110.

¹²² Karin Margarita Frei, Robert Frei, Ulla Mannering, Margarita Gleba, Marie Louise Nosch, Henriette Lyngstrøm, „Provenance of Ancient Textiles: A Pilot Study Evaluating the Strontium Isotope System in Wool“, *Archaeometry* 51(2) (2009): 252; Karin Margarita Frei, „Kortlægning af bronzealderkvinders rejseliv“, *Carlsbergfondet Årsskrift* (2016): 80 – 85.

¹²³ Karin Margarita Frei, Ulla Mannering, Kristian Kristiansen, Morten E. Allentoft, Andrew S. Wilson, Irene Skals, Silvana Tridico, Marie Louise Nosch, Eske Willerslev, Leon Clarke i Robert Frei, „Tracing the dynamic life story of a Bronze Age Female“, *Scientific Report* 5 (članak 10431) (2015): 1-7.

pretpostavlja se da su takav produkt koristili u rudnicima kao vreće, vezice i užad.¹²⁴ Nadalje, nađeni su i brojni fragmenti vune i samo dva fragmenta lana, a prepoznato je i više različitih tehnika tkanja kojima se moglo dobiti i raznovrsne tkane efekte.¹²⁵ Zahvaljujući tim fragmentima tekstila, moguće je bilo odrediti i koje su tehnike tkanja bile zastupljenije u brončanom ili u željeznom dobu te se jasno vidi tehnološki napredak u tkanju i broju „otkrivenih“ vrsta pletiva od brončanog prema željeznom dobu.¹²⁶ Uz ostale novine koje donosi brončano doba (proizvodnju kvalitetnijeg oruđa i oružja, povećanu trgovinu i razmjenu, razvitak socijalne diferencijacije), u ovom se periodu i počinje nazirati „lanac operacija“ odnosno podjela rada, što je i vidljivo u proizvodnji tekstila.¹²⁷ Ta podjela rada u tekstilnoj se proizvodnji konkretno može primijetiti npr. u Nestorovoj palači u brončanodobnoj Egeji, a tome svjedoče različite riječi na linear B pločicama: zabilježeni su pojmovi za češljača vune, prelje, tkalca i mnoge druge.¹²⁸ Izrazito važan balkanski nalaz tekstila jest fragmentirani vuneni pokrivač iz srednjebrončanodobnog grobnog humka u Pustopolju u Bosni. Konzervatorsko-restauratorskim radovima i radiokarbonskim analizama pretpostavlja se kako je ovo čak najstariji tekstilni predmet od vune poznat u Europi.¹²⁹

U brončanom i željeznom dobu sve se više počinju i bojati tkanine. Obojani tekstil nalazi se često u bogatijim („kneževskim“) grobovima u Europi i nije spolno determiniran. Takve rane obojane tkanine bile su upravo u osnovnim bojama: plavoj, žutoj i crvenoj, a najčešće se boja upravo vuna, vjerojatno zbog svojih svojstava da „prima“ boje bolje od drugih materijala načinjenih od biljnih vlakana.¹³⁰ U Hallstattu, tehnikama SEM-EDS (*energy-dispersive X-ray spectrometry*) i HPLC-PDA (*photo diode array detection*) otkrivene

---

¹²⁴ Susanna Harris, Helga Rösel-Mautendorfer, Karina Grömer, Hans Reschreiter, „Cloth cultures in prehistoric Europe: the Bronze Age evidence from Hallstatt“, *Archaeology International* 12 (2008): 22 – 24.

¹²⁵ Ibid, 24; Karina Grömer, „Tablet-woven Ribbons from the prehistoric Salt-mines at Hallstatt, Austria – results of some experiments“, u *Hallstatt Textiles. Technical Analysis, Scientific Investigation and Experiment on Iron Age Textiles*, ur. Peter Bichler, Karina Grömer, Regina Hofmann-de Keijzer, Anton Kern, Hans Reschreiter. BAR International Series (Oxford: BAR Archaeological Reports, 2005), 81 – 90.

¹²⁶ Regina Hofmann-de Keijzer, Anna Hartl, Maarten van Bommel, Ineke Joosten, Hans Reschreiter, Karina Grömer, Helga Mautendorfer, Michaela Morelli, „Ancient textiles – recent knowledge: a multidisciplinary research project on textile fragments from the prehistoric salt mine of Hallstatt“ (priopćenje sa znanstvenog skupa *14th Triennial Meeting* Vol. 2 (Hague: The Hague Reprints, 2005), 920 – 926.

¹²⁷ Karina Grömer, „Textile Materials and Techniques in Central Europe in the 2nd and 1st Millennia BC“ (priopćenje sa znanstvenog skupa *14th Biennial Symposium of Textile Society of America*, Los Angeles, 10. – 14. 09. 2014), Fig. 1

¹²⁸ Julie Hruby, „Crafts, Specialists, and Markets in Mycenaean Greece. The Palace of Nestor, Craft Production, and Mechanisms for the Transfer of Goods“, *American Journal of Archaeology* 117(3) (2013): 425.

¹²⁹ Gordana Car, „Konzervatorsko-restauratorski radovi na prapovijesnom grobnom tekstilu iz tumula u Pustopolju Kupreškom“, *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 3 (2012): 69- 77.

¹³⁰ Karina Grömer, „Textile Materials and Techniques in Central Europe in the 2nd and 1st Millennia BC“ (priopćenje sa znanstvenog skupa *14th Biennial Symposium of Textile Society of America*, Los Angeles, 10. – 14. 09. 2014)

su plave, crne, smeđe, žute, crvene i zelene nijanse.¹³¹ Izvještaji rezultata kemijskih analiza bojila pokazuju da je maslinasto zelena vjerojatno dobivena od bakrene supstance, plave su nastale od indigoida i indirubina, odnosno vrbovnika, a crvene vjerojatno potječu od insekata.¹³² Hofmann-de Keijzer *et al.* zbog toga zaključuju da željezno doba u Hallstattu donosi napredne i složene tehnike bojanja tkanina.¹³³

Vlažni, kiseli, tresetni okoliš, pun polisaharidnih sfagnuma koji čuvaju organski materijal odličan je medij za očuvanje arheološkog tekstila, a najviše se nalazi u Skandinaviji i sjeverozapadnoj Europi.¹³⁴ Običaj polaganja priloga u takav močvarni okoliš sjeverne Europe posebno se isticao tijekom željeznog doba (između 500. g. pr. Kr. i 400. g. n. e.), tako da se u to vrijeme i treba smjestiti većina prirodnih mumija iz močvara i tekstilnih ostataka pronađenih u takvim kontekstima.¹³⁵ Kako bi se analizirale prirodne boje upotrebljavane u sjevernoj Europi, prikupljeni su podaci sa danskih, norveških i švedskih lokaliteta datiranih u željezno i rimsko doba te period seobe naroda.¹³⁶ Koristeći tehniku tekućinske kromatografije visoke djelotvornosti (engl. HPLC - *high performance liquid chromatography*), identificirane su sljedeće boje: žute, sa većinom uzoraka koji su sadržavali luteolin, čiji su izvori mogli biti katanac (*Reseda luteola* L.), srpac (*Serratula tinctoria* L.) te razne vrste kamilice ili je pak na žućkaste nijanse mogao utjecati treset, a crvene boje iz porodice Rubiaceae (npr. broć). Plave boje dobivene su iz dva najpoznatija indigotina/indigoida; vrbovnika (*Isatis tinctoria* L.) i indiga (*Indigofera tinctoria* L.). Autori naglašavaju kako je vrbovnik vjerojatniji izvor boje jer se *Indigofera* počela uvoziti u Skandinaviju tek u zreлом srednjem vijeku.¹³⁷

---

¹³¹ Regina Hofmann-de Keijzer, Anna Hartl, Maarten van Bommel, Ineke Joosten, Hans Reschreiter, Karina Grömer, Helga Mautendorfer, Michaela Morelli, „Ancient textiles – recent knowledge: a multidisciplinary research project on textile fragments from the prehistoric salt mine of Hallstatt“ (priopćenje sa znanstvenog skupa *14th Triennial Meeting* Vol. 2 (Hague: The Hague Reprints, 2005), 923 – 924; Ineke Joosten, Maarten R. Van Bommel, Regina Hofmann-de Keijzer, Hans Reschreiter, „Micro Analysis on Hallstatt Textiles: Colour and Condition“, *Microchimica Acta* 155 (2006): 169 – 174.

¹³² Regina Hofmann-de Keijzer, Anna Hartl, Maarten van Bommel, Ineke Joosten, Hans Reschreiter, Karina Grömer, Helga Mautendorfer, Michaela Morelli, „Ancient textiles – recent knowledge: a multidisciplinary research project on textile fragments from the prehistoric salt mine of Hallstatt“ (priopćenje sa znanstvenog skupa *14th Triennial Meeting* Vol. 2 (Hague: The Hague Reprints, 2005), 923 – 924.

¹³³ *Ibid.*, 925 – 926.

¹³⁴ W. A. B. Van der Sanden, *Through Nature to Eternity – the Bog Bodies of Northwest Europe* (Amsterdam: Batavian Lion Internatioal, 1996), 18.

¹³⁵ I. Vanden Berghe, Margarita Gleba, Ulla Mannering, „Towards the Identification of dyestuffs in Early Iron Age Scandinavian peat bog textiles“, *Journal of Archaeological Science* 36 (2009): 1910 – 1921.

¹³⁶ *Ibid.*, 1910 – 1911.

¹³⁷ *Ibid.*, 1911 – 1920.

Žarko obojeni tekstil nađen je, dakako, i u srednjoj i južnoj Europi: u Italiji, Francuskoj, Njemačkoj i Španjolskoj.¹³⁸ Na lokalitetu Verucchio u proto-rimskoj Villanova kulturi u Italiji, pronađen je tekstil obojan crvenom i plavom bojom - pigmenti su potekli najvjerojatnije od korjena pitomog broća (*Rubia tinctorum* L.) i vrbovnika (*Isatis tinctoria* L.), dok je na više komada odjeće identificiran kompleksni proces bojanja pri čemu se miješalo dvije ili više boja kako bi se dobile sekundarne boje.¹³⁹ Željeznodobni kneževski grob iz Hochdorfa u Njemačkoj, uz mnoštvo metalnih predmeta (nakita, oružja i drugog) koji naznačuju njegov visoki status, posjedovao je i veličanstvenu odjeću. Penelope Walton Rogers analizirala je boje tog tekstila te otkrila da su bile uglavnom luksuzne crvene i plave, pri čemu je grimizno crvena dobivena od ženke štitaste uši koje parazitiraju na hrastu oštrike (*Kermes vermilio*).¹⁴⁰

U gorju Altaj u sibirskim stepama fascinantna su otkrića skitskih grobnica sa izvanredno očuvanim mumijama, konjima i mnoštvom grobnih priloga, kao na primjer namještaja i tekstila. Zbog klimatskih uvjeta – permafrosta – takvi su organski artefakti ostali sačuvani.¹⁴¹ Grobnica muškarca visokog staleža i „Princeze“ ili „Ledene djeve“ iz Pazyryka posebno su relevantne jer sadrže obojeni tekstil i vuneni tepih, importe iz Kineskog i Perzijskog carstva.¹⁴² Fragmenti vune, obojeni fragmenti suknje iz Pazyryka i remen analizirani su tehnikama tekućinske kromatografije visoke djelotvornosti (HPLC) i molekularne spektroskopije kako bi se utvrdili pigmenti boja korišteni na ovim tekstilijama. Rezultati su pokazali kako su ovi pokojnici iz Altaja, koji su živjeli oko 500. – 200. g. pr. Kr., bili odjeveni u odjeću obojanu prirodnim crvenim bojama biljnog porijekla, a korišteni su broć (odnosno supstance alizarin i purpurin) i insekti vrste *Kermes vermilio* i *Cochineal* (vrsta štitaste uši).¹⁴³

---

¹³⁸ Lise Bender Jørgensen, Karina Grömer, „Arheologija tekstila – Suvremena dostignuća i novije metode. The Archaeology of Textiles – Recent Advances and New Methods“, *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 3 (2012): 53.

¹³⁹ Margarita Gleba, *Textile Production in Pre-Roman Italy* (Oxford: Oxbow Books, 2008), 79.

¹⁴⁰ Banck-Burgess, Johanna. "Wrapping as an Element of Early Celtic Burial Customs: The Princely Grave from Hochdorf and Its Cultural Context", u *Wrapping and Unwrapping Material Culture: Archaeological and Anthropological Perspectives*, ur. Susanna Harris, Laurence Douny (London: Routledge, 2014), 147 - 150.

¹⁴¹ Vyacheslav Molodin, „The Frozen Scythian Burial Complexes of the Altai Mountains: Conservation and Survey Issues“, u *Preservation of the Frozen Tombs of the Altai Mountains* (Paris: Ateliers industria – Unesco, 2008), 25.

¹⁴² Junhi Han, „Background to UNESCO Preservation of the Frozen Tombs of the Altai Mountains Project and Perspectives for Transboundary Protection through the World Heritage Convention“, u *Preservation of the Frozen Tombs of the Altai Mountains* (Paris: Ateliers industria – Unesco, 2008), 49 – 55.

¹⁴³ G. G. Balakina, V. G. Vasiliev, E. V. Karpova, V. I. Mamatyuk, „HPLC and molecular spectroscopic investigations of the red dye obtained from an ancient Pazyryk textile“, *Dyes and Pigments* 71 (2006): 54 – 60.

U grčkom i rimskom svijetu boje su također bile sveprisutne i cijenjene, unatoč dojmu koji ostavljaju prikazi na keramici ili bijelim mramornim skulpturama. Partenonski frizovi detaljno prikazuju i grčku odjeću.¹⁴⁴ Već desetljećima se znanstvena zajednica bavi tekstilnom proizvodnjom i bojanjem tkanina u antici,¹⁴⁵ a jedno od recentnijih djela te tematike jest rad Stelle Spanditaki o tekstilu u Ateni u klasičnom razdoblju.¹⁴⁶ Poznato je iz pisanih izvora da je Atena bila veliki proizvodni centar tekstila, ali i trgovačko središte za mediteransko područje.¹⁴⁷ Uobičajeno je bilo da je industrija i proizvodnja tekstila za potrebe kućanstava (dakle i odjeća i kućanske tekstilije) u rukama žena, bilo majke, kćeri ili robinje.¹⁴⁸ Međutim, izvan kuće proizvodnja tekstila za šire potrebe ili skupocjenijeg tekstila te općenito trgovina tekstilom bila je u patrijarhalnom društvu pod muškom kontrolom i dominacijom.¹⁴⁹ Trgovina se odvijala na Agori, gdje su se, uz plejadu drugih proizvoda, prodavale i tkanine.¹⁵⁰ Tako se navode starogrčke riječi za glavnog tkalca (grč. *hyphantes*), bojača tkanine (grč. *bapheus*) i muškarca koji se bavio čišćenjem, završnim radovima na tkanini ili pak njenim plisiranjem (eng. *fuller*, grč. *knapheus*).¹⁵¹ Evidentno je kako su Grci poznavali više vrsta tkanja, što je rezultiralo tkaninama u različitim uzorcima, dok je odjeća bila dodatno ukrašavana geometrijskim motivima po rubovima ili trakom u kontrastnoj boji naspram ostatka tkanine.¹⁵² Grci su ovce upotrebljavali za izradu vune u velikim količinama. Osim što je vuna bolje primala boju nego druge dostupne tkanine (npr. lan), u prirodi je vuna dolazila u više nijansi neutralnih zemljanih boja pa je time kolorit mogao biti postignut i bez

---

¹⁴⁴ Charles Gates, *Ancient Cities: The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome*, (London i New York: Routledge, 2011, 2. izdanje), 258.

¹⁴⁵ Mark Bradley, *Colour and Meaning in Ancient Rome*, Cambridge Classical Studies (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).

¹⁴⁶ Stella Spanditaki, *Textile Production in Classical Athens*, Ancient Textiles Series Vol. 27 (Oxford: Oxbow Books, 2016).

¹⁴⁷ Stella Spanditaki, „The Embellishment Techniques of Classical Greek Textiles“, u Mary Harlow, Marie-Louise Nosch (ur.), *Greek and Roman Textiles and Dress: An Interdisciplinary Anthology* (Oxford i Philadelphia: Oxbow Books, 2014), 34.

¹⁴⁸ "The Textiles of the Greek and Roman World.", u *Arts and Humanities Through the Eras*, ur. Edward I. Bleiberg, James Allan Evans, Kristen Mossler Figg, Philip M. Soergel, John Block Friedman, *Ancient Greece and Rome 1200 B.C.E.-476 C.E.* Vol. 2 (Detroit: Gale, 2005): 100, Gale Learning Group – <http://link.galegroup.com/apps/doc/CX3427400230/SUIC?u=dist214&xid=e8c7e088> (posjet 14.04.2018.); Stella Spanditaki, „The Embellishment Techniques of Classical Greek Textiles“, u Mary Harlow, Marie-Louise Nosch (ur.), *Greek and Roman Textiles and Dress: An Interdisciplinary Anthology*, (Oxford i Philadelphia: Oxbow Books, 2014), 34.

¹⁴⁹ Charles Gates, *Ancient Cities: The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome*, (London i New York: Routledge, 2011, 2. izdanje), 268.

¹⁵⁰ *Ibid*, 268.

¹⁵¹ Stella Spanditaki, „The Embellishment Techniques of Classical Greek Textiles“, u Mary Harlow, Marie-Louise Nosch (ur.), *Greek and Roman Textiles and Dress: An Interdisciplinary Anthology* (Oxford i Philadelphia: Oxbow Books, 2014), 34 – 41.

¹⁵² *Ibid*, 34 – 38.

mukotrpnog procesa bojanja.¹⁵³ Grci su za bojanje tkanina koristili mnoge biljke i životinjske supstance – kamilicu, luk, broć, šafran, vrbovnik i hrast, ali i ženke štitaste uši (*Kermes vermilio*).¹⁵⁴ Za kompleksnije boje, koje nisu mogli proizaći iz domaće ili kućne proizvodnje, Grci su bili spremni prijeći daleki put ili platiti višu cijenu. Intenzivna ljubičasta boja bila je luksuzna, ali i kompleksna za proizvesti, stoga su je proizvodili jedino profesionalni bojači tkanina – bojadisari.¹⁵⁵ Pronađena je na nekoliko lokaliteta u Staroj Grčkoj,¹⁵⁶ a na nekim je fragmentima otkrivena i tzv. tirska purpurna (eng. *Tyrian purple* ili *true murex purple dye*), koja se proizvodila od morskih puževa vrste *Murex* koji su obitavali u morima Bliskog istoka, Levanta i istočnog Mediterana, najviše u Fenikiji¹⁵⁷. Stoga je Mala Azija u grčko doba bila proizvodni centar obojenih tkanina, posebno onih purpurne ljubičaste nijanse.¹⁵⁸ Purpurna boja poznata je s tog prostora još iz brončanog doba, a kasnije se spominje u djelima grčko-rimskih autora kao što su Plinije Stariji, Plutarh i Strabon.¹⁵⁹

Detaljnije o dijelovima rimske odjeće u ovom tekstu neće biti riječ, ali se pojedini mogu naći u mnogim znanstvenim publikacijama.¹⁶⁰ U rimskom svijetu žene su također bile zadužene za proizvodnju tekstila, pređenje, tkanje i vezenje.¹⁶¹ Rimljanima su, kao i Grcima, bile lako dostupna vuna i lan, a mogli su biti kultivirani i proizvedeni na matičnom prostoru

---

¹⁵³ "The Textiles of the Greek and Roman World.", u *Arts and Humanities Through the Eras*, ur. Edward I. Bleiberg, James Allan Evans, Kristen Mossler Figg, Philip M. Soergel, John Block Friedman, *Ancient Greece and Rome 1200 B.C.E.-476 C.E.* Vol. 2 (Detroit: Gale, 2005): 98, Gale Learning Group – <http://link.galegroup.com/apps/doc/CX3427400230/SUIC?u=dist214&xid=e8c7e088> (posjet 14.04.2017.).

¹⁵⁴ G. A. Faber, ur., „Dyeing in Greece“, u *Dyeing and Tanning in Classical Antiquity*, CIBA Review 9 (Basle, 1939), 287- 290; Stella Spantidaki, „The Embellishment Techniques of Classical Greek Textiles“, u Mary Harlow, Marie-Louise Nosch (ur.), *Greek and Roman Textiles and Dress: An Interdisciplinary Anthology* (Oxford i Philadelphia: Oxbow Books, 2014), 38 – 39.

¹⁵⁵ Stella Spantidaki, „The Embellishment Techniques of Classical Greek Textiles“, u Mary Harlow, Marie-Louise Nosch (ur.), *Greek and Roman Textiles and Dress: An Interdisciplinary Anthology* (Oxford i Philadelphia: Oxbow Books, 2014), 40.

¹⁵⁶ Youlie Spantidaki, Christophe Moulherat, „Greece“, u *Textiles and Textile Production in Europe: From Prehistory to AD 400*, ur. Margarita Gleba, Ulla Mannering. Ancient Textiles Series, Vol. 11 (Oxford: Oxbow Books, 2012), 195 – 200; Christina Margariti, Stavros Protopapas Vassiliki Orphanou, „Recent analyses of the excavated textile find from Grave 35 HTR73, Kerameikos cemetery, Athens, Greece“, *Journal of Archaeological Science* 38(3) (2011): 522 – 527; Christina Margariti, Stavros Protopapas, Norman Allen, Vladimir Vishnyakov, „Identification of purple dye from molluscs on an excavated textile by non-destructive analytical techniques“, *Dyes and Pigments* 96(3) (2013): 774 – 780.

¹⁵⁷ Barry Cunliffe, *Europe Between the Oceans. 9000 BC-AD 1000* (New Haven: Yale University Press, 2008), 241.

¹⁵⁸ G. A. Faber, ur., „Dyeing in Greece“, u *Dyeing and Tanning in Classical Antiquity*, CIBA Review 9 (Basle, 1939), 287 – 290.

¹⁵⁹ Patrick E. McGovern, Rudolph H. Michel, „Royal Purple – Tracing Chemical Origins of the Industry“, *Analytical Chemistry* 57(14) (1985): 1514A – 1522A.

¹⁶⁰ J. C. Edmondson, Alison Keith, *Roman Dress and the Fabrics of Roman Culture* (Toronto, University of Toronto Press, 2008)

¹⁶¹ Harriet I. Flower, ur., „Women in the Roman Republic“, u *The Cambridge Companion to the Roman Republic*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 153 – 154,

Italije, ali i u provincijama, npr. u Britaniji.¹⁶² Od vremena 1. st. n. e. u Europu, odnosno Rimsko Carstvo, počela je dolaziti i svila trgovačkim putevima iz Azije – luksuzni materijali, sirovine i egzotična hrana dolazila je Putem Svile iz Kine, dok su se Putem Začina uglavnom transportirale mirodije iz južne Azije.¹⁶³ Tako je i pamuk uvezen iz Indije prvi put početkom klasičnog grčkog doba, a ekstenzivno je uvožen kao luksuzna tkanina i tijekom rimskog razdoblja.¹⁶⁴ Međutim, Amijan Marcellin izvještava kako krajem 4. st. n. e. svilena odjeća više nije bila samo povlastica rimskih careva, već je zbog dostupnosti i razvoja transkontinentalne trgovine bila dostupna i dobrostojećim Rimljanima.¹⁶⁵ Jedna vrsta svile u antičko se doba proizvodila i regionalno, na grčkom otoku Kosu. Koristeći čahuru lokalne vrste moljca proizvodili su svilu lošije kvalitete, ali koja je zasigurno bila jeftinija i lakše dostupna nego ekstravagantni luksuz što se uvozio iz Kine.¹⁶⁶ Sreća je poslužila Rimljane i njihovu pomamu za svilenim tkaninama kada su za vrijeme vladavine Justinijana u Bizantsko Carstvo prokrijumčarene čahure dudovog svilca iz Kine, što je značilo da je Bizant mogao započeti lokalnu proizvodnju, koju su ubrzo nakon toga usvojili i arapski obrtnici (Slika 9).¹⁶⁷

---

¹⁶² Julian Roche, *The International Wool Trade* (Cambridge: Woodhead Publishing Ltd, 1995), 3.

¹⁶³ Department of Ancient Near Eastern Art. "Trade Routes between Europe and Asia during Antiquity." u *Heilbrunn Timeline of Art History*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 2000. http://www.metmuseum.org/toah/hd/trade/hd_trade.html (October 2000) (posjet 14.04.2017); A. Varron A., ur., „Silk and the Development of Trade“, u *The Early History of Silk*, CIBA Review 11 (Basle, 1938), 376 – 382.

¹⁶⁴ Elizabeth Wayland Barber, *Prehistoric Textiles: The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages*, (Princeton: Princeton University Press, 1991), 30.

¹⁶⁵ "The Textiles of the Greek and Roman World.", u *Arts and Humanities Through the Eras*, ur. Edward I. Bleiberg, James Allan Evans, Kristen Mossler Figg, Philip M. Soergel, John Block Friedman, *Ancient Greece and Rome 1200 B.C.E.-476 C.E.* Vol. 2 (Detroit: Gale, 2005): 99 – 100; <http://link.galegroup.com/apps/doc/CX3427400230/SUIC?u=dist214&xid=e8c7e088> (posjet 14.04.2017.).

¹⁶⁶ Ibid, 99 – 101, (posjet 14.04.2017.).

¹⁶⁷ Peter James, Nick Thorpe, *Ancient Inventions*, (New York: Ballantine Books, 2006), 275 – 277; G. A. Faber, ur., „Dyeing in Greece“, u *Dyeing and Tanning in Classical Antiquity*, CIBA Review 9 (Basle, 1939), 297; "The Textiles of the Greek and Roman World.", u *Arts and Humanities Through the Eras*, ur. Edward I. Bleiberg, James Allan Evans, Kristen Mossler Figg, Philip M. Soergel, John Block Friedman, *Ancient Greece and Rome 1200 B.C.E.-476 C.E.* Vol. 2 (Detroit: Gale, 2005): 100; <http://link.galegroup.com/apps/doc/CX3427400230/SUIC?u=dist214&xid=e8c7e088> (posjet 14.04.2017.).

Slika 9. Fragment svile obojan u pet boja, Bizantsko Carstvo, Sirija, 9. stoljeće (izvor: Thomas F. Mathews, "The Beginnings of Christian Art", u *Byzantium, 330 - 1453*, London: Royal Academy of Arts, 2009, 98).

S druge strane, lan (kao manje luksuzan tekstil) bio je kultiviran u Mezopotamiji, na Bliskom istoku i Mediteranu tijekom neolitika i brončanog doba,¹⁶⁸ dok je u helenističko vrijeme njegova proizvodnja najzapaženija u Egiptu; tijekom rimskog doba proizvodni centri premiještaju se u područje Levanta – vjerojatno pod utjecajem razvoja tih trgovačkih centara zbog transkontinentalne trgovine.¹⁶⁹ Važnu ulogu u Rimskom Carstvu imale su i štavionice kože. Klasičan je primjer arheološki istražena štavionica kože u Pompejima, na rubu grada uz same gradske zidine, gdje su otkopane jame i rupe različitih veličina za bojanje te kanali kojima su otpadne tekućine otjecale van.¹⁷⁰ Za bojanje tkanina Rimljani su koristili spektar boja koji je većinom bio poznat već otprije u antici ili u ranijim razdobljima. Već spomenuta tirska purpurna boja bila je kod Rimljana iznimno cijenjena, vjerojatno označavajući visoki status onoga tko ju je nosio.¹⁷¹ Istočnorimsko Carstvo je postepeno ostvarilo monopol nad svilenom proizvodnjom, a svila obojana purpuruom bila privilegija samo carskog dvora, zbog

¹⁶⁸ Elizabeth Wayland Barber, *Prehistoric Textiles: The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages*, (Princeton: Princeton University Press, 1991), 11 – 25.

¹⁶⁹ Peter James, Nick Thorpe, *Ancient Inventions* (New York: Ballantine Books, 2006), 275; ; "The Textiles of the Greek and Roman World.", u *Arts and Humanities Through the Eras*, ur. Edward I. Bleiberg, James Allan Evans, Kristen Mossler Figg, Philip M. Soergel, John Block Friedman, *Ancient Greece and Rome 1200 B.C.E.-476 C.E.* Vol. 2 (Detroit: Gale, 2005): 99 (posjet 24.04. 2017.).

¹⁷⁰ G. A. Faber, ur., „Dyeing in Greece“, u *Dyeing and Tanning in Classical Antiquity*, CIBA Review 9 (Basle, 1939), 305.

¹⁷¹ "The Textiles of the Greek and Roman World.", u *Arts and Humanities Through the Eras*, ur. Edward I. Bleiberg, James Allan Evans, Kristen Mossler Figg, Philip M. Soergel, John Block Friedman, *Ancient Greece and Rome 1200 B.C.E.-476 C.E.* Vol. 2 (Detroit: Gale, 2005): 102; <http://link.galegroup.com/apps/doc/CX3427400230/SUIC?u=dist214&xid=e8c7e088> (posjet 14.04.2018.).

čega je poznata i kao carska boja.¹⁷² Međutim, kako bi izbjegli visoke cijene uvoza ove ljubičaste boje, Rimljani su znali i pomiješati broć (koji daje crvenu) i indigo (kojeg su pak uvezili iz Indije, rutom koja je ustoličena nakon pohoda Aleksandra Velikog u Indiju).¹⁷³ Osim purpurne ili njenih jeftinijih kopija, Rimljani su poznavali i druge lakše dostupne boje. Na lokalitetu Vindolanda u Velikoj Britaniji, u blizini Hadrijanovog zida gdje je bila smještena rimska utvrda, analizirani su ostaci tekstila, a rezultati su potvrdili da su Rimljani za bojanje vune koristili broć (*Rubia tinctorum* L.) ili lišaj.¹⁷⁴ Za fiksiranje boja na tkanini upotrebljavali su fiksatore proizvedene od pepela, prirodne sode ili ljudskog urina.¹⁷⁵

Razdoblje kasne antike i ranog srednjeg vijeka donijelo je duboke i korjenite promjene u geopolitičkoj, demografskoj i kulturnoj slici antičkog svijeta. Rimsko Carstvo, razdirano unutrašnjim političkim i društvenim problemima, ugroženo je uz to i izvana nadiranjem stepsko-nomadskih plemena iz Azije te sarmatskih i germanskih plemena. Smatra se kako su prvi veliki val seobe u 4. st. n. e. pokrenuli upadi Huna preko Vrata Naroda u srednju i južnu Europu, a nešto kasnije slijedila su i brojna druga germanska i sarmatska plemena: Alani, Sarmati, Vandali, Goti, Gepidi, Franci, Langobardi, Avari i Slaveni.¹⁷⁶ U sjevernoj i zapadnoj Europi tijekom ovog razdoblja i par stoljeća kasnije pomicale su se etničke skupine Anglo-Saksonaca te Vikinga.¹⁷⁷ Susreti kultura Germana i starosjedioca u Rimskom Carstvu su tijekom vremena utjecali i na kulturu odijevanja obiju strana. Međutim, arheološka iskopavanja nalazišta iz ovog perioda interkulturalnih susreta i neprestane interakcije različitih kulturnih grupa još jednom dokazuju koliko treba biti oprezan kada i ako se

---

¹⁷² Robin J. H. Clark, Christopher J. Cooksey, Marcus A. M. Daniels, Robert Withnall, „Indigo, woad and Tyrian Purple: important vat dyes from antiquity to the present, *Endeavour* 17(4) (1993): 196.

¹⁷³ Judith Lynn Sebesta, „Tunica Ralla, Tunica Spissa: The Colors and Textiles of Roman Costume“, u *The World of Roman Costume*, ur. Judith Lynn Sebesta, Larissa Bonfante (Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2001), 65 – 76; „The Textiles of the Greek and Roman World.“, u *Arts and Humanities Through the Eras*, ur. Edward I. Bleiberg, James Allan Evans, Kristen Mossler Figg, Philip M. Soergel, John Block Friedman, *Ancient Greece and Rome 1200 B.C.E.-476 C.E.* Vol. 2 (Detroit: Gale, 2005): 102; <http://link.galegroup.com/apps/doc/CX3427400230/SUIC?u=dist214&xid=e8c7e088> (posjet 14.04.2018.).

¹⁷⁴ C. R. Cork, J. P. Wild, W. D. Cooke, L. Fang-Lu, „Analysis and Evaluation of a Group of Early Roman Textiles from Vindolanda, Northumberland“, *Journal of Archaeological Science* 24 (1997): 19 – 32.

¹⁷⁵ „The Textiles of the Greek and Roman World.“, u *Arts and Humanities Through the Eras*, ur. Edward I. Bleiberg, James Allan Evans, Kristen Mossler Figg, Philip M. Soergel, John Block Friedman, *Ancient Greece and Rome 1200 B.C.E.-476 C.E.* Vol. 2 (Detroit: Gale, 2005): 102 (posjet 24.04. 2017.); Judith Lynn Sebesta, „Tunica Ralla, Tunica Spissa: The Colors and Textiles of Roman Costume“, u *The World of Roman Costume*, ur. Judith Lynn Sebesta, Larissa Bonfante (Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2001), 73.

¹⁷⁶ Zdenko Vinski, „Epoha seobe naroda“, *Na izmaku Antike — hrvatske zemlje za seobe naroda i pod vlašću Ostrogota* (Zagreb: Centar za povijesne znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1975), 145 - 146; Zdenko Vinski, „Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800.“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 5(1) (1972): 47- 48.

¹⁷⁷ Nicolas J. Hingham, Martin J. Ryan, *The Anglo-Saxon World*, New Haven i London: Yale University Press, 2013), 6; Peter Sawyer, „The Viking Expansion“, u *The Cambridge History of Scandinavia, Vol. 1: Prehistory to 1520*, ur. Knut Helle (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 105 – 108.

zaključuje o etniku pokojnika iz doba seobe naroda. Na prvi se pogled može činiti da pojedine grupe preferiraju određenu vrstu nakita ili ukrasa na nošnji (što se donekle i može smatrati točnim), ali osobno preferiranje neke mode određenog pokojnika, razmjena dobara i razvijena trgovina toga vremena također mogu utjecati na prisutnost npr. ostrogotske kopče u franačkom grobu 6. stoljeća. I koliko god se vjerojatno te različite kulturne grupe razlikuju (npr. starosjedilačko romanizirano stanovništvo od langobardskih došljaka), to nužno ne znači da u svoju nošnju neće ukomponirati i neke elemente barbarske nošnje. Ukop merovinške kraljice Arnegunde upravo oslikava spomenute hipoteze. Arnegunda, žena merovinškog kralja Klotara, pokopana je ispod bazilike Saint-Denis u Parizu sredinom 6. st. n. e., a identificirana je pomoću zlatnog pečatnjaka s ugraviranim „ARNEGVNDIS“ te monogramom koji označava kraljicu.¹⁷⁸ Osim prstena-pečatnjaka, nosila je još i fibule, naušnice, pojasne kopče i stilus iglu za veo, a možda su najimpresivnije pločaste fibule ukrašene polikromijom i tehnikom *cloisonné* (koje inače nalazimo u ženskim grobovima zapadnih Germana).¹⁷⁹ Analizom dragog kamenja sa Arnegundinog nakita i metalnih nalaza potvrđen je i njen visoki društveni status, budući da je drago kamenje bilo uvezeno iz južne Europe pa čak i iz Indije i Šri Lanke.¹⁸⁰ Njena nošnja je bila i rekonstruirana tijekom 1970-ih, ali tek su nedavne detaljne tekstilne analize omogućile nove spoznaje o njenoj odjeći.¹⁸¹ Od tekstila prisutni su bili vuna i lan koji su lokalne proizvodnje, luksuzna krzna od dabra ili vidre, fragmenti svile obojeni broćem, indigom i čak purpurnom bojom, a zaključeno je kako je dio svile bio proizveden na Mediteranu, neki fragmenti u Kini, a neki pak u Perziji.¹⁸² Do Arnegunde su najvjerojatnije stigli posredstvom Bizantinaca.¹⁸³

---

¹⁷⁸ Patrick Perin, Thomas Calligaro, L. Buchet, J. J. Cassiman, Y. Darton, V. Gallien, J. P. Poirot, A. Rast-Eicher, C. Rucker i F. Vallet, „La tombe d'Arégonde. Nouvelles analyses en laboratoire du mobilier métallique et des restes organiques de la défunte du sarcophage 49 de la basilique de Saint-Denis“, *Antiquités Nationales* 37 (2005): 181 – 182.

¹⁷⁹ Ibid, 187 – 191; Max Martin, „Early Merovingian Women's Brooches“, u *From Attila to Charlemagne. Arts of the Early Medieval Period in The Metropolitan Museum of Art*, ur. Katherine Reynolds Brown, Dafydd Kidd, Charles T. Little (The Metropolitan Museum of Art, Yale University Press, 2000), 238.

¹⁸⁰ T. P. Calligaro, P. Perin, F. Vallet, J. P. Poirot, „Contribution à l'étude des grenats mérovingiens (Basilique de Saint-Denis et autres collections du musée d'Archéologie nationale, diverses collections publiques et objets de fouilles récentes). Nouvelles analyses gemmologiques et géophysiques effectuées au Centre de Recherche et de restauration des musées de France“, *Antiquités Nationales* 38 (2008): 111 – 144; Sophie Desrosiers, Antoinette Rast-Eicher, „Luxurious Merovingian Textiles Excavated from Burials in the Saint Denis Basilica, France in the 6th-7th Century“ (priopćenje sa znanstvenog skupa *Textile Society of America Symposium Proceedings*, Paper 675, 2012): 2.

¹⁸¹ Sophie Desrosiers, Antoinette Rast-Eicher, „Luxurious Merovingian Textiles Excavated from Burials in the Saint Denis Basilica, France in the 6th-7th Century“ (priopćenje sa znanstvenog skupa *Textile Society of America Symposium Proceedings*, Paper 675, 2012): 1.

¹⁸² Ibid, 2 – 7.

¹⁸³ Gale R. Owen-Crocker, *Dress in Anglo-Saxon England* (Woodbridge: The Boydell Press, 2004), 98.

U anglo-saksonsko vrijeme u Engleskoj, tekstilni su ostaci nađeni u izobilju i pružaju mnogo informacija o tadašnjem svakodnevnom životu, ekonomskoj i društvenoj situaciji. Kao i većinom u antici, proizvodnja tekstila u ranosrednjovjekovnih Anglo-Saksonaca bila je u rukama ženske populacije.¹⁸⁴ To je potvrđeno spolno-definiranim grobnim priložima 5., 6. i 7. stoljeća, koji redovito sadrže artefakte nedvojbeno povezane sa tekstilnom proizvodnjom, a uvijek se nalaze isključivo u ženskim grobovima nezavisno od društvenog položaja pokojnice.¹⁸⁵ Iako je nakon povlačenja Rimljana iz Britanije generalno došlo do opadanja ekonomije te napuštanja gradova, tekstilna proizvodnja zadržala se u vidu neznatno promijenjene tehnologije tkalačkog stana i „premjestila se“ u manja sela i zaselke.¹⁸⁶ U to doba ograničene trgovine i razmjene, biljke za osnovne boje bile su kultivirane i uzgajane lokalno (vrbovnik za plavu, broć za crvenu boju), dok su druge biljke, kukce i lišajeve Anglo-Saksonci vjerojatno skupljali u divljini.¹⁸⁷ Izgleda, međutim, kako je ipak postojala trgovinska mreža sa kontinentalnom Europom (Merovinzima i Karolinzima) i Skandinavijom u formi luksuznih dobara i darova za elite.¹⁸⁸ Žena visokog društvenog statusa je bila pokopana u jednom tumulu u Sutton Hoo, a pokop je sadržavao i izvezenu odjeću i posebno izvezenu traku.¹⁸⁹ Drugi, muški pokojnik, imao je vunenu odjeću, kapu sa krznenim porubom, lanenu jastučnicu, plašt i cipele u franačkoj modi, a neke od tih tekstilija bili su obojani crvenom bojom dobivenom iz broća.¹⁹⁰ Tijekom kasnog anglo-saksonskog razdoblja, kad su veliki

---

¹⁸⁴ Penelope Walton Rogers, „Cloth, clothing and Anglo-Saxon women“, u *A Stitch in Time: Essays in Honour of Lise Bender Jørgensen*, ur. S. Bergerbrant, S.H. Fossøy (Gothenburg: Gothenburg University, Department of Historical Studies, 2014), 253.

¹⁸⁵ Nick Stoodley, *The Spindle and the Spear: A Critical Enquiry into the Construction and Meaning of Gender in the Early Anglo-Saxon Burial Rite* (Oxford: British Archaeological Reports Series, vol. 288, 1999): 30 – 33; Penelope Walton Rogers, „Cloth, clothing and Anglo-Saxon women“, u *A Stitch in Time: Essays in Honour of Lise Bender Jørgensen*, ur. S. Bergerbrant, S.H. Fossøy (Gothenburg: Gothenburg University, Department of Historical Studies, 2014), 253 – 254.

¹⁸⁶ Penelope Walton Rogers, „Cloth, clothing and Anglo-Saxon women“, u *A Stitch in Time: Essays in Honour of Lise Bender Jørgensen*, ur. S. Bergerbrant, S.H. Fossøy (Gothenburg: Gothenburg University, Department of Historical Studies, 2014), 254 – 255.

¹⁸⁷ Ibid, 256; Penelope Walton Rogers, *Cloth and Clothing in Early Anglo-Saxon England (AD 450-700)*, CBA Research Report 145 (York: Council for British Archaeology, 2007): 62 - 64, 73 - 74

¹⁸⁸ Penelope Walton Rogers, *Cloth and Clothing in Early Anglo-Saxon England (AD 450-700)*, CBA Research Report 145 (York: Council for British Archaeology, 2007): 75 – 86; Penelope Walton Rogers, „Cloth, clothing and Anglo-Saxon women“, u *A Stitch in Time: Essays in Honour of Lise Bender Jørgensen*, ur. S. Bergerbrant, S.H. Fossøy (Gothenburg: Gothenburg University, Department of Historical Studies, 2014), 261, 265.

¹⁸⁹ Penelope Walton Rogers, „The textiles from Mounds 5, 7, 14 and 17“, u *Sutton Hoo: A Seventh-Century Princely Burial Ground and its Context*, ur. M. O. H. Carver (London: The British Museum, 2005); Penelope Walton Rogers, „Cloth, clothing and Anglo-Saxon women“, u *A Stitch in Time: Essays in Honour of Lise Bender Jørgensen*, ur. S. Bergerbrant, S.H. Fossøy (Gothenburg: Gothenburg University, Department of Historical Studies, 2014), 262.

¹⁹⁰ Penelope Walton Rogers, „Cloth, clothing and Anglo-Saxon women“, u *A Stitch in Time: Essays in Honour of Lise Bender Jørgensen*, ur. S. Bergerbrant, S.H. Fossøy (Gothenburg: Gothenburg University, Department of Historical Studies, 2014), 262; Gale R. Owen-Crocker, „Brides, Donors, Traders: Imports into Anglo-Saxon England“, u *Textiles and the Medieval Economy. Production, Trade and the Consumption of Textiles 8th-16th*

gradovi procvjetali i privlačili trgovce i obrtnike,¹⁹¹ ponovno se uspostavila trgovina i kontinuirani uvoz i izvoz sa područja Bizanta, Azije, Italije, Njemačke ili Belgije (uglavnom kroz putujuće crkvenjake koji su takav tekstil donosili u Englesku), te se ponovno mijenja tkalačka tehnika.¹⁹² Tijekom 10. i 11. stoljeća došlo je do još jedne temeljne promjene u tekstilnoj proizvodnji – više nisu žene primarno bile predvodnice tog zanimanja, već su muškarci u slijedu ekonomskog i trgovinskog razvoja tekstilne industrije preuzeli vodstvo te vjerojatno kapital i emancipiraniji društveni status koji je takav zanat donosio.¹⁹³ Na lokalitetu Saltwood Tunnel u Kentu otkriveno je veliko groblje sa mnoštvom tekstilnih fragmenata različitih tkanja (većinom vune, lana ili konoplje te krzna) datiranih u 7. stoljeće, prema čemu je donekle rekonstruirana nošnja žena, muškaraca i djece s tog lokaliteta.¹⁹⁴

Arheološko nalazište Coppergate u Yorku, kao jedno od najbolje istraženih srednjovjekovnih lokaliteta u Velikoj Britaniji, iznjedrilo je tekstilne fragmente i alate za tekstilnu proizvodnju u velikim količinama - u periodu rimske, anglo-skandinavske, srednjovjekovne i novovjekovne industrije.¹⁹⁵ York je izvjesno bio proizvodni centar tekstila tijekom ranog, zrelog i kasnog srednjeg vijeka – tome svjedoče ostaci sirovina za tekstilnu proizvodnju.¹⁹⁶ Što se tiče bojila, posvjedočeni su ostaci vrbovnika za plavu, broća za crvenu te katanca i bojadisarske žutilovke (*Genista tinctoria* L.) za dobivanje žute boje, s najvećom zastupljenošću u anglo-skandinavskom razdoblju između 9. i 11. stoljeća.¹⁹⁷ Osim u Yorku, postojanje većeg tekstilnog industrijskog centra sa mnoštvom materijalne kulture koja tome

---

Centuries, ur. Angela Ling Huang, Carsten Jahnke (Ancient Textiles Series vol. 16) (Oxford i Philadelphia: Oxbow Books, 2015), 70 – 71.

¹⁹¹ Penelope Walton Rogers, *Textile Production at 16 – 22 Coppergate. The Archaeology of York 17/11: The Small Finds*, generalni ur. P. V. Addyman (York: York Archaeological Trust for Excavation and Research, Council for British Archaeology, 1997), 1823.

¹⁹² Penelope Walton Rogers, „Cloth, clothing and Anglo-Saxon women“, u *A Stitch in Time: Essays in Honour of Lise Bender Jørgensen*, ur. S. Bergerbrant, S.H. Fossøy (Gothenburg: Gothenburg University, Department of Historical Studies, 2014), 266 - 268.

¹⁹³ Phillipa A. Henry, „Who Produced the Textiles? Changing Gender Roles in Late Saxon Textile Production: the Archaeological and Documentary Evidence“, u *Northern Archaeological Textiles: NESAT VII* (prilopćenje sa znanstvenog skupa „Textile Symposium in Edinburgh, 5th-7th May 1999“), ur. Frances Pritchard, John Peter Wild (Oxford: Oxbow Books, 2005), 56; Penelope Walton Rogers, „Cloth, clothing and Anglo-Saxon women“, u *A Stitch in Time: Essays in Honour of Lise Bender Jørgensen*, ur. S. Bergerbrant, S.H. Fossøy (Gothenburg: Gothenburg University, Department of Historical Studies, 2014), 269 - 272.

¹⁹⁴ Penelope Walton Rogers, *Early Anglo-Saxon costume and textiles from Saltwood Tunnel, Kent (CTRL Specialist Report Series, 2006)*: 3 – 40.

¹⁹⁵ Penelope Walton Rogers, *Textile Production at 16 – 22 Coppergate. The Archaeology of York 17/11: The Small Finds*, generalni ur. P. V. Addyman (York: York Archaeological Trust for Excavation and Research, Council for British Archaeology, 1997).

¹⁹⁶ *Ibid*, 1171 – 1766, 1780 – 1786.

¹⁹⁷ *Ibid*, 1767 – 1771.

svjedoči pretpostavlja se u srednjovjekovnom Winchesteru¹⁹⁸ te ranosrednjovjekovnim (anglo-skandinavskim) selima West Stow i Mucking.¹⁹⁹

Još sjevernije u Europi, otprilike tijekom stoljeća u kojima se uspinjalo i stagniralo anglo-saksonsko društvo, na prostoru Skandinavije obitavali su Vikinzi. Sličnosti se nalaze i u ekstenzivnim arheološkim istraživanjima s interdisciplinarnim karakteristikama na tamošnjim vikinškim nalazištima, koja su zbog klimatskih uvjeta također poprilično dobro očuvala organski materijal. Najzastupljeniji tekstilni ostaci su oni vuneni, a slijede ih lan ili konoplja i tek ponegdje očuvani kožni fragment.²⁰⁰ Čini se kako je lokalitet Birka u Švedskoj, gdje je pronađeno par tisuća artefakata očite namjene u tekstilnoj proizvodnji, bio centar proizvodnje tekstila u rano vikinško vrijeme.²⁰¹ Osim vune, tamo su iskopani i ostaci svilenih tkanina uvezenih iz Kine i Sirije.²⁰² U slučaju Islanda, razmjerno se mnogo podataka o tekstilnoj proizvodnji može dobiti i iz pisanih izvora, uz arheološka iskopavanja.²⁰³ Tako Hayeur Smith piše o razvijenoj lokalnoj proizvodnji vunениh tekstila na Islandu, ali i o istodobno postojanim trgovačkim vezama između Islanda, Norveške i Engleske.²⁰⁴ Tekstilni alat čest je ženski grobni prilog u Vikinga,²⁰⁵ a u Norveškoj se pretpostavlja i postojanje određenih blago ukopanih struktura unutar naselja koje su identificirane kao mjesta proizvodnje tekstila.²⁰⁶ U bogatom ukopu u brodu iz Oseberga u Norveškoj zbog mokrih okolišnih uvjeta prezervirani

---

¹⁹⁸ Derek Keene, „The Textile Industry“, u *Object and Economy in Medieval Winchester*, Winchester Studies 7/2, ur. Martin Biddle, (Oxford: Oxford University Press, 1990), 200 – 214; Elisabeth Crowfoot, „Textiles“, u *Object and Economy in Medieval Winchester*, Winchester Studies 7/2, ur. Martin Biddle, (Oxford: Oxford University Press, 1990), 467 - 488.

¹⁹⁹ S. West, „West Stow: the Anglo-Saxon Village 1: Text“, *East Anglian Archaeology* 24 (Gressenhall, 1985); H. F. Hamerow, *Excavations at Mucking 2: the Anglo-Saxon Settlement*, English Heritage Archaeological Report 21 (London: 1993).

²⁰⁰ John Ljungkvist, „Handicrafts“, u *The Viking World*, ur. Stefan Birk, Neil Price (London: Routledge, 2008), 188; G. Skoglund, M. Nockert, B. Holst, „Viking and Early Middle Ages Northern Scandinavian Textiles Proven to be made with Hemp“, *Scientific Reports* 3(2686): 1 – 6. DOI: 10.1038/srep02686

²⁰¹ Eva Andersson, „Textile Production at Birka: Household Needs or Organised Workshops?“, u *Northern Archaeological Textiles: NESAT VII* (priopćenje sa znanstvenog skupa „Textile Symposium in Edinburgh, 5th-7th May 1999“), ur. Frances Pritchard, John Peter Wild (Oxford: Oxbow Books, 2005), 44 – 50.

²⁰² Annika Larsson, „Viking Age Textiles“, u *The Viking World*, ur. Stefan Birk, Neil Price (London: Routledge, 2008), 181.

²⁰³ Michèle Hayeur Smith, „Weaving Wealth: Cloth and Trade in Viking Age and Medieval Iceland“, u *Textiles and the Medieval Economy. Production, Trade and the Consumption of Textiles 8th-16th Centuries*, ur. Angela Ling Huang, Carsten Jahnke (Ancient Textiles Series vol. 16) (Oxford i Philadelphia: Oxbow Books, 2015), 37.

²⁰⁴ Ibid, 23 – 40.

²⁰⁵ John Ljungkvist, „Handicrafts“, u *The Viking World*, ur. Stefan Birk, Neil Price (London: Routledge, 2008), 186, 188.

²⁰⁶ Ingvild Øye, „Technology and Textile Production from the Viking Age and the Middle Ages: Norwegian Cases“, u *Textiles and the Medieval Economy. Production, Trade and the Consumption of Textiles 8th-16th Centuries*, ur. Angela Ling Huang, Carsten Jahnke (Ancient Textiles Series vol. 16) (Oxford i Philadelphia: Oxbow Books, 2015), 41 – 63.

su fragmenti vune i svile i tekstilni pribor.²⁰⁷ Estonska nalazišta iz pred-vikinškog i vikinškog doba također sadrže tekstilni pribor i fragmente tekstilija i svjedoče o trgovini (npr. izvozu životinjskih krzna) tog područja s Baltima i zapadnim Slavenima, čemu su zasigurno pridonijele razvijene neposredne srednjovjekovne trgovačke prometnice.²⁰⁸ Sve te spoznaje govore u prilog bogatih trgovačkih veza kojima su Vikinzi poslovali s ostatkom tadašnjeg svijeta.²⁰⁹

Kao što je već spomenuto, u srednjem vijeku došlo je do nekoliko korjenitih promjena koje se tiču tekstila. Prvo, proizvodnja tekstilnih predmeta postepeno je prešla iz ženskih u muške ruke, što je donekle uzrokovalo i promjenu socijalnog položaja žena. *Donekle*, budući da izgleda kako su zbog povećane industrijalizacije tekstilne proizvodnje muškarci preuzeli teži fizički dio proizvodnje, kako i proizvodnju skupljih i luksuznijih tkanina, dok je trgovina vunenom i lanenom tekstilijom izgleda ostala u rukama žena – koje su pod pritiskom boljeg tržišta preselile u gradove.²¹⁰ Drugo, razvijena industrija i trgovina cvjetala je u Europi tijekom srednjeg vijeka: sa Dalekog istoka stizali su začini i svila, iz Baltika i zapadne Europe krzna, drvo, robovi, jantar i vunene tkanine, a srednja i južna Europa pridonosile su trgovini rudačama i solju.²¹¹ Bizantsko Carstvo je očigledno djelovalo kao posrednik između različitih geografskih područja i trgovačkih sfera te „spajalo“ Istok i Zapad. Međutim, tekstilna industrija procvjetala je i dominirala kao jedna od glavnih industrijskih i trgovačkih grana u srednjem vijeka, a pogotovo je bila zastupljena na zapadu Europe otkud se izvozila u velikim količinama.²¹²

---

²⁰⁷ Annika Larsson, „Viking Age Textiles“, u *The Viking World*, ur. Stefan Birk, Neil Price (London: Routledge, 2008), 181; John Ljungkvist, „Handicrafts“, u *The Viking World*, ur. Stefan Birk, Neil Price (London: Routledge, 2008), 186, 188.

²⁰⁸ Andres Tvauri, „The Migration Period, Pre-Viking Age and Viking Age in Estonia“, *Estonian Archaeology* 4 (Tartu: Tartu University Press, 2012): 123, 128 – 131, 174 – 176, 233 – 238.

²⁰⁹ Annika Larsson, „Viking Age Textiles“, u *The Viking World*, ur. Stefan Birk, Neil Price (London: Routledge, 2008), 181.

²¹⁰ Constance H. Berman, „Gender at the Medieval Millennium“, u *The Oxford Handbook of Women and Gender in Medieval Europe*, ur. Judith Bennett, Ruth Karras (Oxford: Oxford University Press, 2013), 545 -560.

²¹¹ Steven Runciman, „Byzantine Trade and Industry“, u *Cambridge Economic History of Europe. Volume 2: Trade and Industry in the Middle Ages*, ur. M. M. Postan, Edward Miller (Cambridge i London: Cambridge University Press, 1987), 139.

²¹² Penelope Walton, „Textiles“, u *English Medieval Industries: Craftsmen, Techniques and Products*, ur. John Blair, Nigel Ramsay (London: The Hambledon Press, 2001), 319 – 354; Frank William Walbank, „Trade and Industry under the Later Roman Empire in the West“, u *Cambridge Economic History of Europe. Volume 2: Trade and Industry in the Middle Ages*, ur. M. M. Postan, Edward Miller (Cambridge i London: Cambridge University Press, 1987), 126; Michael Postan, „The Trade of Medieval Europe: The North“, u *Cambridge Economic History of Europe. Volume 2: Trade and Industry in the Middle Ages*, ur. M. M. Postan, Edward Miller (Cambridge i London: Cambridge University Press, 1987), 174; Steven Runciman, „Byzantine Trade and Industry“, u *Cambridge Economic History of Europe. Volume 2: Trade and Industry in the Middle Ages*, ur. M. M. Postan, Edward Miller (Cambridge i London: Cambridge University Press, 1987), 139.

Unatoč dugotrajnom uspjehu Bizanta kao moćnog trgovačkog središta, nekoliko je osvajačkih pohoda promijenilo njegov dotadašnji monopol nad uvozom i izvozom skupocjenih tkanina. Steven Runciman kao jedan od glavnih razloga za polaganu deterioraciju bizantske trgovačke moći navodi križarske pohode na Levant te masovna doseljenja talijanskih trgovaca u Malu Aziju kao sekundarni rezultat tih osvajanja.²¹³ Iako je utjecaj Bizanta kao trgovačkog središta zasigurno značajno smanjen tek za vrijeme četvrtog križarskog rata u 13. stoljeću, već se i u prijašnjim stoljećima počeo osjećati novi poredak kojem su vrata otvorena vojnim pohodima viteško-redovničkih redova na Istok. Od vremena Prvog križarskog rata, pokrenutog 1095. godine i osvajanja Svete Zemlje 1099. godine,²¹⁴ otvoreni su za Europljane novi trgovački putevi na Istok, što je postupno rezultiralo ustaljenim putovanjima europskih trgovaca po skupocjene artefakte – među njima svakako i tkanine (Slika 10).²¹⁵ U novonastalim križarskim državama na levantskoj obali preuzeti su gradovi i utemeljeni su neki novi, a zahvaljujući njihovim dobrim strateškim pozicijama na obali i razvijenim lukama, ti su gradovi postali poveznica Istoka i Zapada u trgovačkom smislu.²¹⁶ Kroz križarska kraljevstva tako su prolazili tekstilni proizvodi od pamuka, vune, lana i svile, ali je nedvojbeno postojala i lokalna industrija tekstila i bojanja te proizvodnje kožnih materijala koja je većinom počivala u rukama lokalnih muslimana i Židova.²¹⁷ Budući da je Levant pod križarskom vladavinom bio izrazito multietničko društvo, tako su i proizvodi tamo dostupni pokazivali takve multikulturalne karakteristike.²¹⁸ Talijanski trgovci-doseljenici tako su prednjačili u trgovačkim vezama sa Levantom, s posebnim naglaskom na venecijanske i genovske trgovce svilom.²¹⁹

---

²¹³ Steven Runciman, „Byzantine Trade and Industry“, u *Cambridge Economic History of Europe. Volume 2: Trade and Industry in the Middle Ages*, ur. M. M. Postan, Edward Miller (Cambridge i London: Cambridge University Press, 1987), 145 – 146.

²¹⁴ Meron Benvenisti, „The Crusaders: An Historical Introduction“, u *Knights of the Holy Land. The Crusader Kingdom of Jerusalem*, ur. Silvia Rozenberg (Jeruzalem: The Israel Museum, 1999), 19.

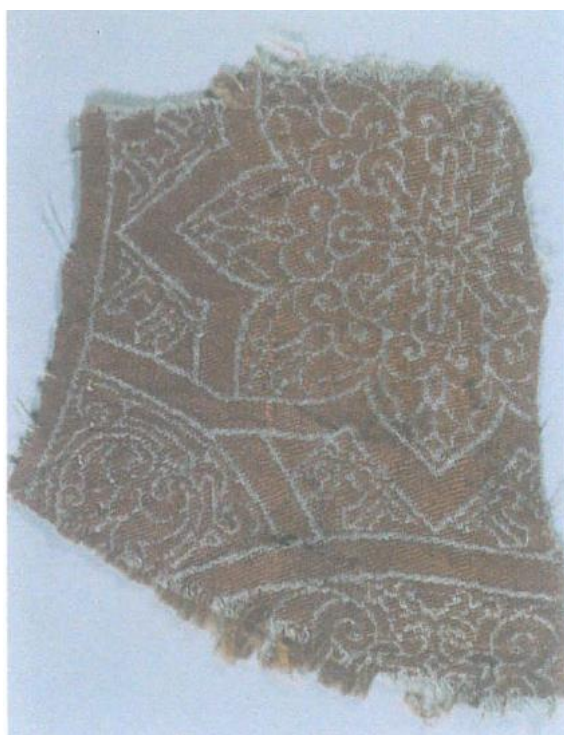
²¹⁵ Herbert Norris, *Medieval Costume and Fashion* (Mineola: Dover Publications, 1999), 39 – 40.

²¹⁶ Adrian Boas, *Crusader Archaeology. The Material Culture of the Latin East* (London i New York: Routledge, 1999), 12 – 13.

²¹⁷ Ibid, 143, 180 – 182.

²¹⁸ Sarah-Grace Heller, „Fashion in French Crusade Literature: Desiring Infidel Textiles“, u *Encountering Medieval Textiles and Dress. Objects, Texts, Images*, ur. Désirée G. Koslin, Janet E. Snyder (Palgrave Macmillan US, 2002), 103 – 119; Maria Georgopoulou, „The Material Culture of the Crusades“, u *Palgrave Advances in the Crusades*, ur. Helen Nicholson (Palgrave Macmillan UK, 2005), 83 – 92; Na'ama Brosh, „Between East and West: Glass and Minor Arts in the Crusader Kingdom of Jerusalem“, u *Knights of the Holy Land. The Crusader Kingdom of Jerusalem*, ur. Silvia Rozenberg (Jeruzalem: The Israel Museum, 1999), 271; Alan V. Murray, „Ethnic Identity in the Crusades States: The Frankish Race and the Settlement of Outremer“, u L. Johnson, A. V. Murray, S. Forde, ur., *Concepts of National Identity in the Middle Ages* (Leeds: University of Leeds, 1995), 61.

²¹⁹ Anna Maria Muthesius, „The Impact of the Mediterranean Silk Trade on Western Europe Before 1200 A.D.“, u *Textile in Trade. Proceedings of the Second Biennial Symposium of the Textile Society of America* (Washington D. C., 1990), 128 – 131; David Jacoby, „Silk Economies and Cross-Cultural Artistic Interaction: Byzantium, the

*Slika 10. Fragment svile iz islamskog svijeta, iz konteksta u Londonu, 14. stoljeće (izvor: Elisabeth Crowfoot, „Textiles“, u *Object and Economy in Medieval Winchester*, Winchester Studies 7/2, ur. Martin Biddle, Oxford: Oxford University Press, 1990, Plate 15: B).*

Unatoč interkulturalnom miješanju na Bliskom istoku, koje je onda imalo odjeka i utjecaja na materijalnu kulturu proizvedenu na tom području (npr. tekstil), u matičnom području križara – dakle, u Europi – moda nije doživjela takve izražene utjecaje sa granica srednjovjekovne Europe. Tijekom 12. i 13. stoljeća europska moda bila je više-manje uniformna na području gotovo cijelog kontinenta.²²⁰ Takva slična europska moda etablirala se tijekom prethodnih stoljeća, a socijalna diferencijacija postizala se pomoću više ili manje luksuznih vrsta tkanina (najčešće uvezenih), žarkih i teže dostupnih boja odjeće i luksuznijim nakitom od plemenita metala. Vrste tkanina koje bile u uporabi tijekom prijašnjih stoljeća nastavile su svoje korištenje, ponajprije vuna za vanjske, toplije komade i lan za komade odjeće koji su se nosili bliže koži (Slika11).

Muslim World, and the Christian West“, *Dumbarton Oaks Papers* 58 (2004): 197 – 240; François Boucher, *20000 Years of Fashion. The History of Fashion and Personal Adornment* (New York: Harry Abrams Publishers, 1987), 164 – 172.

²²⁰ Roberta Gilchrist, *Medieval Life: Archaeology and the Life Course* (London: The Boydell Press, 2012), 71.

Slika 11. Fragment vuna iz srednjovjekovnog Londona, 14. stoljeće (izvor: Elisabeth Crowfoot, „Textiles“, u *Object and Economy in Medieval Winchester*, *Winchester Studies* 7/2, ur. Martin Biddle, Oxford: Oxford University Press, 1990, Plate 8: A).

Margaret Scott i Jennifer Harris samo su neke od autorica koje predlažu ilustrirane manuskripte srednjega vijeka kao izuzetno važan izvor o tadašnjoj modi i odjeći, iako upozoravaju kako prikazi na takvim rukopisima ne moraju nužno biti egzaktni, nego da su podložni ukusu i vjerodostojnosti njihovog autora.²²¹ Nadalje, kamene skulpture kraljeva i kraljica najčešće izložene u crkvama mogu poslužiti kao dobar datacijski izvor za srednjovjekovnu odjeću. No, najvjerodostojniji izvor o srednjovjekovnom tekstilu bili bi arheološki uzorci tekstila sa nalazišta. Većina autora se slaže da je tijekom 12. i 13. stoljeća muška odjeća bila sastavljena od jedne vrste potkošulje (fran. *chemise*) i poduže gornje lanene nadkošulje (fran. *bliaut*), a na donjem dijelu tijela nosile su se usko skrojene hlače.²²² Norris piše kako je ta vrsta odjevnog predmeta došla u Europu s križarima i vjerojatno je bila inspirirana uniformama viteških redova u Svetoj Zemlji te je bila posebno popularna između 1130. i 1150. godine.²²³ Žene su također nosile donju haljinu, obično lanenu (fran. *chemise*), i varijante gornjih haljina (fran. *bliaut*) užeg struka i širih zvonastih rukava, iako su takve

---

²²¹ Margaret Scott, *Medieval Dress and Fashion* (London: The British Library, 2007); Jennifer Harris, „Thieves, Harlots and Stinking Goats: Fashionable Dress and Aesthetic Attitudes in Romanesque Art, *Costume* 21(1) (1987): 4 – 15.

²²² Herbert Norris, *Medieval Costume and Fashion* (Mineola: Dover Publications, 1999), 25; Margaret Scott, *Medieval Dress and Fashion* (London: The British Library, 2007), 16.

²²³ Herbert Norris, *Medieval Costume and Fashion* (Mineola: Dover Publications, 1999), 32.

gornje haljine ili tunike varirale regionalno.²²⁴ Obavezno su nosile duge pojaseve bogato ukrašene aplikama od plemenitih (i neplemenitih) metala preko uskih haljina već spomenutih širokih zvonastih rukava.²²⁵ Čini se kako su u to vrijeme i muškarci i žene nosili neku vrstu pokrivala za glavu.²²⁶

Izgleda također da se europska moda između 1200. i 1300. godine nije izrazito promijenila u odnosu na prethodna stoljeća.²²⁷ Od početka 13. stoljeća povećala se snaga i broj zakona koji su se odnosili na vlasništvo raskošnih i luksuznih tkanina i odjeće te na isticanje istih (engl. *sumptuary laws*). Takvi su zakoni kontrolirali materijale, krojeve i boje odjeće, uz to označavajući i posebno ističući osobe sa margina srednjovjekovnog društvenog života: prostitutke, zatvorenike, dvorske lude, gubavce, Židove ili heretike.²²⁸ Tako je na primjer na Lateranskom koncilu 1215. godine zaključeno da žene previše ističu svoje atribute odjećom i nakitom te tako privlače pažnju muškaraca, što se dakako kosilo sa stajalištem Crkve, pogotovo u doba križarskih ratova kada je većina muškaraca pogodnih za ženidbu ionako bila potrebna na Istoku.²²⁹ Takvi zakoni odnosili su se više na ograničavanje sloboda odijevanja žena u npr. Italiji, a muškaraca u Engleskoj.²³⁰ Muški primarni odjevni predmet u 13. stoljeću bila je poduža tunika ili vrsta košulje (fran. *bliaut, cotte* ili engl. *surcoat*), kao i u prethodnim stoljećima, a posebni nazivi varirali su regionalno i ovisili o samoj dužini tunike. Žene su se također odijevale vrlo slično, uz obavezni pojas i pokrivalo za glavu, a oba spola nosila su preko tunika ili haljina neku vrstu ogrtača (engl. *mantle*).²³¹

Vidljiva i korjenita promjena u modi i načinu odijevanja može se primijetiti tek krajem 13. i u 14. stoljeću, za koje se smatra da je iznjedrilo modu u današnjem smislu riječi.²³² U muškoj modi te promjene vidljive su u obliku tunika koje se izrazito skraćuju te sada dosežu

---

²²⁴ François Boucher, *20000 Years of Fashion. The History of Fashion and Personal Adornment* (New York: Harry Abrams Publishers, 1987), 164 – 172; Herbert Norris, *Medieval Costume and Fashion* (Mineola: Dover Publications, 1999), 24 - 25, 44, 55; Jennifer Harris, „Thieves, Harlots and Stinking Goats: Fashionable Dress and Aesthetic Attitudes in Romanesque Art, *Costume* 21(1) (1987): 11.

²²⁵ Herbert Norris, *Medieval Costume and Fashion* (Mineola: Dover Publications, 1999), 42, 63.

²²⁶ *Ibid.*, 117 – 120.

²²⁷ Françoise Pipponier, Perrine Mane; *Dress in the Middle Ages* (New Haven: Yale University Press, 2000), 39.

²²⁸ Roberta Gilchrist, *Medieval Life: Archaeology and the Life Course* (London: The Boydell Press, 2012), 68.

²²⁹ Margaret Scott, *Medieval Dress and Fashion* (London: The British Library, 2007), 35 – 38.

²³⁰ Kim M. Phillips, „Masculinities and the medieval English sumptuary laws“, *Gender and History* 19(1) (2007): 22 – 42; Roberta Gilchrist, *Medieval Life: Archaeology and the Life Course* (London: The Boydell Press, 2012), 68 – 70, 103; Margaret Scott, *Medieval Dress and Fashion* (London: The British Library, 2007), 137.

²³¹ Roberta Gilchrist, *Medieval Life: Archaeology and the Life Course* (London: The Boydell Press, 2012), 71.

²³² James Laver, *The Concise History of Costume and Fashion* (New York: Harry Abrams Publishing, 1979), 62.

iznad koljena, uz uske hlače i pojaseve s kojeg su mogli visiti predmeti osobne upotrebe.²³³ Žensku modu u 14. stoljeću također su karakterizirale haljine vrlo uskog kroja, bogato ukrašeni pojasevi isticali su struk, a usko šivani rukavi bili su učvršćeni dugmadi koja se počela koristiti na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće.²³⁴ U službi takve vrlo pomodne uske odjeće sve se više počela upotrebljavati i čipka koja bi dodatno naglasila tijelo.²³⁵

Tijekom cijelog razvijenog srednjeg vijeka tkanine koje su se upotrebljavale mogu se pronaći i na arheološkim nalazištima u većoj ili manjoj zastupljenosti zbog razine očuvanosti i okolišnih uvjeta u kojima su boravile. Iskopavanja srednjovjekovnog Londona kao važnog urbanog industrijskog i trgovačkog središta vrlo su korisna u ovom smislu jer pokazuju spektar tekstila i materijala dostupnih njegovim srednjovjekovnim stanovnicima. Arheološka istraživanja pokazuju kako su oni koristili vunu u najvećim količinama.²³⁶ Poznavali su razne vrste tkanja,²³⁷ a zbog loše očuvanosti vunениh tkanja, boja se u rijetkim slučajevima očuvala.²³⁸ U tragovima se ipak mogu raspoznati crvene, žute i zelene boje.²³⁹ Svega nekoliko fragmenata lanenih tkanina datira od druge polovice 12. stoljeća do početka 15. stoljeća.²⁴⁰ Svila u Engleskoj nije bila lokalno proizvedena, već je u arheološki kontekst dospijevala zahvaljujući darovima i razmjenama ili trgovinom i uvozom iz drugih područja bogatih svilom.²⁴¹ Prije početka 13. stoljeća i pada Konstantinopola pod naletom križarske vojske, centar proizvodnje i izvoza svilenih tkanina bio je Bizant, a nakon toga svila efektnih i bogatih uzoraka i boja potjecala je iz islamskih područja na Bliskom istoku i Španjolskoj ili pak iz Italije.²⁴² Na temelju arheoloških iskopavanja, vidljivo je da su boje korištene između

---

²³³ Roberta Gilchrist, *Medieval Life: Archaeology and the Life Course* (London: The Boydell Press, 2012), 71 – 72; Lynne Elliot, *Clothing in the Middle Ages* (Medieval World Series) (New York: Crabtree Publishing Company, 2004), 9.

²³⁴ Geoff Egan, Frances Pritchard; *Dress Accessories 1150-1450. Medieval Finds from Excavations in London* (London: The Boydell Press, The Museum of London, 2002), 272; Elisabeth Crowfoot, Frances Pritchard, Kay Staniland; *Textiles and Clothing 1150-1450. Medieval Finds from Excavations in London* (London: The Boydell Press, Museum of London, 2001), 166 – 170; Lynne Elliot, *Clothing in the Middle Ages* (Medieval World Series) (New York: Crabtree Publishing Company, 2004), 5; Michael Camille, *The Medieval Art of Love. Objects and Subjects of Desire* (London: Laurence King Publishing, 1998), 28, 62 – 63.

²³⁵ Roberta Gilchrist, *Medieval Life: Archaeology and the Life Course* (London: The Boydell Press, 2012), 72.

²³⁶ Elisabeth Crowfoot, Frances Pritchard, Kay Staniland; *Textiles and Clothing 1150-1450. Medieval Finds from Excavations in London* (London: The Boydell Press, Museum of London, 2001), 15.

²³⁷ Elisabeth Crowfoot, Frances Pritchard, Kay Staniland; *Textiles and Clothing 1150-1450. Medieval Finds from Excavations in London* (London: The Boydell Press, Museum of London, 2001), 26 – 55.

²³⁸ *Ibid*, 26.

²³⁹ *Ibid*, Plate 5: A, B; Plate 7: A.

²⁴⁰ *Ibid*, 80 – 81.

²⁴¹ Elisabeth Crowfoot, Frances Pritchard, Kay Staniland; *Textiles and Clothing 1150-1450. Medieval Finds from Excavations in London* (London: The Boydell Press, Museum of London, 2001), 82

²⁴² Stephen Wagner, „The Impact of Silk in the Middle Ages“. <https://textilesocietyofamerica.org/6326/the-impact-of-silk-in-the-middle-ages/> (posjet 23.4.2017.); Elisabeth Crowfoot, Frances Pritchard, Kay Staniland; *Textiles and Clothing 1150-1450. Medieval Finds from Excavations in London* (London: The Boydell Press, Museum of London, 2001), 86 – 89, Plate 14: A, Plate 15: B, Plate 16: A.

12. i 15. stoljeća u Londonu bile crvena (dobivena od broća i puno rjeđe od insekata vrste *Kermes vermilio*), ljubičasta (dobivena od lišajeva koji su mogli rasti lokalno, ali i biti uvezeni s Mediterana), dok je plava boja (dobivena od lokalne biljke vrbovnika ili uvezena u obliku indiga) bila je vrlo rijetka u nalazima iz srednjovjekovnog Londona, kao što su bile i žućkaste nijanse zbog dugog boravka u tlu koje ih izmijeni i zbog kojeg postaju teško arheološki identificirane.²⁴³

Boje nesumnjivo sa sobom nose simboliku za srednjovjekovnog čovjeka, kao što je to slučaj i danas, iako možda određene boje nose drugačije značenje danas nego tada. Tijekom srednjeg vijeka u Europi plava se boja simbolički povezivala sa Djevicom Marijom i simbolizirala je postojanost i stabilnost.²⁴⁴ U svjetlu kršćanske simbolike povezuje se sa božanskim, čistoćom i čednošću, pa je tako bila smatrana primjerenijom za žene, a uz povezivanje sa božanskim znala se dovoditi i u vezu sa kraljevskim, kao božanskim predstavništvom na Zemlji.²⁴⁵ Iako se vrbovnik kao glavna supstanca za dobivanje plave boje koristio još u Starom svijetu, tijekom srednjega vijeka oko vrbovnika se razvija prava industrija dobivanja plave boje.²⁴⁶ Kao srednjovjekovni industrijski centri proizvodnje plave od vrbovnika navode se Pikardija i Normandija u Francuskoj, Tiringija u Njemačkoj, Lombardija i Toskana u Italiji, Glastonbury u Engleskoj i Sevilla u Španjolskoj, a evidentno se vrbovnik izvezio u islamske zemlje i Malu Aziju.²⁴⁷ Srednjovjekovni bojadisari udruživali bi se u cehove i pažljivo čuvali tajne bojanja, a posebno se isticala Italija kao bojadisarski centar plave boje.²⁴⁸ Iako je u antici Indija bila glavni opskrbnik Europe plavom bojom, tijekom srednjeg vijeka plava dobivena od *Indigofere* bila je rijetka i tek u kasnom srednjem vijeku – posebno nakon spoznaja pomorskih puteva u Indiju – indigo-plava ponovno je

---

²⁴³ Penelope Walton, „Appendix: The Dyes“, u *Textiles and Clothing 1150-1450. Medieval Finds from Excavations in London*, Elisabeth Crowfoot, Frances Pritchard, Kay Staniland (London: The Boydell Press, Museum of London, 2001), 199 – 201.

²⁴⁴ Roberta Gilchrist, *Medieval Life: Archaeology and the Life Course* (London: The Boydell Press, 2012), 73; Michel Pastoureaux, *Boje u srednjem vijeku: sustavi vrijednosti i oblici osjećajnosti*, <http://www.matica.hr/kolo/293/Boje%20u%20srednjem%20vijeku:%20sustavi%20vrijednosti%20i%20oblici%20osje%C4%87ajnosti/>, (posjet 03.03.2017.); Noor F. K. Iqbal, „Ambivalent Blues: Woad and Indigo in Tension in Early Modern Europe“, *Constellations* 4(1) (2013): 278.

²⁴⁵ Michel Pastoureaux, *Blue: The History of a Color* (Princeton i New York: Princeton University Press, 2001), 40 – 47; Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 57 - 58.

²⁴⁶ Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 59.

²⁴⁷ Noor F. K. Iqbal, „Ambivalent Blues: Woad and Indigo in Tension in Early Modern Europe“, *Constellations* 4(1) (2013): 279 - 280; Mirjana Randić, „Kako obojiti svijet“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 103.

²⁴⁸ Mirjana Randić, „Kako obojiti svijet“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 103 – 104.

postala popularna i dostupna putem portugalskih, engleskih i holandskih lučnih gradova.²⁴⁹ Također, nakon ustoličenja trgovačkih veza i uvoza iz Novog svijeta u 16. stoljeću plava se boja počela masovno proizvoditi i iz *Indigofere* – što je dovelo do krize trgovine vrbovnikom u Europi i postupno do zabrane uvoza indiga u pojedinim europskim državama – svejedno se na crnom tržištu nastavilo trgovati indigom.²⁵⁰ Kada je *Indigofera* konačno legalizirana u cijeloj Europi početkom 18. stoljeća, za dobivanje plave boje postupno se prestaje koristiti vrbovnik i monopol na tržištu preuzima *Indigofera*.²⁵¹ Iako je u početku bila uvožena iz Indije posredstvom Istočnoindijskih kompanija, nakon osnivanja engleskih kolonija u Americi indigo se uvezio u velikim količinama od tamo.²⁵² Tijekom 19. i 20. stoljeća kao posljedica nemogućnosti uvoza *Indigofere* s američkog kontinenta, Englezi se kao izvoru indiga ponovno okreću svojim kolonijama u Indiji.²⁵³ Polovicom 19. stoljeća na europsku bojadisarsku pozornicu probijaju se i umjetno proizvedene boje, među njima naravno i plava.²⁵⁴ Od doba reformacije i protestantizma plava je simbolizirala napredak, slobodu i krepost, a u doba romantizma u 19. stoljeću izrazito je popularna na muškoj odjeći, ali i u kućanstvu (namještaju, keramici itd.).²⁵⁵

Simbolika crvene boje izrazito je drugačija. Ona je obično bila rezervirana za plemstvo i crkvene ljude, suce i krvnike koji su simbolički gospodarili životom, ali vidljivo je iz arheoloških konteksta da su nađene i u gradovima srednjovjekovne Europe koje zasigurno nisu nastanjivali isključivo plemići ili crkvena elita.²⁵⁶ Crvena se povezivala i sa ljubavlju i erotizmom - pa tako Raffaella Sarti navodi da su ponegdje u Europi 17. stoljeća prostitutke nosile crvene ogrtače, a u nekim su seoskim područjima mladenke odijevale vjenčanicu crvene boje.²⁵⁷ Također se crvena povezuje i s magičnim, alkemijom (cinober kao crvena boja

---

²⁴⁹ Mirjana Randić, „Kako obojiti svijet“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 123 – 124.

²⁵⁰ Jenny Balfour-Paul, *Indigo* (London: Archetype Publications Ltd, 2006), 42; Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 59; Noor F. K. Iqbal, „Ambivalent Blues: Woad and Indigo in Tension in Early Modern Europe“, *Constellations* 4(1) (2013): 286.

²⁵¹ Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 59.

²⁵² Noor F. K. Iqbal, „Ambivalent Blues: Woad and Indigo in Tension in Early Modern Europe“, *Constellations* 4(1) (2013): 282.

²⁵³ Mirjana Randić, „Kako obojiti svijet“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 104 - 105.

²⁵⁴ Mirjana Randić, „Kako obojiti svijet“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 105.

²⁵⁵ Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 60 – 63.

²⁵⁶ Ibid, 19.

²⁵⁷ Raffaella Sarti, *Živjeti u kući: stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi, 1500-1800* (Zagreb: Ibis, 2006), 235; Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 19 – 21.

dobivena iz minerala cinabarita), ali i zdravljem, mladošću i djecom.²⁵⁸ Tradicionalno se u Europi crvena boja dobivala iz biljke broća (*Rubia tinctorum* L.) koja je izvor alizarina, a ekstenzivno se uzgajao u srednjovjekovnoj Njemačkoj, Holandiji, Francuskoj i Engleskoj.²⁵⁹ Srednjovjekovni Dubrovnik, između ostalog, slovio je kao izvozna luka broća u ostatak Europe.²⁶⁰ Kao što je već spomenuto, osim na biljnoj bazi, crvena se mogla dobiti i iz insekata *Kermesa* (krmeza), i isto je tako bila jedna od najtraženijih boja u srednjem vijeku.²⁶¹

Pigment purpurin za ljubičastu također se mogao dobiti iz broća za svjetlo grimiznocrvenu boju.²⁶² Purpurna, odnosno ljubičasta boja simbolizirala moć i tijekom povijesti vezivala se isključivo za najviše slojeve društva – na primjer, bizantska carica Teodora tako je redovito na mozaicima prikazana odjevena u purpur; u grobovima iz altajskog Pazyryka također su nađeni ostaci purpurnog pigmenta.²⁶³ Roberta Gilchrist isto tako navodi da su ljubičasta (i crna boja) od kraja 14. stoljeća bile vrlo cijenjene i skupocjene, a tek se u kasnijim razdobljima mogu povezati sa žalovanjem i smrću.²⁶⁴ Osim moći, ljubičasta je još simbolizirala i visoko svećenstvo, najviše biskupe i kardinale.²⁶⁵

Unatoč tome što nije oduvijek smatrana bojom smrti i žalovanja, čini se kako se crna od 10. stoljeća počinje vezivati uz korotu i asketizam.²⁶⁶ Tek u moderno doba u sjevernim dijelovima Hrvatske crna je dobila konotaciju smrti u pučkom životu, a preuzela je ulogu koju je dotad nosila bijela boja.²⁶⁷ Aida Brenko i Michel Pastoureau navode da je crna bila preskupa za širi puk i da je tijekom srednjeg vijeka zapravo označavala bogatstvo i elitu – u svjetlu široke uporabe raznovrsnih boja u vrijeme kad Italija preuzima većinu trgovine tekstilom, samo su bogati trgovci i plemići nosili crnu odjeću baš kako bi se istaknuli u masi

---

²⁵⁸ Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 19 – 27.

²⁵⁹ Mirjana Randić, „Kako obojiti svijet“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 119 – 121.

²⁶⁰ Danijela Jemo, Đurđica Parac-Osterman, „Razvojni tijekovi proizvodnje, tehnologije bojenja i trgovine tekstilom u kontekstu pomorsko - trgovačkih puteva Dubrovnika“, *Naše more* 63(1) – Supplement (2016): 40 – 42; Mirjana Randić, „Kako obojiti svijet“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 119 – 121.

²⁶¹ Victoria Finlay, *Colour. Travels Through the Paintbox* (London: Hodder & Stoughton, 2002), 162.

²⁶² G. Balakina, V. G. Vasiliev, E. V. Karpova, V. I. Mamatyuk, „HPLC and molecular spectroscopic investigations of the red dye obtained from an ancient Pazyryk textile“, *Dyes and Pigments* 71 (2006): 54 – 60.

²⁶³ Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 31 – 32; Mirjana Randić, „Kako obojiti svijet“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 133 – 134.

²⁶⁴ Roberta Gilchrist, *Medieval Life: Archaeology and the Life Course* (London: The Boydell Press, 2012), 73.

²⁶⁵ Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 31 – 33.

²⁶⁶ Ibid, 38.

²⁶⁷ Ibid, 43; Danijela Križanec, *Čarobna družba. Vjeronanja u nadnaravna bića u Podravini* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2015), 44.

šarenih tkanina koje su konačno postale dostupne većem broju ljudi.²⁶⁸ Skupa s plavom i zagasitim tamnim tonovima, crna je u doba protestantizma simbolizirala skromnost i jednostavnost.²⁶⁹

Talijanski rukopis iz 15. stoljeća iz Bologne, naslova „Segreti per colori“, govori o načinu dobivanja pigmenata, bojila i boja za slikanje.²⁷⁰ Opisuje se više načina dobivanja plave boje: iz kamena lazurita, o pravljenju ultramarinske plave, o pravljenju plave iz biljnih sokova npr. modrog različka (*Centaurea cyanus* L.) i miješaju soka poljskog samoniklog graška (*Pisum sativum* L.) sa olovnom bijelom kako bi se dobila plava, zatim o pravljenju indigo plave nijanse iz vrbovnika (*Isatis tinctoria* L.) – na isti način kako su se bojale i tkanine u srednjovjekovnom razdoblju.²⁷¹ Slijede opisi kako pripremiti zelenu i crvenu boju pomoću kermesa te zlatne boje s kositrovim disulfidom ili iz amalgama kositra i žive.²⁷² Pravljenje crne boje opisano je kao smjesa rujeva soka (*Cotinus coggygria* Scop.) koji raste na području Sredozemlja, prljavštine s brusnog kamena i smrvljenih hrastovih šiški i zelene galice.²⁷³ Žuta boja za slikanje, kao i za tekstil, dobivala se iz biljke katanca (*Reseda luteola* L.), a ljubičasta od smjese vrbovnika, cinobera i olovne bijele boje.²⁷⁴

Tijekom 15. i 16. stoljeća talijanski gradovi poput Venecije i Firence prednjačili su u luksuznim materijalima koji su zadovoljavali modne potrebe renesansnih žena i muškaraca.²⁷⁵ Svila i baršun s uzorcima bili su posebno traženi, a trgovina takvim tekstilima bila je u rukama Italije tijekom zrelog srednjeg vijeka i ranog novog vijeka.²⁷⁶ Osim talijanskih gradova-država, Francuska je od 15. stoljeća također bila veliki industrijski centar svilenih tkanina, a od gradova posebno su se isticali prvo Tours, a kasnije Lyon.²⁷⁷ Tijekom 17. i 18. stoljeća veliki dio umjetnika i obrtnika tekstilom preselio se iz Francuske u Englesku zbog zakona o hugenotima, što je londonskom kvartu Spitalfields otvorilo put proizvodnji i trgovini

---

²⁶⁸ Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 39, 41; Michel Pastoureau, *Boje u srednjem vijeku: sustavi vrijednosti i oblici osjećajnosti*, <http://www.matica.hr/kolo/293/Boje%20u%20srednjem%20vijeku:%20sustavi%20vrijednosti%20i%20oblici%20osje%20ajnosti/>, (posjet 03.03.2017.).

²⁶⁹ Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 40.

²⁷⁰ Jurica Matijević, Jelica Zelić; *Tajne o bojama: Priručnik za pripremu boja iz 15. stoljeća* (Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, 2016), 23 – 26.

²⁷¹ Ibid, 35 – 81.

²⁷² Ibid, 84 – 112.

²⁷³ Ibid, 105.

²⁷⁴ Ibid, 124 – 126.

²⁷⁵ Melinda Watt, „Textile Production in Europe: Silk, 1600-1800“, u *Heilbrunn Timeline of Art History* (New York: The Metropolitan Museum of Art), http://www.metmuseum.org/toah/hd/txt_s/hd_txt_s.htm (posjet 13.04.2017.).

²⁷⁶ Ibid, (posjet 13.04.2017.).

²⁷⁷ Ibid, (posjet 13.04.2017.).

vlastitih traženih tkanina od svile.²⁷⁸ Francusku su proizvodnju trebali obnoviti i tehnološka postignuća u prijenosnom i smjenjivom tkalačkom stanu, no društvene promjene potaknute Francuskom revolucijom smanjile su potrebu i potražnju za luksuznim svilenim tkaninama, a slični su se trendovi proširili i tadašnjom Europom.²⁷⁹ Kao i u proizvodnji svile, industrija čipkastih tkanina također se koncentrirala u Italiji i nešto manje u Flandriji.²⁸⁰ Doba industrijske revolucije donijelo je mnoge korjenite promjene i u proizvodnji, industriji i trgovini bojama. Prva sintetska bojila proizvedena su u 19. stoljeću u zapadnoj Europi, među njima ljubičasta, boja fuksije ili indigo plava, što je postupno dovelo do generalnog napuštanja prirodnih bojila i oslanjanje na novu brzorastuću industriju kemijski proizvedenih sintetskih boja.²⁸¹

---

²⁷⁸ Melinda Watt, „Textile Production in Europe: Silk, 1600-1800“, u *Heilbrunn Timeline of Art History* (New York: The Metropolitan Museum of Art), http://www.metmuseum.org/toah/hd/txt_s/hd_txt_s.htm (posjet 13.04.2018).

²⁷⁹ Ibid, (posjet 13.04.2018).

²⁸⁰ Ibid, (posjet 13.04.2018).

²⁸¹ Mirjana Randić, „Kako obojiti svijet“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 105 – 107.

8. MODA 19. STOLJEĆA

Tekstil se uobličuje u odjeću koja ne predstavlja samo nužnost kao pokrivalo i zaštitu od vremenskih uvjeta, već je simbol kulturnih, društvenih i vremenskih obilježja. Dakle, u arheološkome i povijesnome kontekstu, odjeća čini čovjeka. Ona diferencira i zabilježava mnoge slojevitosti u društvu poput: etniciteta, porijekla, spola, društvenog statusa, zanimanja, religije, financijske moći te individualnih preferencija.²⁸² Jedno od glavnih svojstava odjeće jest estetičnost i modni trendovi kroz koje se odražavaju prethodno spomenuta obilježja. Estetičnost i moda odjeće se može promatrati kao povijesni izvor, ali se može izučavati i kao subjekt povijesti umjetnosti jer poput umjetnosti može biti subjektivna, pratiti ili stvarati trendove, ovisiti o području rasprostiranja, o društvenom ustroju, tehnologiji i političkom okruženju.

U arheologiji moda se najčešće promatra kao indikator kulturnih i političkih utjecaja. Tako primjerice prema modi izrade i ukrašavanja keramičkog posuđa i njihova položaja u stratigrafskim slojevima u neolitiku, hrvatske neolitičke kulture se mogu postaviti u međusobne vremenske i geopolitičke odnose. Prema modi ukrašavanja pojasnih garnitura u kasnoj antici moguće je identificirati pojavu barbarizacije te povući paralele o poznatom utjecaju barbarizacije prema pisanim izvorima i stvarnim stanjem na terenu. U jezgri Starohrvatske države vidljiv je imanentni utjecaj na arhitekturi i plastici franačke države koja je ujedno i politički nadležna ovim prostorima. Primjeri poput potonjih opravdavaju shvaćanje mode kao indikatora promjena i utjecaja, pokazuju da moda nije samo estetična već je i simptom povijesnih kretanja te je takav pristup primjenjen u tekstu.

Poimanje mode kao indikatora povijesnih mijena se može primijeniti i u današnjem vremenu, no interes ovog rada je na oblikovanju mode tijekom druge polovice 18. stoljeća sve do polovice 19. stoljeća. Pregledom mode i kulture odijevanja u 19. stoljeću i smještanjem Zagreba i okolice u širu sliku europske kulture i mode, može se naslutiti kako je bio odjeven grof Toma Keglević.

Kultura odijevanja nije statična, već je riječ o dinamičnom procesu oblikovanom mnogim prošlim i sadašnjim čimbenicima. Tako su na modu 19. stoljeća utjecali događaji iz

---

²⁸² Mariana Valverde, „The Love of Finery: Fashion and the Fallen Woman in Nineteenth-Century Social Discourse“, u *Fashion: Critical and Primary Sources, Volume 3. The Nineteenth Century*, ur. Peter McNeil (Oxford i New York: Berg, 2009), 172.

prethodnih stoljeća poput pokreta prosvjetiteljstva i enciklopedista koji su zagovarali pojednostavljenje kulture odijevanja od ekstravagantne barokne i rokoko mode te reminiscenciju na stare antičke uzore.²⁸³ Pokazatelj trenda simplifikacije u drugoj polovici 18. stoljeća je zamjena francuske rokoko haljine *robe a la francaise* jednostavnijom engleskom haljinom *robe a l'anglaise*.²⁸⁴ Otkriće arheoloških fenomena Herkulaneja i Pompeja su imali znatan utjecaj na renesansu antičke civilizacije u svim kulturnim aspektima te je utjecaj antičkog načina odijevanja na klasicizam vidljiv posebice na ženskoj odjeći i popularnosti kroja *a la Grecque*.²⁸⁵

Francuska revolucija definitivno predstavlja jedan od najvećih povijesnih trenutaka koji je promijenio poredak društva u modernoj Europi i koji se često uzima za početak dugog 19. stoljeća. Osim promjene društvenog ustroja, građanski sloj započinje diktirati način odijevanja unosom novih odjevnih oblika i materijala u zapadnoeuropsku modu.²⁸⁶ Međutim, nakon revolucionarnih zbivanja dolazi do kraha francuske tekstilne industrije što je utjecalo i na korištenje lošijeg tekstila u francuskoj modi te se tek za kasnije vladavine Napoleona industrija uspjela oporaviti što je ostavilo prostora engleskoj dominaciji.²⁸⁷ Migracije krojača neposredno uzrokovane Revolucijom utječu na razmjenu modnih ideja, ali i tehnoloških inovacija za izradu tkanina iz industrijski napredne Engleske.²⁸⁸ Mehanizacijom proizvodnje, Engleska postaje jedan od najvećih izvoznika i prerađivača tkanina u Europi te pojedine regije postaju poznate prema proizvodnji vune, svile i pamuka.²⁸⁹ Pamuk biva izvanrednim otkrićem ovoga razdoblja, koji u duhu građanskog uzleta predstavlja liberalniju modu i vlast.²⁹⁰ Dakle, tijekom 19. stoljeća, jedne od politički i kulturno najutjecajnijih država Europe, Francuska i Engleska, nadmeću se za političku hegemoniju, ali i za modnu dominaciju koja se može promatrati kao indikator političkih zbivanja.²⁹¹ Spomenute modne metropole, dakako indirektno, imaju najveći utjecaj na oblikovanje mode u Zagrebu i okolici te govoreći o europskoj modi govorimo o modi zapadne i središnje Europe.

---

²⁸³ Katarina Nina Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 29.

²⁸⁴ Ibid, 29.

²⁸⁵ Marijana Schneider, *Moda odijevanja na portretima 1800. – 1870.* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1973), 2 – 3; Katarina Nina Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 29.

²⁸⁶ François Boucher, *20,000 Years of Fashion* (Paris: Harry N. Abrams inc. Publishers New York, 1987), 337.

²⁸⁷ Ibid, 339.

²⁸⁸ Marijana Schneider, *Moda odijevanja na portretima 1800. – 1870.* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1973), 2; François Boucher, *20,000 Years of Fashion* (Paris: Harry N. Abrams inc. Publishers New York, 1987), 291.

²⁸⁹ Ibid, 291.

²⁹⁰ Ibid, 292.

²⁹¹ Ibid, 291.

Za vremena francusko-engleskih ratovanja u doba Napoleona dolazi do prestanka trgovačkih odnosa što ponovno utječe na promjenu korištenih materijala – naime, Engleska je u Francusku izvozila batist i pamučni muslin, dok je Francuska u Englesku izvozila svilu.²⁹² Dakle, u francuskoj modi prve polovice 19. stoljeća pojavljuju se teže i toplije tkanine poput baršuna od vune, svile i pamuka.²⁹³ Nakon smirivanja međudržavnih odnosa, francusko se gospodarstvo oporavlja te ponovno postaje ozbiljnim rivalom engleskoj tekstilnoj industriji.²⁹⁴

Nakon klasicističke jednostavnosti, formacijom građanskog društva koje teži etabliranju unutar društvenog ustroja oponašanjem starijih uzora i kasnijim razvojem romantizma, dolazi do oblikovanja novih modnih stilova koji retrospektivno prate starije srednjovjekovne uzore i poput prethodnika klasicizma teže raskošnosti dekoracija, pokrivanju tijela i ograničavanju ljudskih kretnji što se ipak mnogo više očitovalo u ženskoj modi.²⁹⁵ Uz raskošnu dekoraciju pomoću nove tehnike tiska razvijene u tridesetim godinama 19. stoljeća, omogućava se i pojačavanje inteziteta boja i gradacije tonova na vunanim tkaninama, dosada isključivo korištene na svili.²⁹⁶ Od vremena Newtonovog otkrića osnovnih boja spektra, do daljnjeg otkrića mogućih kombinacija nijansi vidljivih ljudskim okom, težilo se proizvodnji što raznovrsnijih nijansi obojanih tkanina.²⁹⁷ Dakle, širenjem palete tonova boja, porastom novih i dostupnijih materijala te otkrićem izbjeljivača, europska moda biva sve raznolikija i raznobojnija.²⁹⁸

Muška moda u europskim kulturama je često bila jednako kićena i impozantna kao i ženska moda. Dakle, jednostavnija ili ne, također prati trendove te sadrži sve arheološke i povijesne pokazatelje koje sadrži i ženska moda. Tijekom 19. stoljeća London ima značajan utjecaj na kulturu odijevanja muškaraca oblikovanjem odjevnih predmeta i postavljanja teze o većoj važnosti pristajanja odijela nositelju od njegove dekoracije te se muška moda od ženske

---

²⁹² François Boucher, *20,000 Years of Fashion* (Paris: Harry N. Abrams inc. Publishers New York, 1987), 334; Katarina Nina Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 29 – 30.

²⁹³ François Boucher, *20,000 Years of Fashion* (Paris: Harry N. Abrams inc. Publishers New York, 1987), 339; Katarina Nina Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 30.

²⁹⁴ François Boucher, *20,000 Years of Fashion* (Paris: Harry N. Abrams inc. Publishers New York, 1987), 292.

²⁹⁵ Vladimir Maleković, „Bidermajer u Hrvatskoj: Politička, gospodarska i kulturna osnovica“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 36; Katarina Nina Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 30.

²⁹⁶ Katarina Nina Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 31.

²⁹⁷ François Boucher, *20,000 Years of Fashion* (Paris: Harry N. Abrams inc. Publishers New York, 1987), 293.

²⁹⁸ *Ibid*, 292.

mode uvelike počinje razlikovati jednostavnošću.²⁹⁹ Naime, kada je u vrijeme klasicizma tražena željena jednostavnost, praktičnost i elegancija pronađena je u engleskoj ladanjskoj muškoj modi.³⁰⁰ Engleska ladanjska gospoda su zbog jahanja konja tijekom obilazaka posjeda izbacili nepraktične zvonolike skute, fine čarape zamijenili su hlačama utaknutim u visoke čizme, trorogi šešir zamijenjen je šešišrom valjkastog oblika, svileno tkanje engleskim vunanim suknom, a skraćen je prednji dio kaputa koji postaje prototipom fraka.³⁰¹ O pretežnom prevladavanju engleskih utjecaja na mušku modu 19. i prve polovice 20. stoljeća, svjedoči nam kovanje i popularnost engleskog pojma *dandy* (Slika 12).³⁰² Engleska elegancija muške mode, kontrastna je francuskom nastojanju oblikovanja muške mode prema pravilima ženske mode, koristeći se raskošnim dekorom i bojama.³⁰³ Pojam *dandy* sadržava etiketu ponašanja i vrline koje onodobni muškarac treba posjedovati, a koje se naizgled očituju u njegovom odijevanju koje treba biti konstrukcijski savršeno, elegantno, ali ujedno i jednostavno.³⁰⁴ Boje trodijelnih odijela sastavljenih od sakoa, hlača i prsluka, isprva su ograničene na neutralne boje poput crne, sive, bijele, bež i modre, a kasnije prevladavaju crno-bijeli tonovi.³⁰⁵ Muškarci su unatoč naizglednoj jednostavnosti, veliku pažnju posvećivali izgledu te je elegancija i perfekcija estetike naglašavana uklanjanjem tjelesnih imperfekcija pomoću steznika i jastučića.³⁰⁶ Mnogi odjevni predmeti i detalji bili su vrlo simbolični: kravata predstavlja individualne preference, cilindar predstavlja građansku krutost, količina uštirkanih košulja, uz mogućnost ručne izrade odijela, predstavlja imućnost te otrcanost pojedinih predmeta označava neciviliziranost i siromaštvo.³⁰⁷

---

²⁹⁹ Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 30.

³⁰⁰ Marijana Schneider, *Moda odijevanja na portretima 1800. – 1870.* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1973), 2.

³⁰¹ Ibid, 2.

³⁰² Ibid, 2; Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 32.

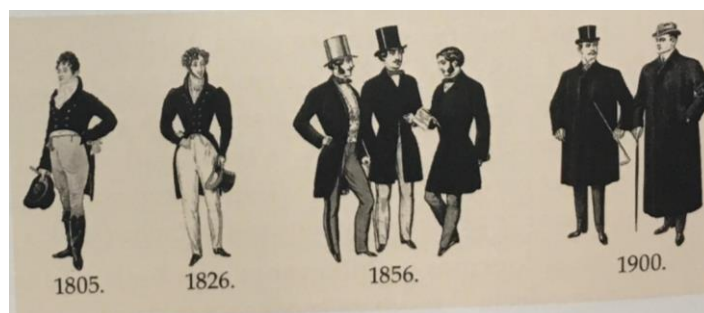
³⁰³ Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 32.

³⁰⁴ Lucy Johnston, Marion Kite, Helen Persson, *Nineteenth-Century Fashion in Detail* (London: V & A Publications, 2005), 7; Marijana Schneider, *Nošnje u vrijeme ilirskog preporoda* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1967), 1; Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 33.

³⁰⁵ Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 33.

³⁰⁶ Ibid, 33.

³⁰⁷ Ibid, 33.

Slika 12. Razvoj muške mode kroz 19. stoljeće (izvor Katarina Nina Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, Zagreb: Plejada, 2012, 32).

Tekstilna industrija i tehnologija se rapidno razvijaju specijalizacijom i odvajanjem pojedinih produkcijskih procesa manufakturnom proizvodnjom, dok ta industrija kasnije nastavlja eksponencijalno rasti modernizacijom i industrijalizacijom. Francuska, Engleska i Italija bivaju najveći proizvođači i izvoznici tekstila u Europi. Globalna trgovina tekstilnim materijalima postoji od nastarijih povijesnih razdoblja, u kojima Azija trgovačkim vezama igra važnu ulogu u gospodarskom i ekonomskom razvoju Europe, čiji sinonim postaje Svileni Put. O važnosti trgovačkih odnosa i uvoza luksuznih proizvoda te o magnitudi njihovog utjecaja na europsku ekonomiju kroz čitavu povijest, svjedoči epohalno djelo Edwarda Gibbona koji smatra trgovinu luksuznim proizvodima s Istoka jednim od čimbenika gospodarske propasti Rimskog Carstva.³⁰⁸ Kolonijalizmom i imperijalizmom u modernijim razdobljima dolazi do još veće izraženosti globalizacije i međunarodne trgovine, u proizvodnju tekstila se uključuje i Amerika te se uvoz u Europu kineskog i indijskog tekstila, posebice pamučnih i svilenih prerađevina, povećava tijekom 17. i 18. stoljeća.³⁰⁹ Uvoz tekstila nije odgovarao radnicima, obrtnicima i poduzetnicima europske tekstilne industrije, zbog čega dolazi do prosvjeda i bojkota uvezenih proizvoda.³¹⁰ Također, zbog domaćih ekonomskih prilika uvezeni tekstil se najčešće dopremao neobojan te je uvoz već obojene tkanine zabranjivan od početaka ranog novog vijeka.³¹¹ Unatoč popriličnoj količini importa, Europa se uvelike oslanjala na domaću proizvodnju, posebice tijekom razdoblja obilježenih

³⁰⁸ Stanley H. Skreslet, „An inadvertent missiologist: Edward Gibbon and the science of mission“, *An International Review* 2016, Vol. 44(1) 20–32: 22.

³⁰⁹ Margaret F. Rosenthal, „Cultures of Clothing in Later Medieval and Early Modern Europe“, *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 39(3) (2009): 460; Helene E. Roberts, „The Exquisite Slave: The Role of Clothes in Making the Victorian Woman“, u *Fashion: Critical and Primary Sources, Volume 3. The Nineteenth Century*, ur. Peter McNeil (Oxford i New York: Berg, 2009), 177, 180.

³¹⁰ Helene E. Roberts, „The Exquisite Slave: The Role of Clothes in Making the Victorian Woman“, u *Fashion: Critical and Primary Sources, Volume 3. The Nineteenth Century*, ur. Peter McNeil (Oxford i New York: Berg, 2009), 181.

³¹¹ *Ibid*, 181.

ekonomskim poteškoćama, kada urbani centri više ovise samo o domaćoj produkciji tekstila.³¹²

Posrednici utjecaja modnih metropola Zagrebu su bili i politički centri Habsburške Monarhije, to jest Austro-Ugarske, Beč i Budimpešta. Beč se posebice započinje isticati kao centar najnovije mode nakon Bečkog kongresa, zahvaljujući trgovinama bogatog izbora raznovrsnih tekstila i odjevnih predmeta te modnim priložima.³¹³ Zanimljivo je razdoblje *bidermajera*, koje ima posebno mjesto u ovom radu, budući da je ono obilježilo zagrebačku modu od 1815. godine te sve do sloma Bachova apsolutizma.³¹⁴ Valja razlikovati modu vladajućih društvenih slojeva, koja prati europske modne trendove tijekom čitavog srednjeg vijeka i ranog novog vijeka te je dakle rezervirana za plemiće, svećenstvo i najimućnije građane (najčešće trgovce i obrtnike) od kulture odijevanja običnog puka (kmetova, seljaka, radnika i siromaha).³¹⁵ Nakon spomenute Francuske revolucije, prosvjetiteljstva, industrijske revolucije i ukidanja kmetstva, koji čine temeljne čimbenike nadolazećih promjena društvenog ustroja, europska najnovija moda postaje dostupna sve većem udijelu stanovništva, tako i novonastalom srednjem časnom staležu - građanstvu.³¹⁶ Modni stilovi razdoblja na prijelazu stoljeća zrcale društvene i političke promjene, međusobno se prožimaju i isprepliću. Bidermajeru kao stilu se otvaraju vrata nakon klasicističkog perioda i empire razdoblja čiji su završetak pronašli u krahu Napoleonove države.³¹⁷ Kada govorimo o razdoblju bidermajera, ono nije samo preslika društvenih promjena ili pak samo stilski smjer – ono je duh vremena uzleta građanskog života i kulture življenja koja predstavlja pouzdanost, praktičnost, upotrebljivost i prosječnost.³¹⁸ Zagrebačka moda tijekom razdoblja bidermajera usvaja načela francuske i engleske mode, a izravno se referira na bečke, pariške i budimpeštanske modne priloge: sitan uzorak na odjeći, bijeli ovratnik košulje, uporaba

---

³¹² Margaret F. Rosenthal, „Cultures of Clothing in Later Medieval and Early Modern Europe“, *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 39(3) (2009): 468.

³¹³ Ljerka Šimunić, „Građanski kostim u Hrvatskoj na primjercima iz fundusa Gradskog muzeja Varaždin“ (priopćenje sa znanstvenog skupa „Obveza vođenja dokumentacije o povijesnom tekstilu“, Zagreb, 2011), 6; Jelena Ivoš, „Bidermajerska moda i njeni odjeci u Hrvatskoj“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 150.

³¹⁴ Vladimir Maleković, „Bidermajer u Hrvatskoj: Politička, gospodarska i kulturna osnovica“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 18; Katarina Nina Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 34.

³¹⁵ François Boucher, *20,000 Years of Fashion* (Paris: Harry N. Abrams inc. Publishers New York, 1987), 291.

³¹⁶ Vladimir Maleković, „Bidermajer u Hrvatskoj: Politička, gospodarska i kulturna osnovica“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 20, 44.

³¹⁷ Ibid, 16.

³¹⁸ Ibid, 12,16.

steznika kod oba spola, naglašenost ramena i tamni cilindar.³¹⁹ Sredinom dvadesetih godina pomodna odjeća je načinjena od raznih svilenih tkanja poput tafta, atlasa, damasta i muslina te pamučnih tkanina otisnutih raznovrsnim uzorcima.³²⁰ Ženska odjeća je uglavnom svijetlih boja i pastelnih tonova, prugastog, cvjetnog ili kariranog uzorka, dok se u četrdestim godinama za dnevne haljine koriste tamne i zagasite boje poput tamnozelene, tamnoljubičaste i tamnosmeđe.³²¹ Muška moda je prožeta engleskim idealima elegancije i jednostavnosti; bijele uske hlače, tamni dugi sako – frak, bijela košulja i visoki ovratnik.³²² Marama i prsluk u ovom razdoblju mogu biti upečatljiv modni izražaj koji razbija monokromiju odijela svojim distinktivnim bojama i često korištenim cvjetnim uzorcima.³²³

Dakle, zagrebački građani prate svjetsku modu promatrajući modne priloge i ilustrirane novosti u bečkim i pariškim časopisima.³²⁴ Putem modnih novosti i ostalih tiskovina saznajemo o magnitudi, percepciji, recepciji i prilagodbi stranih utjecaja na kulturu odijevanja. Hrvatski modni ilustrirani prilozi pojavljuju se tek na kraju prve polovine 19. stoljeća.³²⁵ Međutim, povjesničarima i etnologima porterti i fotografije predstavljaju najkorisnije izvore o kulturi odijevanja.³²⁶ Na početku 19. stoljeća promjenama u društvenom ustroju, ekonomiji, gospodarstvu, tehnologiji, boljom povezanošću europskih država i u konačnici infrastrukture, praćeno je potražnjom i povećanjem izbora materijala za izradu odjevnih predmeta. Koristeći novine kao povijesni izvor u oglasima trgovaca tkaninama i pomodnom odjećom možemo saznati o nazivima, vrstama i popularnosti pojedinih materijala. Od vunениh tkanina popularna su i korištena tkanja pod nazivima azur, kazimir, štruk, tibet, *lasting*, *moldon* i *drap de muslin*, od pamučnih muslin, perkla, *vappeur*, *tull-anglais* i batist, od svilenih baršun, atlas, damast, tafet, rips, *gros de naples*, piket i *Mille points*, te mnogi drugi.³²⁷ Odjeća, tkanine i dekorativni odjevni dodaci su u zagrebačkim trgovinama najčešće

---

³¹⁹ Lucy Johnston, Marion Kite, Helen Persson, *Nineteenth-Century Fashion in Detail* (London: V & A Publications, 2005), 9; Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 34; , Jelena Ivoš, „Bidermajerska moda i njeni odjeci u Hrvatskoj“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 162.

³²⁰ Jelena Ivoš, „Bidermajerska moda i njeni odjeci u Hrvatskoj“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 158.

³²¹ Ibid, 156, 162.

³²² Ibid, 158.

³²³ Ibid, 158.

³²⁴ Ibid, 152.

³²⁵ Ibid, 152.

³²⁶ Ljerka Šimunić, „Građanski kostim u Hrvatskoj na primjercima iz fundusa Gradskog muzeja Varaždin“ (priopćenje sa znanstvenog skupa „Obveza vođenja dokumentacije o povijesnom tekstilu“, Zagreb, 2011), 8.

³²⁷ Marijana Schneider, *Nošnje u vrijeme ilirskog preporoda* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1967), 1; Jelena Ivoš, „Bidermajerska moda i njeni odjeci u Hrvatskoj“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 150.

dopremani iz Beča, manje iz Graza te iz Češke i Moravske.³²⁸ Habsburška Monarhija kaska za zapadnim državama u modernizaciji i industrijalizaciji države, no tekstilna industrija je ipak dovoljno razvijena da je u mogućnosti opskrbljivati domaće tržište pamukom i svilom prerađivanim u austrijskim i češkim tvornicama.³²⁹ Centralizirana vlast u Monarhiji je predodredila Hrvatsku za proizvodnju sirovina čiste svile, dok su sirovine transportirane u razvijene dijelove Monarhije na daljnju preradu.³³⁰ Svilane se nalaze najčešće na граниčnim područjima s turskim teritorijem, a valjalo bi izdvojiti svilanu u Križevcima koja je proizvodila iznimno cijenjenu svilenu nit poznatu pod nazivom „ilirski nit“.³³¹ Također, putem oglasa doznajemo o postojanju pojedinih zagrebačkih trgovina tekstilom i odjevnim predmetima, čiji nas nazivi mogu usmjeriti na lokacije nekadašnjih dućana: „K Zagrebačkom biskupu“, „Kod zlatne dinje“, „K Fortuni“ i „Banu horvatskom“.³³²

O modi kao pokazatelju socijalne raslojenosti i simbolu platežne i društvene moći svjedoči ekskvizitnost, velebnost i skupoća materijala i izrade. Da su pripadnici obitelji Keglević pratili europsku modu i trendove, kao i ostalo plemstvo i imućni građani Habsburške Monarhije, svjedoči nam portret grofice Keglević s početka 19. stoljeća koji ima pomodne elemente neoklasicizma i empire stila.³³³ Tekstil se nabavljao na lokalnim, urbanim i međunarodnim tržištima.³³⁴ Plemstvo i najviši slojevi u društvu tijekom ovog razdoblja se uglavnom koriste uvezenim tkaninama i predmetima te izrađuju odjeću u modnim metropolama poput Pariza i Beča, dok građani izrađuju odjeću od jeftinijih materijala kod domaćih krojača u Zagrebu koji ostaju anonimni u povijesnim izvorima.³³⁵ Aristokrati su vrlo često zapošljavali osobne krojače na duži period koji su izrađivali odjeću po mjeri i prilagođavali je najnovijim modnim trendovima.³³⁶ Muška moda u Zagrebu, kao i u ostatku zapadne Europe, odlikuje se trodijeljenim odijelom koristeći paletu tamnijih i diskretnijih tonova

---

³²⁸ Jelena Ivoš, „Bidermajerska moda i njeni odjeci u Hrvatskoj“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 150.

³²⁹ Ibid, 150.

³³⁰ Ibid, 150.

³³¹ Ibid, 152.

³³² Ibid, 150.

³³³ Marijana Schneider, *Moda odijevanja na portretima 1800. – 1870.* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1973), 4.

³³⁴ Margaret F. Rosenthal, „Cultures of Clothing in Later Medieval and Early Modern Europe“, *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 39(3) (2009): 460.

³³⁵ Marijana Schneider, *Nošnje u vrijeme ilirskog preporoda* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1967), 1; Katarina Nina Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 34; Vladimir Maleković, „Bidermajer u Hrvatskoj: Politička, gospodarska i kulturna osnovica“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 150.

³³⁶ Margaret F. Rosenthal, „Cultures of Clothing in Later Medieval and Early Modern Europe“, *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 39(3) (2009): 464.

plave, smeđe, zelene te crne boje.³³⁷ Uz kaput, prsluk, hlače te košulju sa besprijeornim bijelim ovratnikom, nosile su se kožne čizme, rukavice, vratni rubac ili kravata i šešir.³³⁸ U tridesetim godinama muška građanska moda postaje sumornija, ističući uglavnom crnu boju frakova, visoke ovratnike i češće crne kravate.³³⁹ Do četrdesetih godina 19. stoljeća svečana odjeća hrvatskih plemića rezonirala je stilove mađarskih plemića, dakle nosio se crni kaput ukrašen gajtanima poznat kao ugarska *atila*, hlače uskog kroja također ukrašene gajtanima, čizme na vez, kape i sablje.³⁴⁰

Nakon klasicizma, usporedno s bidermajerom, romanticizam polovicom 19. stoljeća mijenja usmjerenje kretanja kulturnih težnji prema oblikovanju ideje naroda i etnoloških individualnih značajki. Kao što je došlo do emancipacije buržoazije i građanstva nakon Francuske revolucije, koja se očitovala i na kulturi odjevanja prihvaćanjem jednostavnijih odjevnih oblika i jeftinijeg vunenog tkanja, tako i moda romanticizma istražuje tradicionalne nošnje i odjevne oblike pokušavajući ih ukomponirati u onodobnu modu.³⁴¹ Dakle, u vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda odjeća posebice može označavati političku ideologiju nositelja i njezinu propagandu.³⁴²

Hrvatska povijesna nacionalna nošnja, zabilježena u izvorima od 16. stoljeća, nastaje pod utjecajem orijentalne, turske kulture odijevanja, prema uzoru na odoru lakog konjaništva – husara.³⁴³ Zbog političke i kulturološke povezanosti s Mađarima uvelike nalikuje ugarskoj, mađarskoj paradnoj odjeći; upotreba gajtana, krzna, kalpaka ukrašenog s perjem i krznom, metalnih dodataka poput puceta i kopči, puceta i pojaseva izrađenih od tkanine te kroja na struk.³⁴⁴

---

³³⁷ Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 35.

³³⁸ Marijana Schneider, *Moda odijevanja na portretima 1800. – 1870.* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1973), 2; Marijana Schneider, *Nošnje u vrijeme ilirskog preporoda* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1967), 1.

³³⁹ Lucy Johnston, Marion Kite, Helen Persson, *Nineteenth-Century Fashion in Detail* (London: V & A Publications, 2005), 8; Marijana Schneider, *Moda odijevanja na portretima 1800. – 1870.* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1973), 3.

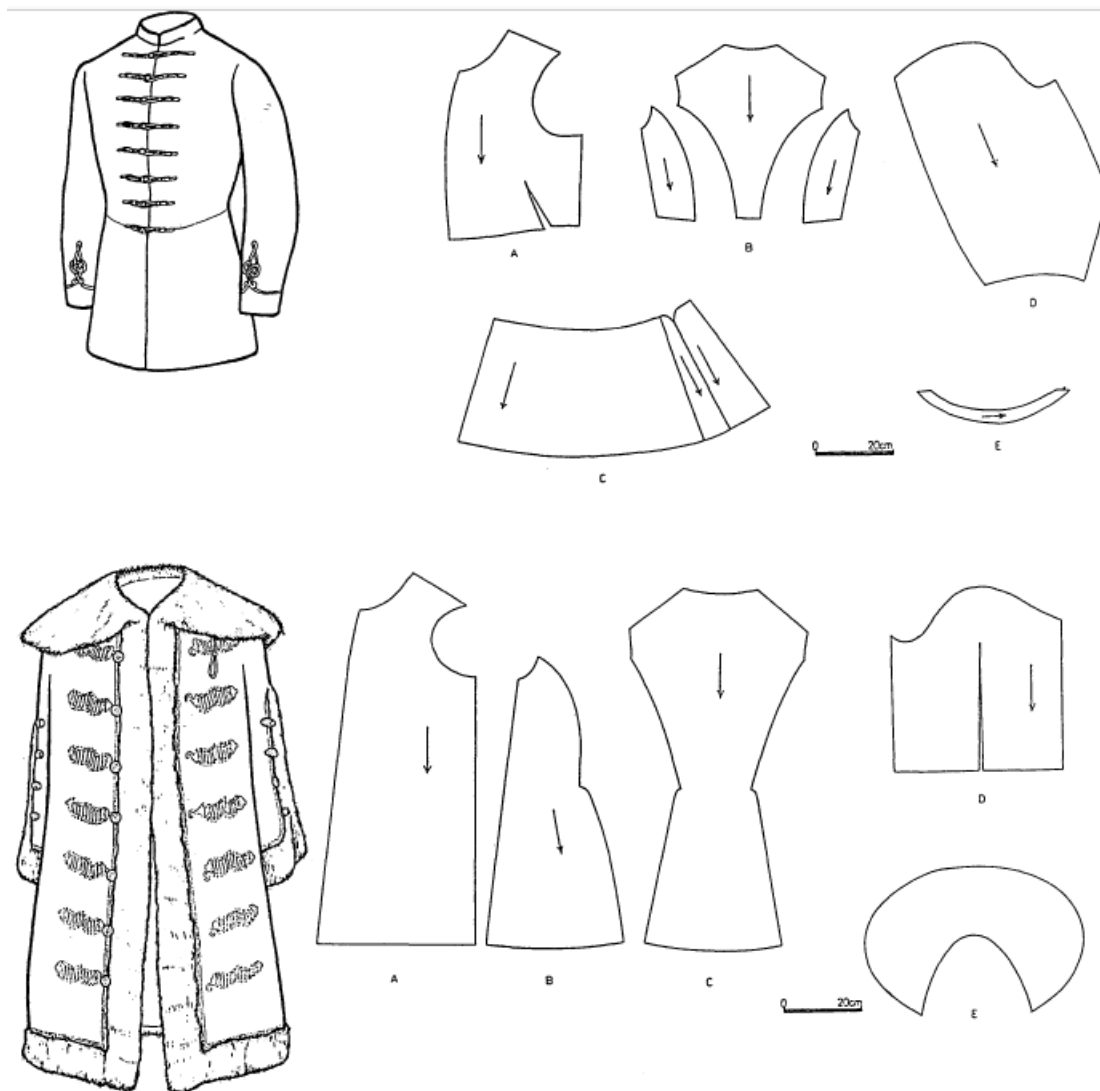
³⁴⁰ Marijana Schneider, *Nošnje u vrijeme ilirskog preporoda* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1967), 1.

³⁴¹ Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 35.

³⁴² Ibid, 35.

³⁴³ Iskra Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna Krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine* (Zagreb: Leykam International, 2010), 95.

³⁴⁴ Auguste Racinet, *The Complete Costume History: from ancient times to the 19th century* (Köln: Taschen, 2006), 468; Marijana Schneider, *Moda odijevanja na portretima 1800. – 1870.* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1973), 6.

Slika 13. Primjerak dolame (gore) i mentena (dolje) prilagođenih modi polovine 19. stoljeća (izvor: Katalin Földi-Dózsa, Maria Kralovánszky, „Changes in the Cut of Traditional Hungarian Costumes in the Seventeenth to Nineteenth Centuries“, *Costume*, (1994) 28:1, 44 – 46).

Mađarska narodna nošnja u svojem izvornom obliku sadrži mnoštvo orijentalnih elemenata budući da su Mađari nomadski narod s Istoka te se odijevna kombinacija sastojala od kaftana, hlača i čizama.³⁴⁵ Nakon pokrštavanja Mađari ju zamjenjuju tipičnim zapadnjačkim tunikama, no pojedini krugovi zadržavaju orijentalne odjevne kombinacije.³⁴⁶ Istočna nomadska plemena u 13. stoljeću vrše invaziju na Europu i pod njihovim utjecajem se kaftan s uzdignutim kolarom ponovno na velika vrata vraća u mađarsku modu. Odjeća nižih

³⁴⁵ Katalin Földi-Dózsa, Maria Kralovánszky, „Changes in the Cut of Traditional Hungarian Costumes in the Seventeenth to Nineteenth Centuries“, *Costume*, (1994) 28:1, 37.

³⁴⁶ *Ibid*, 37.

slojeva se izrađivala od lana i vune, dok su viši slojevi nosili odjeću izrađenu od talijanske, istočnjačke ili španjolske svile i baršuna.³⁴⁷ Nakon 18. stoljeća mađarska se nošnja pod osmanskim kulturnim utjecajem znatno više dekorira izvezenim ornamentima i plastičnim dodacima načinjenim od luksuzne tkanine i dragocjenih metala.³⁴⁸ Tradicionalna mađarska nošnja se sastojala od dugog haljetka – *dolame*, koja je mogla biti različite dužine, ukrašene gajtanima i opasane pojasom, zatim ogrtača – *mentena*, koji je bez rukava, prebacivan preko ramena dekoriran lancima od plemenitih kovina i dragim ili poludragim kamenjem, uske hlače dužine do gležnja su u europskoj modi bile poznate kao mađarske hlače, krznene kape – *kalpaka* s ukrasom – *čelenkom*, ukrašene perjem, paradne sablje, čizmama na vezanje i mamuza (Slika 13).³⁴⁹ Riječ je zapravo o nacionalnoj nošnji rezerviranoj isključivo za plemstvo, magnatskoj gali.³⁵⁰ Mađarska nošnja je u kasno srednjem vijeku i ranom novom vijeku bila vrlo popularna na Zapadu, posebice među lakim konjaništvom zbog svoje funkcionalnosti, no popularizacijom moderne europske muške mode, mađarska nošnja biva potisnuta do kraja 18. stoljeća sa zapadnoeuropske modne scene.³⁵¹ Prema portretima se jasno može zaključiti da mnogi mađarski plemići nastavljaju nositi ovu povijesnu nacionalnu nošnju tijekom čitavog 18. stoljeća i tijekom 19. stoljeća (Slika 14).³⁵² Tijekom 1830-ih krojači prilagođavaju i pojednostavljaju mađarsku nacionalnu nošnju da bi postala prikladna za svakodnevnu upotrebu.³⁵³ Međutim, sačuvani primjerci magnatskih tradicionalnih gala sve do 20. stoljeća ukazuju oblicima na reminiscenciju iz srednjeg vijeka.³⁵⁴

---

³⁴⁷ Katalin Földi-Dózsa, Maria Kralovánszky, „Changes in the Cut of Traditional Hungarian Costumes in the Seventeenth to Nineteenth Centuries“, *Costume*, (1994) 28:1, 37.

³⁴⁸ Ibid, 37.

³⁴⁹ Ibid, 37; Iskra Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna Krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine* (Zagreb: Leykam International, 2010), 95.

³⁵⁰ Iskra Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna Krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine* (Zagreb: Leykam International, 2010), 95.

³⁵¹ Katalin Földi-Dózsa, Maria Kralovánszky, „Changes in the Cut of Traditional Hungarian Costumes in the Seventeenth to Nineteenth Centuries“, *Costume*, (1994) 28:1, 37.

³⁵² Marijana Schneider, *Moda odijevanja na portretima 1800. – 1870.* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1973), 6.

³⁵³ Katalin Földi-Dózsa, Maria Kralovánszky, „Changes in the Cut of Traditional Hungarian Costumes in the Seventeenth to Nineteenth Centuries“, *Costume*, (1994) 28:1, 37.

³⁵⁴ Ibid, 37 – 40.

Slika 14. Primjer ugarske ili hrvatske povijesne plemićke odore (izvor: *Auguste Racinet, The Complete Costume History from ancient times to the 19th century, Köln: Taschen, 2006, 569*).

Hrvatsko plemstvo 19. stoljeća izdvaja se modnim posebnostima od Mađara i pokazuje narodnu individualnost, ilirci mijenjaju hrvatsku tradicionalnu svečanu odjeću, nalik mađarskoj odori, nadodavajući hrvatske seljačke anti-modne elemente.³⁵⁵ Narodnim preporodom plemstvo prestaje biti jedinom političkim entitetom, već građani različitih zanimanja, mlada inteligencija i dijelovi plemstva naklonjeni ilirskom pokretu postaju

³⁵⁵ Marijana Schneider, *Nošnje u vrijeme ilirskog preporoda* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1967), 2.

politički narod.³⁵⁶ Takva promjena se odrazila u pokušaju stvaranja građanske nacionalne odjeće, kojoj uzor nije hrvatska povijesna plemićka odora, već seljačka hrvatska nošnja.³⁵⁷ Primjena tradicijskih modnih elemenata u duhu romanticizma na suvremenu modu se još može definirati kao primjena anti-modnih elemenata.³⁵⁸ Članovi i simpatizeri Ilirskog pokreta su između ostaloga pronašli inspiraciju u deriviranoj vojnoj odori postrojbe Srežana s područja Vojne krajine.³⁵⁹ Preobrazba vojnih odjevnih predmeta u atraktivne modne odjevne predmete i korištenje vojnih modnih elemenata u svakodnevnoj i visokoj modi oduvijek biva vrlo popularno tijekom prošlosti, sve do današnjeg vremena. Tako i na samom kraju 18. stoljeća francuske uske vojničke hlače *pantaloons* unose čari vojničkog glamura u modu na prijelazu stoljeća.³⁶⁰ Moda prema vojnim modnim uzorima je vrlo izravna, može nositi određenu poruku, ima poseban status jer simbolizira i projicira organizaciju, snagu, krutost, izdržljivost i moć.

Prilagođena oprava iliraca i simpatizera ilirske ideologije bila je generalno sastavljena od ogrtača ili *dolame* dužine do polovice bedara, ukrašene pucetima i gajtanima različitih ilirskih boja, kratke, najčešće bijele, crvene ili smeđe surke od vunene tkanine, nalik na atilu, dekorirane poprijeko postavljenim crvenim gajtanima, crvenog prsluka ili *ječerme*, ne uvijek vidljive bijele košulje sa izvezenim narodnim ornamentima plave i crvene boje, uskih bijelih hlača od vunenog sukna ili plavih hlača ukrašenih crvenim ornamentom (ponekad ukrašenim gajtanima), crne svilene kravate, pojasa od gajtana ili svile, crvenih ili žutih opanaka te upečatljive crvene kape ukrašene gajtanom i zlatnim vezom ilirskog grba koja je zamijenila kalpak.³⁶¹ Na ulicama, portretima, socijalnim događanjima poput plesova i drugim svečanostima u četrdesetim godinama 19. stoljeća, crvene kape i surke sve se češće pojavljuju.³⁶² Propagiranje i korištenje narodne nošnje imalo je ideološku i romantičnu

---

³⁵⁶ Vladimir Maleković, „Bidermajer u Hrvatskoj: Politička, gospodarska i kulturna osnovica“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 20.

³⁵⁷ Marijana Schneider, *Moda odijevanja na portretima 1800. – 1870.* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1973), 6.

³⁵⁸ Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 35.

³⁵⁹ *Ibid.*, 37.

³⁶⁰ Lucy Johnston, Marion Kite, Helen Persson, *Nineteenth-Century Fashion in Detail* (London: V & A Publications, 2005), 14.

³⁶¹ Marijana Schneider, *Nošnje u vrijeme ilirskog preporoda* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1967), 2, 7 – 9; Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 37, 41; Jelena Ivoš, „Bidermajerska moda i njeni odjeci u Hrvatskoj“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 158.

³⁶² Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 38.

dimenziju, ali je također utjecalo na ekonomiju, budući da domaći krojači i kitničarke izrađuju odjeću od materijala s ovih prostora.³⁶³

U prvom dijelu ilirske modne „revolucije“ pažnja je posvećivana više oblicima odjevnih predmeta, dok već na samoj polovici stoljeća boja preuzima primarnu funkciju označavanja narodne ideologije i anti-modnih elemenata.³⁶⁴ Prevladavale su nijanse boja poput zelene, smeđe, crne te posebno izričajne crvene, bijele i plave.³⁶⁵ Zagrebačka ženska moda se teže prilagođava novonarodnom uzletu zbog podložnijeg položaja i jače izražene germanizacije obrazaca ponašanja.³⁶⁶ Međutim, nakon brošure grofa Janka Draškovića, postepenom promjenom i odabirom simboličnih boja oprava i znakovitim modnim dodacima podupiru svoje ilirske muževe, no oblici ipak prate europske trendove.³⁶⁷ Dakle, pratila se bečka moda koja je zapravo bila prošlogodišnja pariška moda.³⁶⁸ Muška moda je vrlo u skladu s novonastalim uvjetima u državi, čemu se prilagođava i zagrebački modni tisak doradom europske muške mode prema ilirskim uzorima.³⁶⁹ Iako posjeduje anti-modne elemente, mnogi odjevni oblici i dekoracije odgovaraju europskim modnim trendovima, poput obrublivanja odjevnih predmeta krznom, koje je bilo vrlo popularno u Engleskoj kao izraz fascinacije prirodnim svijetom.³⁷⁰

Portret grofa Tome Keglevića nepoznatog autora, izrađen u tehnici ulja na platnu, čuva se u fondu Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu, a datiran je oko 1785. godine (Slika 15). Toma je u trenutku slikanja portreta imao oko sedamnaest godina. Na portretu se vidi poprsje mladoga grofa, odjevenog u trodijelno odijelo. Sako je zelenih tonova i pretpostavljamo, sa crnim svilenim uzicama nalik na gajtane hrvatske povijesne nošnje te ukrašen dvostrukim redom dugmadi manje veličine vjerojatno izrađene od metala. Sako je porubljen crnim materijalom, dok unutrašnjost sakoa ima crvenu podstavu. Prsluk odgovara boji podstave sakoa, kao što se podudara i izgled dugmadi te možemo zaključiti da je odijelo rađeno prema narudžbi da bi komadi odjeće činili skladnu cjelinu. Košulja je klasične bijele

---

³⁶³ Vladimir Maleković, „Bidermajer u Hrvatskoj: Politička, gospodarska i kulturna osnovica“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 46.

³⁶⁴ Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 43.

³⁶⁵ Ibid, 37.

³⁶⁶ Marijana Schneider, *Nošnje u vrijeme ilirskog preporoda* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1967), 2.

³⁶⁷ Ibid, 3.

³⁶⁸ Ibid, 2.

³⁶⁹ Katarina Nina Simončič, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* (Zagreb: Plejada, 2012), 42.

³⁷⁰ Lucy Johnston, Marion Kite, Helen Persson, *Nineteenth-Century Fashion in Detail* (London: V & A Publications, 2005), 9.

boje, s visokim ovratnikom koji je ukrašen crnom u mašnu vezanom maramom. Zaključujemo da je mladi grof bio obučen prema najnovijoj bečkoj, a onda i pariškoj modi. Izgled odjeće se uklapa u duh klasicizma i francuske mode kraja 18. stoljeća koja teži jednostavnosti izgleda odijela, no ne negira upotrebu izražajnih komplementarnih boja.

Slika 15. Portret mladog Tome Keglevića (izvor HPM-PMH-2736).

Suradujući sa znanstvenicima Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu, omogućen je pristup portretu grofa Josipa Keglevića, Tominog oca. Portret se datira nakon nastanka Tominog portreta iz mladenačke dobi, u 1809. godinu. Stariji grof je prikazan u već podmakloj dobi u tipičnoj pozi, desnom rukom zataknutom u sako, popularnoj na početku 19. stoljeća među plemićima pa čak i kod Napoleona. Odjeća Josipa Keglevića sastoji se od kaputa koji neodoljivo nalikuje hrvatskoj nacionalnoj nošnji svojim tamnim tonovima, uporabom krzna na porubima kaputa, dekoracijama nalik na gajtane i dugmadi presvučene ili

načinjene od platna (Prilog 4.). Ne možemo sa sigurnošću reći da li je uistinu riječ o kaputu jer portret prikazuje Josipa do pojasa, no možemo pretpostaviti da jest, budući da ima krzneni porub. Raskopčani prsluk se bojom i izgledom dugmadi također slaže sa kaputom. Košulja je bijele boje, jednostavnog kroja, nema dekoracije i ima visoki ovratnik bez modnih dodataka. Josip je obučen u duhu klasicizma, čija odjeća bojom i nedostatkom ukrasa odiše jednostavnošću, dok ujedno podsjeća na magnatsku odoru.

U Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu čuva se minijatura Tomina sina, grofa Samuela (Prilog 5.). Riječ je o akvarelu čiji autor ostaje nepoznat. S obzirom na tehniku slikanja, teško je precizno raspoznati kako je grof bio odjeven. Vidljivo je da je nosio bijelu košulju rasokopčanog visokog ovratnika. Teško je utvrditi da li je riječ o sakou ili kaputu tamne boje te je li taj odjevni predmet imao crvenu podstavu ili je pak riječ o nekom modnom dodatku. Samuelovoj odjeći s ove minijature nedostaje modnih dodataka i poprilično je jednostavna.

U fondu fototeke Muzeja grada Zagreba dostupne su dvije fotografije Tominoga unuka Oskara Keglevića. Ukupno su analizirane tri Oskarove fotografije. Fotografski povijesni izvori iz Muzeja grada Zagreba prikazuju Oskara u svečanoj plemićkoj povijesnoj nacionalnoj nošnji. Na prvoj fotografiji nepoznatog autora i datuma, grof Oskar Keglević pozira uz barjak, očigledno za neku svečanu priliku budući da i odjeća odaje takav dojam. Obučen je u tamni ogrtač – dolamu, dugi haljetak – menten sa metalnom dugmadi, usko krojene hlače svijetlije boje, visoke kožne čizme za koje ne možemo reći da li su bile na vezanje, a na glavi mu je pokrivalo za glavu – kalpak s istaknutom čelenkom (Prilog 6). Prsluk i struk su ukrašeni iznimno raskošnim nakitom, pretpostavljamo od plemenitog metala ukrašenog dragim ili poludragim kamenjem. Sa lijevog boka mu visi sablja koja upotpunjuje svečanu odoru. Na slici su jedva primjetno prikazane rukavice koje izdaju nabori na zapešću i kruto oblikovani prsti. Iduća fotografija prikazuje grofa Oskara u starijoj dobi (Prilog 7.). Na njoj pak nosi dugi haljetak svijetle boje te je ogrnut ogrtačom porubljen krznom. Ispod ruba rukava mentena se naziru rukavi košulje, a u rukama drži svečanu sablju dok mu glavu krase kalpak. Čelenka i dekorativni lanci su manje raskošni nego na prethodnoj fotografiji. Posljednja fotografija Oskara Keglevića prikazuje ga sa ženom groficom Anom Keglević (Slika 16). Ovdje je prikazan u manje formalnoj opravi. Obučen je u tamno trodijelno odijelo sačinjeno od sakoa koji dužinom preklazi bokove, prsluka koji je samo djelomično vidljiv, na kojemu visi tanak lanac s džepnim satom i hlača šireg, ali elegantnog kroja. Primjećujemo da je

nosio fine cipele i leptir-mašnu koja krasi svijetlu košulju visokog ovratnika. Ovakav stil odijevanja uobičajen je u građanskom društvom na kraju 19. i tijekom 20. stoljeća.

Slika 16. Grof Oskar i Ana Keglević potkraj 19. stoljeća (izvor: Mladen Obad Šćitaroci, Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja, Zagreb: Školska knjiga, 1993, 141).

9. REZULTATI

9.1. Antropološka analiza

Koštani ostatci su fragmentirani i loše očuvani (Prilog 8.). Spol je određen prema osam standardnih makromorfoloških parametara (lubanja: *processus mastoideus* +2, *relief planum nuchale* +1, *processus zygomaticus* +1, *inclinatio frontale* +1, *corpus mandibulae* +1, *trigonum mentale* +1, *linea aspera* +1, *sag. 2r caput femoris* +1). Osoba je bila muškog spola, no nije imala vrlo naglašene muške spolne znakove.

Doživljena starost osobe određena je makroskopskim parametrima uz mjerenje degradacije pojedinog uzorka anatomskeg elementa. Upotrijebljene primarne metode odredbe doživljene starosti su malobrojne. Analiziran je sternalni okrajak četvrtog i petog desnog rebra. Udubina na sternalnom okraju je izrazito duboka i široka, "U" oblika. Stijenke su vrlo tanke i krhke, nepravilnog i oštrog završetka, a hrskavični dio često okošta na spoju sa koštanim dijelom rebra (Prilog 9.). Uočeni su stupnjevi 8a i 8b prema Išćanu, što bi odgovaralo doživljenoj starosti većoj od 65 godina (65+).

Na svim očuvanim anatomskeg elementima zamjećuju se osteoartrične promjene, no nije moguće izdvojiti dio na kojem je posebno snažno izražen (Prilog 10. i Prilog 11.).

Dentalne analize utvrdile su očuvanost zubnih nizova u čeljusti. Gornja čeljust je djelomice očuvana, bez zubnog niza u alveolama (Tablica 1.) na pozicijama: 11, 13, 21, 24 i 25 vidljiv je spuštenu i srasli alveolarni zid, dok je na pozicijama: 12, 14, 15, 22 i 23 vidljiva dehiscencija kosti, degenerativna koštana promjena kao posljedica apscesa, nakon koje je slijedilo sekundarno okoštavanje. Donja čeljust je također djelomice očuvana, potpuno je srasao alveolarni zid na pozicijama: 41, 43, 44, 31 i 34. Postmortalno prazne alveole utvrđene su na pozicijama: 42, 32 i 33. Na poziciji 34 nalazi se zub u alveoli. Izvan alveole nalaze se gornji desni prvi kutnjak (16), gornji desni drugi pretkutnjak (15), gornji lijevi očnjak (23) te donji lijevi očnjak (33). Na kruni zuba gornjeg desnog prvog kutnjaka (16) uočava se aproksimalni karijes, manja karijesna lezija drugog stupnja (Prilog 12.). Na svim očuvanim zubima vidljivi su tragovi zubnog kamenca (*calculus*) (Prilog 13.). Na svim očuvanim zubima vidljivi su tragovi zubnog kamenca (*calculus*).

Tablica 1. Dentalni status, muškarac, starosna dob 75+ godina, zidana grobnica Tome Keglevića, svetište Majke Božje Gorske. Legenda: xAM = antemortalno nedostaje, xPM = postmortalno nedostaje.

R	18	17	16	15	14	13	12	11	21	22	23	24	25	26	27	28	L
maxilla	x	x	x	xPM	xPM	xAM	xPM	xAM	xAM	xPM	xPM	xAM	xAM	x	x	x	
R	48	47	46	45	44	43	42	41	31	32	33	34	35	36	37	38	L
mandibula	x	x	x	x	xAM	xAM	xPM	xAM	xAM	xPM	xPM	+	x	x	x	x	

Doživljena starost određena je dentometrijskim vrijednostima uvrštenima u regresijsku formulu:

Gornji očnjak lijevi (23) :

visina korijena = 17.4mm, parodontitis = 8.9mm , transparentnost korijena = 17mm

A (doživljena starost) = $0.18 \times 45.40 + 0.42 \times 97.70 + 25.53 = 74.73 = 75$ godina (s.d. ± 10) prema Lamendinu

A (doživljena starost) = $0.15 \times 17.4 + 0.29 \times 51.15 + 0.39 \times 97.70 + 23.17 = 78.7 = 79$ godina (s.d. ± 5.93) prema Princeu

Donji očnjak, lijevi (33):

visina korijena=18mm, periodontitis =7.9mm, transparentnost korijena =18mm

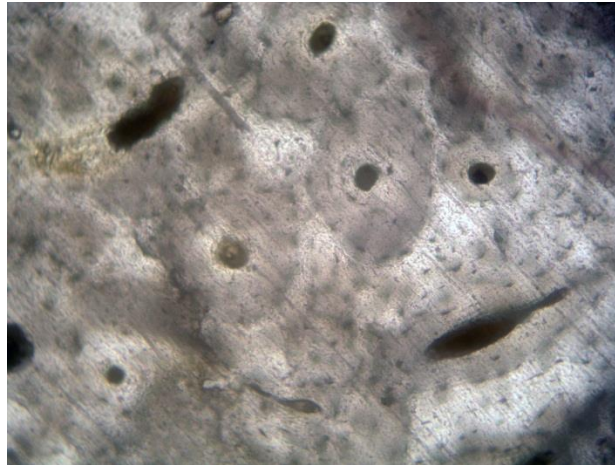
A (doživljena starost) = $0.18 \times 43.8 + 0.42 \times 100 + 25.53 = 75.4$ godina (s.d. ± 10) prema Lamendinu

A (doživljena starost) = $0.15 \times 18 + 0.29 \times 43.9 + 0.39 \times 100 + 23.17 = 77.6 = 78$ godina (s.d. ± 5.93) prema Princeu

Prema dentalnim analizama, doživljena starost osobe nalazila se u rasponu od 74 do 84 godine (Prince) ili šire 65-85 godina (Lamendin).

Sekundarna metoda odredbe doživljene starosti obuhvatila je stupanj obliteracije lubanjskih šavova i stupanj sraštanja tvrdog nepca. Na *sutura coronoidea* i *sutura sagitalis* u dijelu od C₁-C₃ te S₁-S₄ vidljiva je potpuna obliteracija šavova. Na *sutura lambdoidea* u dijelu

L₃ vidljiva je djelomična sraštenost šava s vanjske i unutrašnje strane. Na gornjoj čeljusti (*maxilla*) vidljiva je vrlo istanjena *facies anterior* i *facies infratemporalis*. Tvrdo nepce očuvano je u prednje dvije trećine uzorka, vidljiva je potpuno obliterated *sutura palatina mediana* (Prilog 14.). Osoba je bila starija od sedamdeset godina.

Slika 17. Fotomikrogram 1 - Muška osoba, doživljena starost 78+ godina, uzorak fragmenta natkoljениčne kosti (povećanje 20 x 10).

Također, doživljena starosti analizirana je i histološkom metodom (Slika 17.). Modificiranom metodom prema Kerley promatrani su kvalitativno i kvantitativno različiti tipovi osteona, njihova veličina te debljina čvrstog tkiva (*substantia compacta*) uz upotrebu tablica. Problem predstavlja vanjski rubni korteks, zbog visokog stupnja degradacije. Doživljena starost stoga je određena je na 78+ godina u širem rasponu (± 7 godina).

Visina osobe određena je prema metodi Meadowsa i Jantza za prirodnu dužinu druge i treće zapešćajne kosti lijeve ruke (Prilog 15.).

prirodna dužina MC₂ = 66.7mm, prirodna dužina MC₃ = 64.8mm

Regresijska formula:

$$MC_2 \quad 1.40 \times 66.7 + 75.64 = 169.2 \text{ cm } (\pm 4.68)$$

$$MC_3 \quad 1.51 \times 64.8 + 70.83 = 168.6 \text{ cm } (\pm 4.79).$$

Očuvana proksimalna polovica desne nadlaktične kosti pokazuje dobro razvijena hvatišta mišića *m. pectoralis major* i *m. teres major* (Prilog 16.).

9.2 Analiza tekstilnih materijala

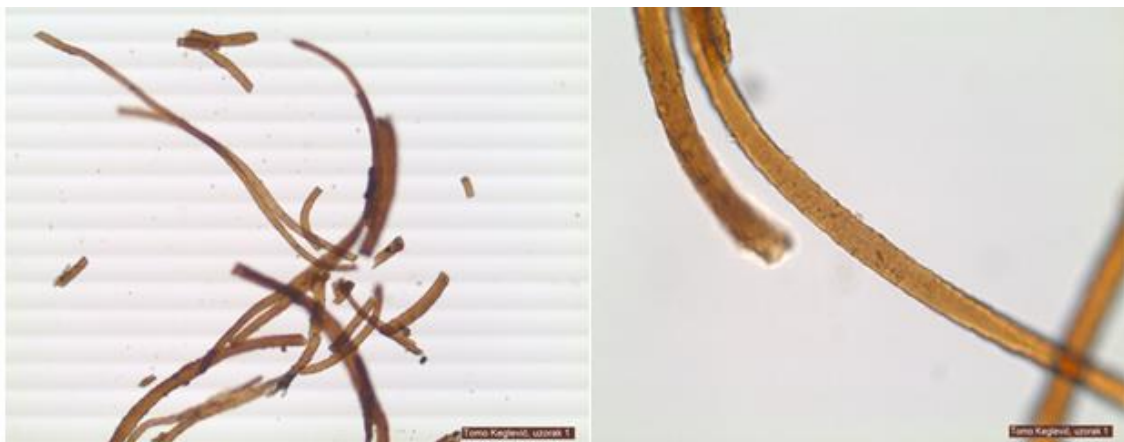
Uzorak 1

Analiziran je fragment tekstilnog materijala nepoznatog podrijetla, koji mjeri 17.7 x 6.3 mm, prikazan na fotografiji (stereoskopski mikroskop, povećanje 10x) (Slika 18.). Preliminarnom, makromorfološkom analizom nije bilo moguće pobliže odrediti vrstu tekstilnog materijala zbog fragmentiranosti i visoke degradacije uzorka.

Slika 18. Fotografija fragmenta vunenog materijala, uzorak 1 (povećanje 10x).

Izdvojena su vlakna za mikroskopsku analizu. Usporedbom mikroskopskog preparata uzorka s referentnom zbirkom te analizom morfoloških značajki utvrđeno je da je tekstilni materijal izrađen od vunenih vlakana (komparativni mikroskop, povećanja 10x10, 10x40). Na fotografijama (Slika 19.) vidljiva su gruba, cilindrična vunena vlakna na čijoj se površini može jasno razlučiti vanjski sloj, epidermis.

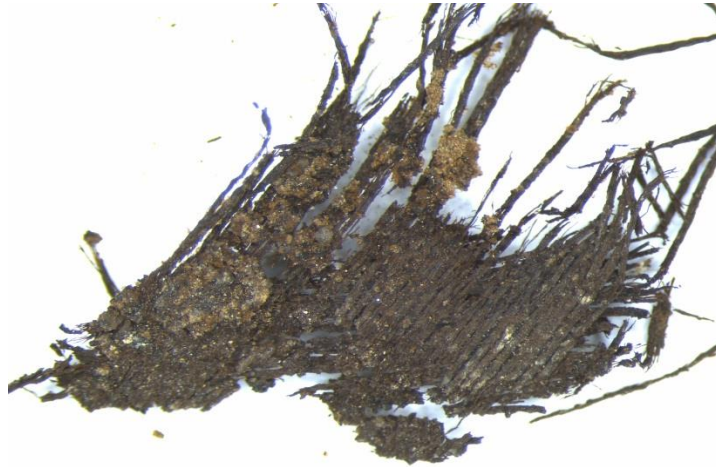

Slika 19. Lijevo - fotografija vunenih vlakana, uzorak 1 (povećanje 10x10), desno – fotografija vunenih vlakana, uzorak 1 (povećanje 10x40).

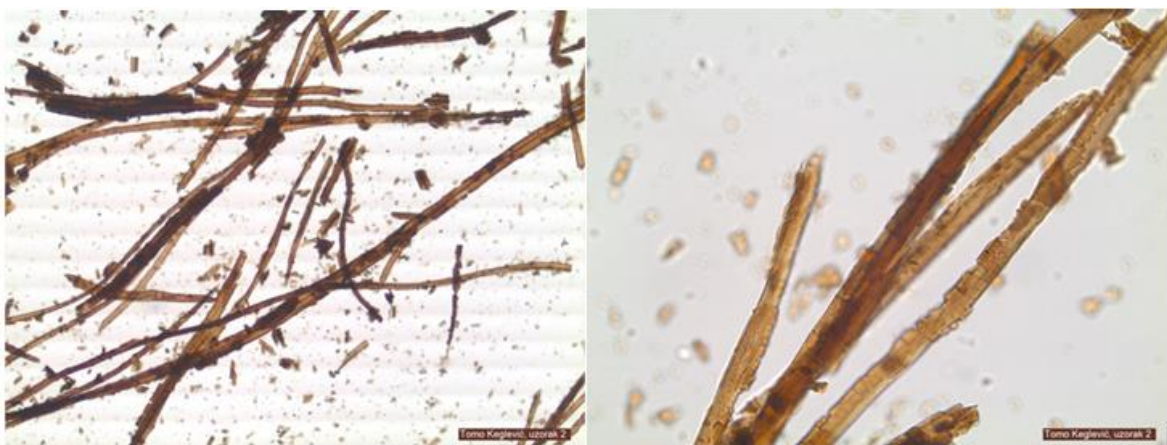
Uzorak 2

Analiziran je fragment materijala nepoznatog podrijetla, koji mjeri 9.4 x 7.1 mm (Slika 20.). Preliminarnom, makromorfološkom analizom nije bilo moguće odrediti je li uzorak tekstilni materijal, zbog fragmentiranosti i visoke degradacije uzorka.

Slika 20. Fotografija fragmenta materijala nepoznatog podrijetla, uzorak 2 (povećanje 10x).

Izdvojene su niti za mikroskopsku analizu (komparativni mikroskop, povećanja 10x10, 10x40). Usporedba mikroskopskog preparata uzorka s referentnom zbirkom tekstilnih materijala nije dala pozitivni rezultat (Slika 21.).

Slika 21. Lijevo - fotografija fragmenta materijala nepoznatog podrijetla, uzorak 2 (povećanje 10x10), desno – detalj, fragment materijala nepoznatog podrijetla, uzorak 2 (povećanje 10 x 40).

Slaba očuvanost i visok stupanj degradacije onemogućile su identifikaciju na najnižem stupnju. Naime, nije moguće sa sigurnošću utvrditi pripada li uopće uzorak tekstilnom materijalu.

Uzorak 3

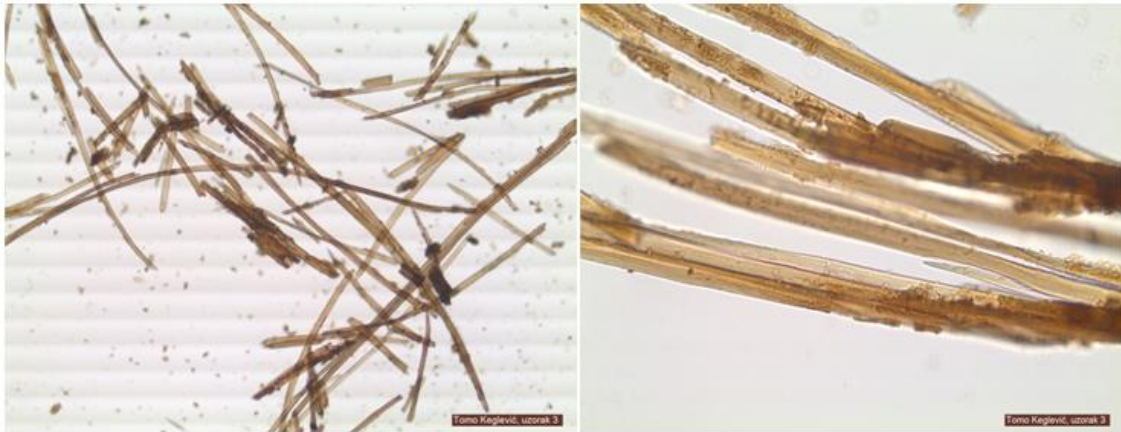
Analiziran je fragment uzice od nepoznatog tekstilnog materijala, koji mjeri 9.7 x 5.5 mm i prikazan je na fotografiji (stereoskopski mikroskop, povećanje 10x) (Slika 22.). Preliminarnom, makromorfološkom analizom pretpostavljeno je svileno podrijetlo uzorka.

Slika 22. Fotografija fragmenta svilene uzice, uzorak 3 (povećanje 10x).

Izdvojena su vlakna za mikroskopsku analizu (Slika 23.). Usporedbom mikroskopskog preparata uzorka, odnosno strukturnih i teksturnih značajki vlakana iz preparata uzorka s onima iz referentne zbirke, utvrđeno je kako je uzica izrađena od svilenih vlakana (komparativni mikroskop, povećanja 10x10, 10x40). Na fotografijama (Slika 23.) vidljiva su ravna svilena vlakna iznimno glatke površine.

Slika 23. Lijevo - fotografija svilenih vlakana, uzorak 3 (povećanje 10 x10), desno - fotografija detalja svilenih vlakana, uzorak 3, (povećanje 10 x10).

Uzorak 4

Preliminarna analiza provedena je na fragmentu tekstilnog materijala, koji mjeri 9.7x5.8 mm (stereomikroskop, povećanje 10x). Utvrđeno je da uzorak predstavlja dio tkanine (Slika 24.). Uslijed uznapredovale degradacije, nije bilo moguće pobliže odrediti tip veza, niti sa sigurnošću odrediti vrstu tekstilnih vlakana od kojih je tkanina izrađena.

Slika 24. Fotografija fragmenta vunene tkanine, uzorak 4 (povećanje 10x).

Izdvojena su vlakna za mikroskopsku analizu (Slika 25.). Mikroskopskom usporedbom strukturnih i teksturnih značajki vlakana uzorka s onim iz referentne zbirke, identificirana su vunena vlakna iz fragmenta tkanine (komparativni mikroskop, povećanja 10x10, 10x40). Na fotografijama (Slika 25.) vidljiva su gruba, cilindrična vlakna, no zbog

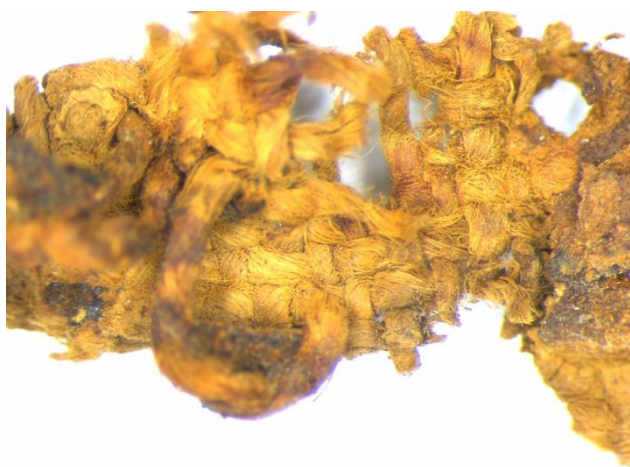
jače degradacije površinski, vanjski sloj, epidermis, teško se razlučuje. Stoga se kod identifikacije uzorka naglašava kako je najvjerojatnije riječ o vunenim vlaknima.

Slika 25. Lijevo - fotografija vunenih vlakana, uzorak 1 (povećanje 10x10), desno - fotografija detalja vunenih vlakana, uzorak 1 (povećanje 10x40).

Uzorak 5

Analiziran je fragment materijala nepoznatog podrijetla, koji mjeri 10,1 x 5,1 mm. Preliminarna analiza potvrdila je da je uzorak tekstilnog materijala fragment tkanine u nijansama žute i smeđe boje, na kojem se dobro uočava jednostavni, platneni tip veza (stereoskopski mikroskop, povećanje 20x) (Slika 26.)

Slika 26. Fotografija detalja uzorka lanene tkanine, uzorak 5 (povećanje 20x).

Izdvojena su vlakna za mikroskopsku analizu (Slika 27.). Mikroskopskom usporedbom strukturnih i teksturnih značajki vlakana uzorka s onima iz referentne zbirke, identificirana su lanena vlakna iz uzorka (komparativni mikroskop, povećanja 10x10, 10x40).

Slika 27. Lijevo – fotografija lanenih vlakana, uzorak 5 (povećanje 10x40), desno – fotografija lanenih vlakana, uzorak 5 (povećanje 10x40, polarizirano svjetlo).

Na fotografijama (Slika 27.) vidljiva su cilindrična, dobro zadebljana vlakna s karakterističnim čvorovima na isprekidanim sekvencijama, što je značajka lanenih vlakana. U polariziranom svjetlu čvorovi se još bolje ističu, a kako biljke prirodno sadrže i manju količinu kristalinskog materijala, vlakna lana pokazuju ove jedinstvene karakteristike obojenja na površini (Slika 27.).

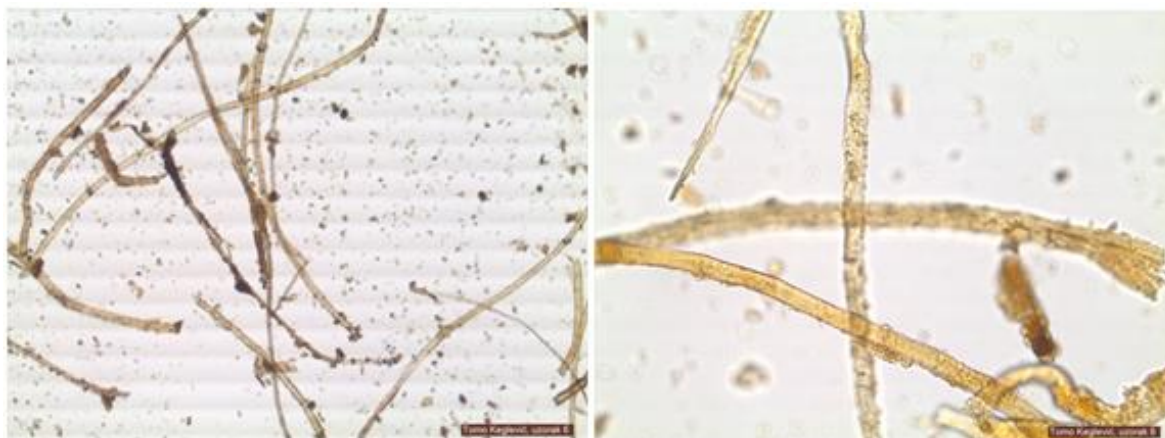
Uzorak 6

Analiziran je fragment materijala nepoznatog podrijetla, koji mjeri 4,5 x 13.1 mm (Slika 28.). Preliminarnom analizom utvrđeno da uzorak predstavlja komadić tekstilne niti (stereoskopski mikroskop, povećanje 10x).

Slika 28. Fotografija fragmenta niti od lanenih vlakana (povećanje 10x).

Izdvojena su vlakna za mikroskopsku analizu (Slika 29.). Mikroskopskom analizom, odnosno usporedbom strukturnih i teksturnih značajki tekstilnih vlakana u pripremljenom preparatu niti s referentnom zbirkom, utvrđeno je da je nit pripada lanenim vlaknima (komparativni mikroskop, povećanja 10x10, 10x40).

Slika 29. Lijevo – fotografija lanenih vlakana, uzorak 6 (povećanje 10x10), desno – fotografija lanenih vlakana, uzorak 6 (povećanje 10x40).

Uzorak 7

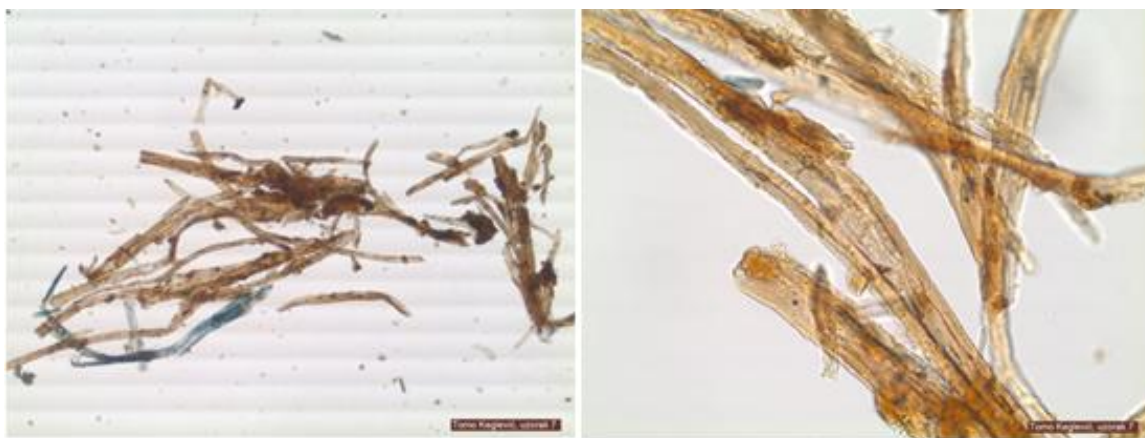
Analiziran je fragment materijala nepoznatog podrijetla, koji mjeri 8.6 x 4.2 mm. Preliminarnom morfološkom analizom, uslijed uznapredovale degradacije uzorka, nije određena vrsta tekstilnog materijala (Slika 30.). Na kraćem rubu uzorka vidljivo je plavičasto obojenje materijala.

Slika 30. Fotografija detalja uzorka vunene tkanine (povećanje 10x).

Izdvojena su vlakna za mikroskopsku analizu (Slika 31.). Komparativnom analizom, mikroskopskom usporedbom teksture i strukture vlakana iz uzorka s tekstilnim uzorcima iz referentne zbirke, identificirana su vunena vlakna (komparativni mikroskop, povećanja 10x10, 10x40).

Slika 31. Lijevo – fotografija vunениh vlakana, uzorak 7 (povećanje 10x10), desno – fotografija vunениh vlakana, uzorak 7 (povećanje 10x40).

Na fotografijama (Slika 31.) vidljiva su degradirana cilindrična vlakna, mjestimice razlučljivog vanjskog sloja s vidljivim vlaknima obojanim u plavo.

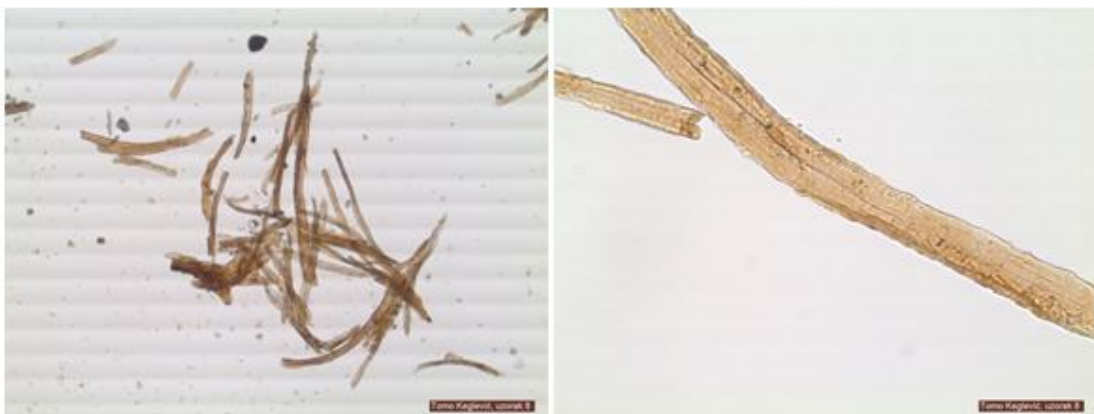
Uzorak 8

Analiziran je fragment materijala nepoznatog podrijetla, koji mjeri 12.1 x 4.4 mm. Preliminarna makromorfološka analiza potvrdila je da se na uzorku tekstilnog materijala dobro uočava jednostavni, platneni tip veza (Slika 32.).

Slika 32. Fotografija fragmenta vunenog materijala, uzorak 8 (povećanje 20x).

Izdvojena su vlakna za mikroskopsku analizu (Slika 33.). Komparativnom analizom, mikroskopskom usporedbom teksture i strukture vlakana iz uzorka s tekstilnim uzorcima iz referentne zbirke, identificirana su vunena vlakna (komparativni mikroskop, povećanja 10x10, 10x40). Vidljivo je grubo vlakno na kojem se raspoznaje vanjski sloj, epidermis (Slika 33.).

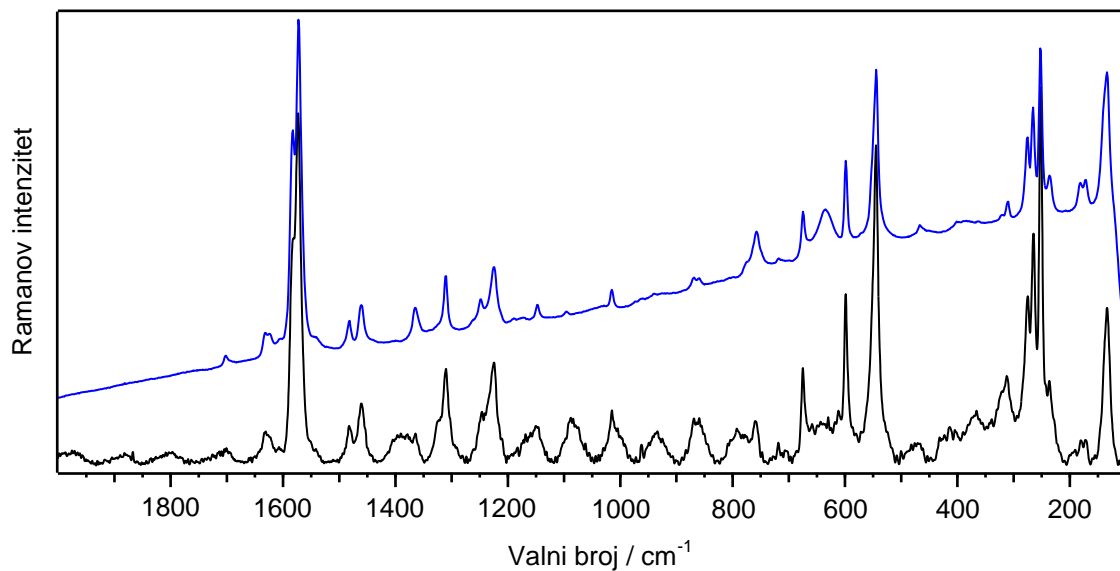
Slika 33. Lijevo - fotografija vunenih vlakana, uzorak 8 (povećanje 10x10), desno – fotografija vunenih vlakana, uzorak 8 (povećanje 10x40).

9.3 Analiza pigmenata i boja

Slika 34. Fotografija obojenih vlakana vune, uzorak 7 (povećanje 10x40).

Ramanov spektar uzorka 7 prikazan je na grafu (Graf 1.) zajedno s referentnim spektrom indigo plavog pigmenta PB66 (C.I.73000) iz zbirke spektara Europske mreže forenzičkih znanstvenih ustanova (ENFSI) (Slika 34.).

Graf 1. Ramanov spektar uzorka 5 (crno) i referentni spektar plavog pigmenta PB66 (plavo).

9.4 Analiza kože

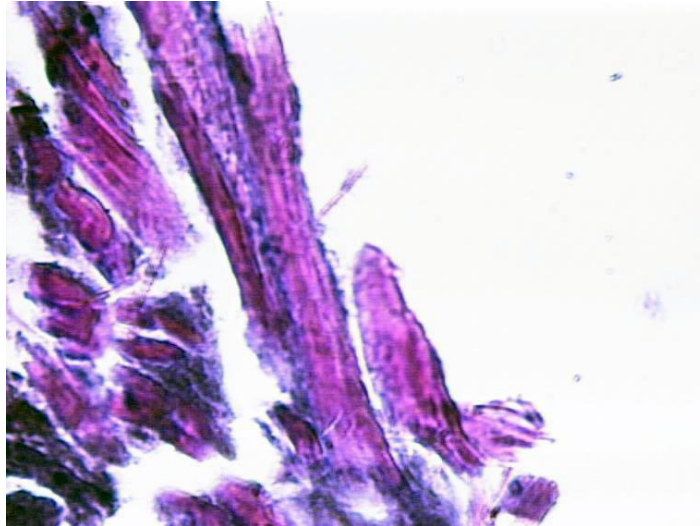
Na dva uzorka štavljene kože iz groba grofa Tome Keglevića napravljena je histološka i stereološka analiza (Slika 35.).

Slika 35. Fotografija fragmenta vrlo degradirane kože jelena.

Uzorci su uklopljeni u parafin, mikrotomom izrezani na debljinu od 7 μm , a potom obojeni hematoksilenom i eozinom te diferencijalnim bojenjem po Pincusu (Slika 36.).

Slika 36. Histološki preparat kože jelena, bojeno po Pincusu, (povećanje 10x40).

Mikroskopskom i stereološkom analizom (Nikon, FX 70-300) utvrđeno je 80-82 % kolegenih vlakana i 18-20 % elastičnih vlakana. U strukturi su jasno vidljive smeđe mrlje, tragovi boje koja je korištena prilikom obrade kože, koja otkriva svjetlije smeđu boju predmeta. Diferencijalno bojanje po Pincusu kolagenska vlakna boji u ružičasto-crveno, a elastična u tamnoplavo. Prema rezultatima potvrđeno je kako štavljena koža potječe od životinje koja ima izuzetno nježnu i elastičnu kožu, što upućivalo da je riječ o koži jelena ili srne.

9.5 Analiza metalnih artefakata i svjetlucah prašinih čestica

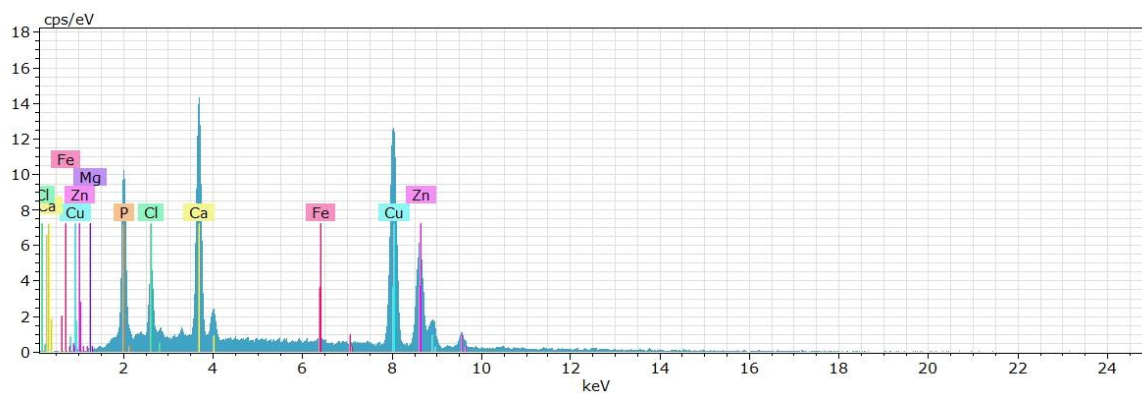
Uzorak 1 – Metalni predmet: vijak

U grobu grofa Tome Keglevića pronađen je veći broj sitnih metalnih vijaka. Dužina analiziranog uzorka 1 mjeri 8,2 mm (Slika 37.).

Slika 37. Fotografija uzorka metalnog vijka, mjere (stereoskopski mikroskop, povećanje 20x).

Analiziran je dio površine vijka (Graf 2.). EDS spektar vijka sadrži niz spektralnih linija koje ukazuju na prisutnost elemenata bakra (Cu), cinka (Zn), kalcija (Ca), željeza (Fe), fosfora (P) i klora (Cl). Dok se bakar i cink bez sumnje mogu pripisati osnovnom analiziranom materijalu, svi preostali elementi najvjerojatnije su posljedica površinskog onečišćenja uzorka.

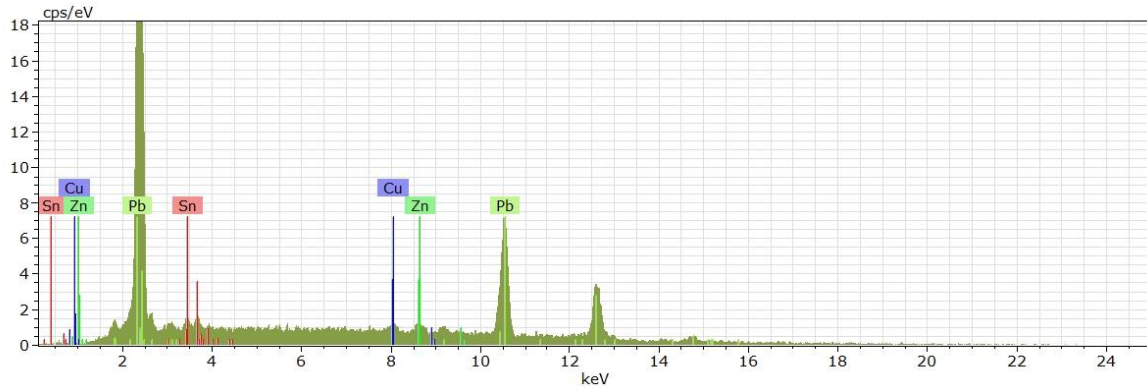
Graf 2. EDS spektar površine vijka (uzorak 1).

Uzorak 2 – Metalni predmet: gumb

Uz fragmente kosti, tekstila i kože, u grobu grofa Tome Keglevića pronađen je veći broj metalnih gumba. Promjer analiziranog uzorka 2 iznosi 10 mm (Slika 38.).

Slika 38. Fotografija olovnog ispupčenog gumba, konveksna strana (promjer 10mm).

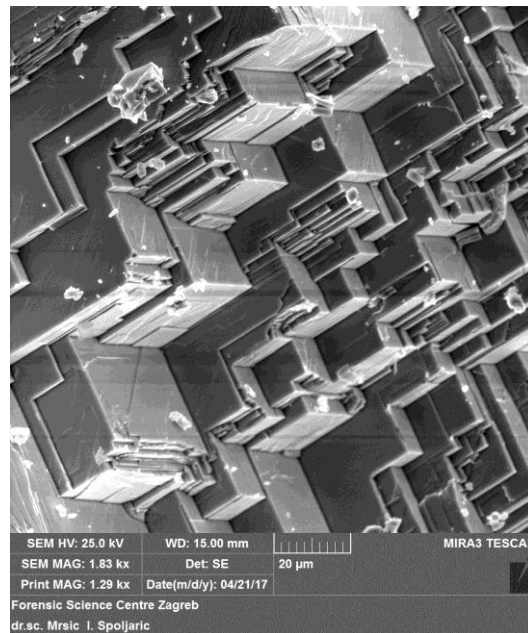

Graf 3. EDS spektar površine metalnog gumba (uzorak 2).

Analiziran je dio površine gumba. EDS spektar analiziranog gumba (Graf 3.) pokazuje prisutnost olova (Pb), bakra (Cu), cinka (Zn) i kositra (Sn). Iz apsolutnih intenziteta spektralnih linija lako se može zaključiti kako je olovo najzastupljeniji element u uzorku. Intenziteti linija Cu, Zn i Sn u grafu su podjednaki, ali znatno niži u odnosu na olovo, što navodi na zaključak da je riječ o primjesama u osnovnom metalu (Slika 38.).

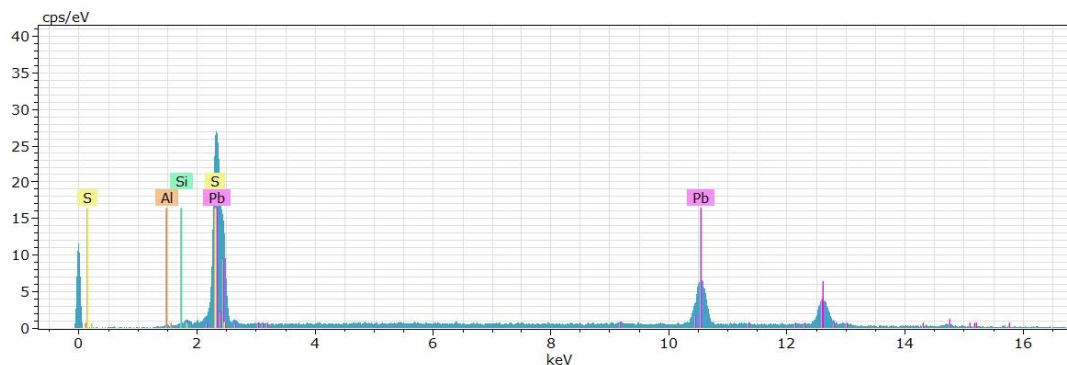
Uzorak 3 – Svjetlucave prašinate čestice

Na uzorcima fragmenata tekstilnih materijala, a pogotovo na uzorku vune broj 7 i uzorku lana broj 5 zabilježena je znatna količina svjetlucavih prašinih čestica. S tekstilnih materijala čestice su prikupljene ljepljivom grafitnom trakom i snimljene skenirajućim elektronskim mikroskopom (SEM/EDX) pod različitim povećanjima.

Slika 39. Fotografija svjetlucave prašinate čestice galenita snimljene skenirajućim elektronskim mikroskopom (SEM/EDX).

Na fotografiji (Slika 39.) zapažaju se kristali heksaedarskog habitusa sa savršenom kalavošću po tri plohe pod 90° , što odgovara galenitu (PbS), rudi olova.

Graf 4. EDS spektar površine svjetlucavih, prašinih čestica (uzorak 3).

Elementarna analiza potkrijepila je ovu pretpostavku. EDS spektar analiziranog uzorka nedvojbeno ukazuje na prisutnost olova (Graf 4.). S druge strane, identifikacija sumpora u grafu možda nije toliko očigledna, budući su vrijednosti energija K_{α} linije sumpora te M_{α} i M_{β} linija olova vrlo bliske. Detaljnijim uvidom u spektar može se uočiti da spektralna linija pri $\sim 2,3$ keV ima blago narušen izgled Gaussove krivulje, što se može pripisati upravo utjecaju zajedničkog doprinosa spomenutih spektralnih linija sumpora i olova.

10. RASPRAVA

Rezultati analize vrlo degradiranog i fragmentiranog arheološkog materijala, koji stane na dlan jedne ruke, pružila su nova saznanja ne samo o doživljenoj starosti grofa Keglevića, već i o ostalom materijalu koji je pronađen u grobu s naglaskom na posmrtno ruho, metalnim predmetima, vrsti tekstilnog materijala te tipu tkanja i obojenja. Sva prethodna poglavlja obiluju rezultatima istraživanja različitih grana: arheološkim, povjesničarskim i antropološkim. Vrijeme je za prožimanje rezultata istraživanja, svojevrsnog eksperimenta. Mogu li se rezultati antropoloških i prirodoslovnih metoda jednostavno implementirati u povijesni i arheološki zaključak o vremenu i osobi?

Doživljena starost grofa Tome Keglevića, prema koštanim ostacima nalazila se u rasponu od 78-85 godina. Standardnim makromorfološkim i morfometrijskim metodama određena je doživljena starost u širem rasponu (degradacija sternalnih okrajaka rebara – 65+, dentalne analize – 74-84 godina, metoda prema Princeu, 65-85 godina, metoda prema Lamendinu, sekundarna metoda stupnja obliteracije šavova – 70+ godina), od 70 do 85 godina, uz određenu standardnu devijaciju. Iznimno je teško je određivati doživljenu starost na fragmentiranim koštanim ostacima osoba starijih od šezdeset godina. Stoga je upravo histološka analiza bila važna, jer je trebala potvrditi ranije određeni raspon. Histološke analize za sve preparate utvrdile su doživljenu starost od 78 godina, no potrebno je spomenuti standardnu devijaciju ± 10 godina. Ovi antropološki rezultati svakako nalaze potvrdu u povijesnim izvorima, koji govore da je grof Toma Keglević umro u 82. godini života. Nažalost, ne postoje povijesni dokumenti u kojima bi potvrdili izračun tjelesne visine grofa Keglevića od približno 169 cm (uz standardnu devijaciju od gotovo 5cm), dobivenu iz mjere prirodne dužine druge i treće zapešćajne kosti lijeve ruke, prema metodi Meadowsa i Jantza.

Ukupno je analizirano osam tekstilnih uzoraka. Sva su vlakna prirodnog podrijetla: najviše su zastupljeni fragmenti vune (ukupno četiri od osam uzoraka), dva su fragmenta lanene tkanina, jedan fragment identificiran je kao svila, a za jedan uzorak nije bilo moguće u potpunosti odrediti o kojoj je vrsti tekstila riječ. Vlakna uzice (uzorka 3) identificirana su kao svila. Ta vlakna pod velikim povećanjima skernirajućeg elektronskog mikroskopa imaju eliptični izgled i potpuno su glatka. Prema opisu i snimci vlakana u preparatu uzorka 3, riječ je o kultiviranoj svili čija vlakna proizvodi dudov svilac (*Bombyx mori*, L.). Zahvaljujući velikim povećanjima mikroskopa i kemijskim analizama, lako je razlučiti gruba vlakna zrnaste teksture i valovitih linija divlje svile od onih kultivirane.³⁷¹ Razlika u teksturi i kvaliteti vlakana rezultat je prehrane svilenih buba, dok se dudov svilac u zatočeništvu hrani samo lišćem bijelog dudu (*Moms alba*), primjerci u divljini (primjerice, vrsta *Antheraea paphia*) imaju vrlo raznoliku prehranu, čime neativno utječe na kvalitetu vlakna divlje svile. Na fragmentu lanene tkanine (uzorak 5) očuvan je platneni tip veza. Platneni vez je najjednostavniji, a dobiveno platno je velike čvrstoće i gustoće. Lanena tkanina dobiva se iz

---

³⁷¹ Addis Teshome Kebede, „Diversity In Structure, Composition And Properties Of Silk From African Wild Silkmooths“, Doctoral Dissertation, University of Nairobi (2013), 44; Y. Matsuyama, Y. Nagatani, T. Goto, S. Suzuki, „Discrimination of cultivated silk and wild silk by conventional instrumental analyses“, *Forensic Science International* 231 (2013), 37.

biljke lana (*Linum usatissimum*). Lanene tkanine su najstarije na svijetu, dokazi o izradi datirani su na oko 6.000 godina prije Krista.³⁷²

Vuna, lan i svila, kao što je već spomenuto, bili su česti materijali korišteni još od najranijih vremena – u velikim količinama upotrebljavali su se i u periodu srednjeg pa tako i novog vijeka. Međutim, u ovom istraživanju zbog slabije očuvanosti fragmenata tekstila, teško je sa sigurnošću tvrditi koje su dijelove odjeće ti fragmenti činili. Koristeći se dostupnim suvremenim izvorima o odjeći 19. stoljeća, moguće je iznijeti vjerodostojne pretpostavke. Lanene tkanine koristile su se tako uglavnom za donje rublje, podsuknje kod žena i košulje kod muškaraca.³⁷³ U knjizi Katarine Nine Simončić, koja se posebno bavila proučavanjem odjeće 19. stoljeća, prikazane su takve lanene košulje svijetlijih tonova – izgleda kako su one u muškoj odjeći bile popularne svakako od početka 19. stoljeća.³⁷⁴ Bijelu su košulju također nosili i ilirci i ljubitelji bidermajerskog stila tijekom tridesetih, četrdesetih i pedesetih godina 19. stoljeća.³⁷⁵ Zbog ovih naznaka, moglo bi se pretpostaviti da su fragmenti lanenih tkanja iz groba Tome Keglevića predstavljali baš odjevni predmet poput svijetle lanene košulje. Tekstilni uzorak broj 5 – platnovéz – ima izražene žućkasto-smeđe nijanse. Iako na prvi pogled izgleda kako bi taj tekstilni fragment možda mogao biti obojan, vjerojatnije je kako to nije bio slučaj i to iz dva razloga: većina modnih stilova tijekom 19. stoljeća koristila je upravo bijele, a ne žućkaste košulje; degradacija tekstila *in situ* i prividno obojenje u žućkastim tonovima vrlo je česta zbog sastava tla pa i primjesa metala, kiselina i sedimenta u tlu, koji mogu utjecati na promjenu originalne boje vlakana i “požucivanje” originalno bijele tkanine, zbog kiselosti zemlje na Loboru.³⁷⁶ Također, još od razdoblja srednjega vijeka bijela boja bila je simbol čistoće, mira, a veže se i uz rituale prelaska iz

---

³⁷² Kavadze Eliso, Ofer Bar-Yosef, Anna Belfer-Cohen, Elisabetta Boaretto, Nino Jakeli, Zinovi Matskevich, and Tengiz Meshveliani, „30,000 Years old wild flax fibers - Testimony for fabricating prehistoric linen“, *Science* 325(5946) (2009), 1359.

³⁷³ Katarina Nina Simončić, „Moda u vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda“, *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 43 (2011), 238; Jasenka Maslek, „Popisi imovine, inventari orebičkih kapetanskih kuća i troškovnici s jedrenjaka u 18. i 19. stoljeću – pokazatelji imovinskog stanja, obiteljskoga statusa i jezične prakse“, *Naše more* 61(3-4) (2014): 93; Phillipe Perrot, Richard Bienvenu (trans.), *A History of Clothing in the Nineteenth Century* (Princeton: Princeton University Press, 1994), 81, 222.

³⁷⁴ Katarina Nina Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijazu iz 19. u 20. stoljeće*, (Zagreb: Plejada, 2012), 32.

³⁷⁵ Jelena Ivoš, „Bidermajerska moda i njezini odjeci u Hrvatskoj“, u *Bidermajer u Hrvatskoj 1815. – 1848.*, ur. Vladimir Maleković (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 158, 161 – 163; Marijana Schneider, *Nošnje u vrijeme ilirskog preporoda* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1967), 2, 7 – 9.

³⁷⁶ Lise Bender Jørgensen, Karina Grømer, „Arheologija tekstila – Suvremena dostignuća i novije metode. The Archaeology of Textiles – Recent Advances and New Methods“, *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 3 (2012): 58.

jednog životnog doba u drugo, a jedan takav ritual zasigurno jest i obred ukopa, odnosno smrt.³⁷⁷

Hlače su u 19. stoljeću većinom bile uskog kroja. Često su se šivale od bijele vunene tkanine.³⁷⁸ U duhu bidermajerskog stila, kakvom je (govorimo li o namještaju u dvorcu Lobor) donekle naginjao i grof Toma, popularne su bile baš takve uske bijele hlače.³⁷⁹ S druge strane, one su se nosile i kao dio svečane odore hrvatske plemićke nacionalne nošnje, koja je utjecala na razvoj kulture odijevanja ilirskog pokreta.³⁸⁰ Odjeven upravo u takve hlače prikazan je Tomin unuk Oskar na fotografiji iz Muzeja grada Zagreba. A i ban Josip Jelačić prikazan je u bijelim hlačama i svojoj vojnoj odori, koja često diktira promjene u modi, na litografiji iz 1848. godine.³⁸¹ Takva datacija Jelačićevog prikaza mogla bi poslužiti kao smjernica u iskazivanju trendova netom pred Tominu smrt. Osim svijetlih hlača u bidermajerskom stilu ili pak kao dio plemićke ili vojne odore, u ovom razdoblju nosile su se i one tamnijih, plavih tonova – koje prate europske trendove ili su dio anti-modnih elemenata ilirskog preporoda koji koristi još i crvenu i bijelu boju.³⁸²

Izrazito je zanimljiv i tekstilni uzorak broj 7, analiziran kao vlakna vune. Isti je uzorak analiziran na postojanje boja, pri čemu se koristila metoda Ramanove spektroskopije. Forenzičnom metodom i protokolom na vrlo degradiranim vlatima utvrđeni su pigmenti indigo plave boje. Budući da je pigment korišten na ovom fragmentu tekstila indigoidnog porijekla, zapravo je moguće i da je u originalu davao neku drugu tamnu boju – npr. crnu, koja je zbog detorijacije uzorka i vremena koje je proteklo od trenutka ukopa mogla izgubiti primarnu jačinu crne boje. U svakom slučaju, kaput, jakna, prsluk ili haljetak grofa Keglevića bio je tamne boje. Ukoliko je bio tamno plave nijanse, indigo potreban za proizvodnju takve boje bio je uvezen. U dijelu teksta o povijesti tekstila i boja već su objašnjene okolnosti rivalstva između plave boje proizvedene iz vrbovnika i indigo plave, čiji je pigment bio prvo

---

³⁷⁷ Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 47 – 49.

³⁷⁸ Katarina Nina Simončić, „Moda u vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda“, *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 43 (2011), 241.

³⁷⁹ Jelena Ivoš, „Bidermajerska moda i njezini odjeci u Hrvatskoj“, u *Bidermajer u Hrvatskoj 1815. – 1848.*, ur. Vladimir Maleković (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 158, 163.

³⁸⁰ Marijana Schneider, *Nošnje u vrijeme ilirskog preporoda* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1967), 2, 7 – 9.

³⁸¹ Katarina Nina Simončić, „Moda u vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda“, *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 43 (2011), 242.

³⁸² Jelena Ivoš, „Bidermajerska moda i njezini odjeci u Hrvatskoj“, u *Bidermajer u Hrvatskoj 1815. – 1848.*, ur. Vladimir Maleković (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 162 – 163, 169.

ilegalno, a kasnije legalno uvožen u Europu iz Amerike ili Indije.³⁸³ Budući da ovaj dio Europe nije bio prirodno bogat *Indigoferom* potrebnom za proizvodnju ovakvog tamnoplavo obojanog tekstila, pretpostavlja se da je grof Toma Keglević kupio takvu plavu tkaninu, koja je u Hrvatsku bila uvezena, možda iz lučkih gradova zapadne Europe. Ukoliko se nije radilo o uveznoj obojanoj tkanini, moguće je da je tkanina neobojena došla kod nas, a boja pak posredstvom ugarskih trgovaca bojom, koji su dakako taj pigment originalno dopremili iz direktno iz Azije ili putem trgovaca iz zapadnoeuropskih luka. Iako se od kraja druge polovice 19. stoljeća indigo plava proizvodila i sintetički, u vrijeme smrti grofa Tome Keglevića ovakva plava boja mogla je biti isključivo prirodnog porijekla. Indigo plavu prvi je put sintetizirao njemački kemičar Adolf von Baeyer tek 1875. godine, a isto je dostignuće objavio 1882. godine.³⁸⁴ Dakle, evidentno je riječ o nesintetiziranom pigmentu.

Ovaj kolorirani fragment vune govori nam mnogo o izgledu i boji jednog distinktivnog i zasigurno impresivnog komada posmrtno oprave grofa Keglevića. Interpretirajući analize tekstila i boja, služeći se relevantnom literaturom o muškoj odjeći 19. stoljeća, ali i imajući na umu sve što je istraživanjem arhivskih izvora doznato o povijesnoj osobi Tome Keglevića i njegovom kulturnom i modnom ukusu, pretpostavljamo kako bi ovaj fragment pripadao muškom ogrtaču. Činjenica da je grof Keglević bio pokopan u takvoj plavo obojanoj opravi, koja je uostalom i bila izrazito popularna u muškoj modi 19. stoljeća te u sklopu ugarske nacionalne povijesne nošnje, samo doprinosi njegovom dojmu imućnog starog velikaša.³⁸⁵ Jednako je moguće da je njegov ogrtač bio crne boje, a ne tamnoplave, što daje jednak dojam o Tomi kao pripadniku plemstva, budući da je crnom odjećom elita izražavala svoj društveni status. Između ostalog, plava boja haljetka ili ogrtača se povezuje s ilirskim pokretom, a pretpostavljamo da grof nije bio simpatizer pokreta (iako to nije nigdje izričito naznačeno), zbog svojih obiteljskih i gospodarskih veza s Bečom i Budimpeštom te svojega društvenoga položaja koji je bio ugrožen pojedinim idejama ilirske inteligencije. Plavi haljetak je bio uobičajen za ugarsku vojnu odoru 19. stoljeća, zbog čega je manje vjerojatno da se Toma koristio bojom koja bi ga prikazala kao vojnu osobu. U slučaju da mu je kaput

---

³⁸³ Noor F. K. Iqbal, „Ambivalent Blues: Woad and Indigo in Tension in Early Modern Europe“, *Constellations* 4(1) (2013): 282; Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 59.

³⁸⁴ Adolf Baeyer, Viggo Drewsen, „Darstellung von Indigblau aus Orthonitrobenzaldehyd [Preparation of blue indigo from o-nitrobenzaldehyde]“, *Berichte der deutschen chemischen Gesellschaft* 15(2): 2856–2864.

³⁸⁵ Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 60 – 63.

uistinu bio crn, to isto ne bi bilo neobično, uzevši u obzir da se crna dotad već etablirala kao boja povezana sa zagrobnim životom i žalovanjem.³⁸⁶

Kao dio dolame vjerojatno se isticao i tekstilni uzorak broj 3, kojeg čini svilena uzica svijetle, vjerojatno bež ili bijele boje. Takav način izrade gajtana od svilenih uzica često se može vidjeti na prikazima iz grofovog vremena. Interpretacija ovog uzorka svilene uzice kao dio kaputa odnosno gajtana na kaputu čini se logičnom, budući da vjerojatno nije bila dio hlača, a niti košulje, jer kao što je spomenuto u gornjem tekstu, košulje su najčešće bile izrađene od lanenih tkanja. Zbog toga, rekonstrukcija velikog dijela Tomine posmrtno oprave može se zamisliti kao kaput tamne (indigo-plave ili crne) boje, ukrašen gajtanima i svilenim uzicama, bijelom lanenom košuljom i vunenim usko krojenim hlačama. Svi navedeni rezultati na vrlo degradiranom i fragmentiranom materijalu ne bi se mogli provesti bez uporabe forenzičnih metoda analize posebno pogodne za loše očuvane uzorke.

Rezultati analize kožnih ostataka diferencijalnim bojanjem po Pincusu identificirali su uzorke kao ostatke jelenje ili srneće kože. Uzorci su bili iznimno degradirani i tanki, stoga ih je bilo vrlo teško pripremiti za obradu. Zbog svijetlosmeđih mrlja u preparatu uzorka pretpostavlja se kako je koža bila obojana. Naime, tako tanka koža nije mogla biti dijelom čizama za koje se upotrebljavala puno deblja koža, niti je mogla biti prslukom koji se ipak izrađivao od grublje kože. S druge strane, veličina fragmenta isključuje mogućnost da je taj fragment činio dio pojasne garniture koja nije mogla biti širine ovog uzorka. Ova koža vrlo vjerojatno nije sačinjavala torbicu budući da se ipak sastojala od previše fragmenata. Dakle, najbolja opcija za interpretaciju kožnih nalaza bile bi rukavice. Rukavice nisu čest nalaz u arheološkom kontekstu, upravo zbog vrlo fine, nježne kože od kojih se izrađuju, bez obzira na bojanje taninom koji je izuzetno zahtjevan za izvođenje, ali ujedno i štiti kožu od propadanja.³⁸⁷

Korištenje rukavica je predstavljalo povremeno nužnost, ali i modni dodatak. Mogle su označavati visoki društveni položaj te su kao dio svečanih i vojnih odora često nošene za vrijeme svečanih prigoda.³⁸⁸ Rukavice su vrlo simboličan odjevni predmet pomoću kojega su

---

³⁸⁶ Michel Pastoureau, *Boje u srednjem vijeku: sustavi vrijednosti i oblici osjećajnosti*, <http://www.matica.hr/kolo/293/Boje%20u%20srednjem%20vijeku:%20sustavi%20vrijednosti%20i%20oblici%20osje%C4%87ajnosti/>, (posjet 03.03.2018); Aida Brenko, „Simbolika boja“, u *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet* (Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009), 39 – 41.

³⁸⁷ Marloes Rijkelijkhuisen, „Leather gloves and mittens – examples recovered from the Netherlands“ u *Archaeological Leather Group Newsletter* (2013): 7.

³⁸⁸ Mike Redwood, *Gloves and glove-making* (Oxford: Shire publications, 2016), 6.; Roberta Gilchrist, *Medieval Life: Archaeology and the Life Course* (London: The Boydell Press, 2012), 109 – 110.

se mogle iskazati mnoge društvene geste.³⁸⁹ Mogu biti različitih oblika i izrađene od raznovrsnih materijala poput metala, kože ili tkanine.³⁹⁰ Rezultati analize nas upućuju da su rukavice bile svijetle smeđe boje (sa smeđim mrljama) što je također bilo tipično za onodobnu plemićku modu.

Luksuzni materijali korišteni u izradi rukavica poput dragog kamenja, skupocjenih tkanina, plemenitih metala i fine kože, dodatno označavaju status bogatoga pojedinca. Uporaba fine – tanke zečje, jelenje ili kozleće kože nasuprotna je uporabi grube, debele kože – poput svinjske ili goveđe, koju su često koristili niži slojevi društva. Dakle, materijal je vrlo važan čimbenik koji diferencira društvene slojeve, ali i nijansira neznatne statusne razlike unutar pojedine društvene grupe.³⁹¹ Grof Keglević svojim svijetlosmeđim ili žućkastim rukavicama izražava svoj društveni status budući da je jelenja koža bila luksuzni materijal visoko cijenjen među ostalim finim kožama. Tako i u prethodno spomenutim analizama fotografija zapažene su smečkaste rukavice na rukama Oskara Keglevića, obučenog u svečanu odoru, kao i kod mnogobrojnih hrvatskih plemića na portretima polovicom stoljeća.

Dodatni detalj na kaputu čini i metalni artefakt koji je interpretiran kao gumb. Izrađen je od olova sa primjesama bakra, cinka i kositra. Takvu sitnu dugmad može se vidjeti na muškim odorama ugarske nacionalne povijesne nošnje 19. stoljeća, koja čini dekor dolame ili mentena. Vjerojatno je odora grofa Keglevića imala takvu dugmad u dva reda, no čini se kako je vremenu odolio jedino ovaj jedan primjerak. Ovakav primjerak dugmadi bi se u drugom arheološkom kontekstu ovog perioda mogao interpretirati i kao dugmad prsluka ili kaputa bidermajerskog stila. S obzirom na okolnosti nalaza i dosadašnja saznanja o pokojniku smatramo da ipak nije riječ o građanskom odijelu.

Vijak izrađen od slitine bakra i cinka, od mjedi ili od pocinčanog bakra, također je pronađen u kontekstu grobne cjeline. Za ovakav predmet, koji može imati mnogo primjena, teško je ustvrditi namjenu. Možemo samo vrlo oprezno pretpostaviti da je bio dio oprave koji je spajao deblje kožne materijale poput čizama ili pak služio za pričvršćivanje dekoracija i učvršćivanje spojeva debljih komada odjeće.

Prašinaste čestice primjećene su kako se svjetlucaju na košulji, a najviše su koncentrirane na vunenom odjevnom predmetu Tome Keglevića. Nakon izdvajanja čestica s

---

³⁸⁹ Mike Redwood, *Gloves and glove-making* (Oxford: Shire publications, 2016), 6.

³⁹⁰ Marloes Rijkelijkhuisen, „Leather gloves and mittens – examples recovered from the Netherlands“ u *Archaeological Leather Group Newsletter* (2013): 5.

³⁹¹ Philippe Perrot, *Fashioning the Bourgeoisie: A History of Clothing in the Nineteenth Century* (Princeton: Princeton University Press, 1994), 121.

tekstila i snimanja SEM-om, provedene su kvalitativne kemijske analize EDX detektorom. Na snimkama (SEM/EDX) se dobro vide kristali heksaedarskog habitusa sa savršenom kalavošću po tri plohe pod 90°, što nesumnjivo upućuje na čestice galenita, najraširenije rude olova i srebra na našem području.³⁹²

Čestice povlačenjem po papiru ostavljaju sivo-crni trag (tvrdoća prema Mohsu 2.5). Galenit (PbS), olovni sjajnik najvažnija je ruda olova, a često se iz nje pridobiva i srebro, kao što se i u zagorskim rudnicima i okolici iz galenitne rude vadi srebro. Ne može se sa sigurnošću objasniti kako su se čestice rude galenita našle na odjeći za pokop grofa Tome Keglevića, no moguće je tvrditi da je za života imao prilike biti u blizini rudnika. Dio hrvatskog plemstva tek je sredinom 19. stoljeća počeo ulagati u manufakture i industriju,³⁹³ no iz drugih izvora znamo da je prava na iskopavanje metalnih sirovina na svom posjedu Loboru od kralja dobio još ban Petar Keglević u 16. stoljeću.³⁹⁴ Keglevići su konkretno dobili prava na iskopavanje i vađenje rude srebra, zlata, olova, kositra, bakra i željeza na svojim posjedima.³⁹⁵ Zbog toga, moguće je da su svjetlucave prašinate čestice galenita došle na Grofovu košulju dok je bio u posjetu rudniku u svom posjedu, a budući da se one lako uvuku u teksturu tkanine i teško se iz nje ispiru, očuvale su se tijekom vremena. Upravo zbog tih svjetlucavih sitnih čestica naslov ovog rada glasi „Forenzična arheometrija: zagonetni slučaj grofa Tome Keglevića“. Tako sitan, intiman, lako previdljiv detalj utvrđen forenzičnim metodama dao je podatak za kojeg se tek nakon dobivenog rezultata počela tražiti povijesna potvrda. Možda upravo zato kako bi nam danas mogle reći nešto više o vremenu i običajima, ali i o gospodarsko-industrijskim nastojanjima grofova Keglevića.

11. ZAKLJUČAK

Prema spisu *Spomenica župe Lohor* Josipa Kotarskog, loborskog svećenika na prijelazu 19. u 20. stoljeće, Toma Keglević dao je sagraditi jednu od kapelica nekoliko godina

---

³⁹² Dragutin Slovenec, *Opća mineralogija*, (Zagreb: Rudarsko geološko naftni fakultet, 2011), 63.

³⁹³ Vladimir Maleković, „Bidermajer u Hrvatskoj: Politička, gospodarska i kulturna osnovica“, u *Bidermajer u Hrvatskoj*, Vladimir Maleković, ur. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997), 36.

³⁹⁴ Vjekoslav Klaić, „Krapinski gradovi i predaje o njima“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 10(1) (1909): 15.

³⁹⁵ Berislav Šebečić, „Srebreni putevi u Europi početkom novog vijeka i rudarsko-financijski imperiji Fuggerovih“, *Rudarsko-geološko-naftni zbornik* 14 (2002): 86.

prije smrti i uredio da se pokopa ispod nje. Na bolja mjesta unutar cinktora i crkve u 19. stoljeću mogli su se ukopati jedino velikaši i svećenstvo – zbog toga nije začuđujuće da je grob Tome Keglevića, poznatog lokalnog plemića, bio smješten upravo ispod jedne od kapelica uz crkvu Majke Božje Gorske.

Prikazani rezultati istraživanja potvrdili su važnost korištenja arheometrije u arheologiji, no prije svega važnost i vrijednost pristupa transdisciplinarnog načina istraživanja. Stoga je bilo moguće istražiti, potvrditi i otkriti cijeli niz podataka iz vrlo degradiranog materijala u grobu, različitog podrijetla te slabo očuvanih koštanih ostataka i dostupnih pisanih izvora. Antropološka analiza utvrdila je muški spol osobe doživljene starosti od 78 godina (± 7 godina). Navedeni raspon, prema pisanim izvorima, odgovarao bi starosnoj dobi grofa Tome Keglevića (82 godine) u trenutku smrti. Bio je srednje tjelesne visine od 169cm (± 4.7 mm). Svi koštani morfološki pokazatelji naglašavaju da je biološka starost grofa Tome Keglevića bila nešto manja od one kronološke, zapisane u dokumentima. Razlog je, vjerojatno, dobar životni stil plemstva toga doba, kvalitetna i dostatna prehrana te život bez teških tjelesnih napora. Iako nije svakodnevno radio teške poslove, dobro razvijena hvatišta mišića na koštanim ostatcima ukazuju na fizički aktivnu osobu. Zagonetne prašinaste metalne čestice smo interpretirali u kontekstu industrijskog razvitka sjeverne Hrvatske i Grofovog poduzetničkog angažmana u rudarstvu. Analize fragmenata vlakana otkrile su porijeklo tekstilnog materijala posmrtno oprave. Sudeći prema rezultatima analize grof Keglević bio je odjeven u najvjerojatnije vuneni ogrtač tamnoplave ili crne boje s gajtanima, olovnim gumbima i svilenim uzicama, dok je pigment plave boje na kaputu vjerojatno uvezen u Habsburšku monarhiju iz zapadne Europe, a možda i iz veće daljine. Ispod kaputa bio je odjeven u svijetlu lanenu košulju. Na rukama je nosio svijetlosmeđe rukavice od jelenje kože, na glavi pretpostavljamo ugarsku kapu, na nogama uske, vjerojatno vunene hlače, dok su mu noge u zagrobnom životu grijale kožne čizme. Rekonstrukcija odjeće i modnih dodataka u kojima je ukopan grof Tomo Keglević prikazana je prema interpretaciji autorica (Slika 40.).

Detaljnou analizom pisanih, slikovnih i fotografskih povijesnih izvora dobivena je cjelovitija slika života i smrti grofa Tome Keglevića. Analizom pisanih izvora saznali smo faktografiju o osobnim, statusnim i imovinskim podacima članova obitelji Keglević. Analizom slikovnih i fotografskih izvora dopunili smo rekonstrukciju izgleda posmrtno oprave grofa Tome u kontekstu mode toga vremena. Detaljnim i opširnim pregledom razvitka tekstila, korištenih materijala i boja te simbolike boja prikazali smo značaj tekstila u kontekstu arheoloških istraživanja. Koristili smo se brojnom dostupnom literaturom u izučavanju

tekstilija i boja, a posebno smo se osvrnuli na modu devetnaestog stoljeća i Tomina vremena. Korištenjem arheoloških, arheometrijskih, forenzičnih i povijesnih metoda i analiza uspješno smo povezali povijesnu osobu grofa Tome Keglevića s forenzično identificiranom osobom grofa Keglevića iz arheološkog konteksta. Ovim smo istraživanjem omogućili novu perspektivu na život jedne zagorske plemićke obitelji, a Grofu udahnuili „novi život“ i zaokružili ispričanu priču o zagotnetnom slučaju degradiranih i teško interpretativnih arheoloških artefakata.

Zagonetan slučaj, zbog svjetlucavih metalnih čestica galenita u teksturi njegove košulje tražio je više istraživačkog žara i vremena. Dokazale smo da su određeni dijelovi njegove posmrtno odore došle u dodir sa sitnim česticama, prašinom rude olova i srebra (galenitom). Nije moguće ustvrditi je li se to dogodilo prije, za vrijeme ili nakon njegove smrti. Pomnim istraživanjem povijesnih arhiva pronašle smo podatak da je morao dolaziti u dodir sa prašinom rude, što je bilo moguće samo u blizini rudnika, koje su kao velikaška porodica Keglevići posjedovali. Rijetkost je u arheološkim iskopavanjima otkrivanje pokojnika kojem je identitet poznat i o kojem možemo otkriti podatke o životu i vremenu smrti. To je, uostalom, omogućilo i naš „osobniji“ pristup analiziranju groba grofa Tome Keglevića te je svakako učinilo cjelokupno istraživanje intimnijim.

Slika 40. Rekonstrukcija izgleda odjeće Tome Keglevića (autor: T. Vrančić).

12. ZAHVALE

Kada smo početkom jeseni preuzele kutije s materijalima i dnevnikе s terenskih istraživanja, nismo niti slutile na kakvo čudесno putovanje krećemo. No, naše putovanje i našа priča koju vam predajemo ne bi bila potpuna bez velikih ljudi, koji su nam pomagali stići do cilja.

Zahvaljujemo mentorici, izv. prof. Zdravki Hincak s Katedre za arheometriju i metodologiju Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu koja nas je uvela u svijet analiza i gotovo beskrajnih mogućnosti.

Zahvaljujemo izv. profesoru Krešimiru Filipcu, predstojniku Katedre za opću srednjovjekovnu i nacionalnu arheologiju Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu na ustupljenom materijalu i svim podacima o istraživanju.

Zahvaljujemo sudskim vještacima Centra za forenzična ispitivanja istraživanja i vještačenja „Ivan Vučetić“ Ministarstva unutarnjih poslova: dipl. inž. Martini Majstorović, dipl. inž. Štefeci Županić, dr.sc. Ivani Bačić i mag. Igoru Špoljariću za svesrdnu pomoć u analiziranju ostataka tkanine, boja, metala i nepoznatih praškastih čestica. Zahvaljujemo načelnici dipl. inž. Andreji Ledić i savjetniku ministra, izv. prof. dr. sc. Gordanu Mršiću (Ministarstvo unutarnjih poslova) na toplom prijemu i otvorenim vratima Centra „Ivan Vučetić“.

Zahvaljujemo prof. dr. sc. Damiru Miheliću, predstojniku Zavoda za anatomiju, histologiju i embriologiju Veterinarskog fakulteta u Zagrebu na velikoj pomoći, otvorenim vratima laboratorija i vikendom te sjajnim idejama kod analize ostataka kože.

Zahvaljujemo djelatnicima znanstvenih institucija u Zagrebu koji su nam također uvelike pomogli, ustupivši nam potrebnu arhivsku, fotografsku i dokumentacijsku građu – Hrvatskom državnom arhivu, Muzeju grada Zagreba, Hrvatskom povijesnom muzeju, Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti i Muzeju za umjetnost i obrt.

I na kraju, željeli bismo se zahvaliti i našim obiteljima na pruženoj podršci, strpljenju i razumijevanju za vrijeme našeg istraživanja.

13. POPIS SLIKA

Slika 1 - 1a. Otkrivanje zidane grobnice grofa Tome Keglevića, 1b. proces čišćenja groba, 1c. Posmrtni ostaci in situ (Izvor: dr.sc. Krešimir Filipec).....	6
Slika 2. Dvorac Lobor, sjedište obitelji Kelgević (izvor: Mladen Obad Šćitaroci, Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja, Zagreb: Školska knjiga, 1993, 137).	10
Slika 3. Tlocrt crkve Majke Božje Gorske na lokalitetu Lobor, na kojoj je prikazan i položaj grobnice Tome Keglevića (autorska prava na ilustraciju dr.sc. Krešimir Filipec).	12
Slika 4. Kapelice uz crkvu Majke Božje Gorske, Lobor (autorska prava zadržava dr.sc.Krešimir Filipec).	13
Slika 5. Fotografija kuće Tome Keglevića u Zagrebu (izvor: Vladimir Maleković, ur., Bidermajer u Hrvatskoj, Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997, 372).	20
Slika 6. Stolac iz dvorca Lobor, datirana 1835. - 1840. (izvor: Vladimir Maleković, ur., Bidermajer u Hrvatskoj, Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997, 532).	21
Slika 7. Osmrtnica grofa Oskara Keglevića (HR-HDA-HP-KDB-884).	23
Slika 8. Neki od najstarijih lokaliteta sa nalazima fragmenata vune (izvor: David W. Anthony, The Horse, the Wheel and the Language. How the Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World, Princeton: Princeton University Press, 2007, 62). ..	28
Slika 9. Fragment svile obojan u pet boja, Bizantsko Carstvo, Sirija, 9. stoljeće (izvor: Thomas F. Mathews, "The Beginnings of Christian Art", u Byzantium, 330 - 1453, London: Royal Academy of Arts, 2009, 98).....	36
Slika 10. Fragment svile iz islamskog svijeta, iz konteksta u Londonu, 14. stoljeće (izvor: Elisabeth Crowfoot, „Textiles“, u Object and Economy in Medieval Winchester, Winchester Studies 7/2, ur. Martin Biddle, Oxford: Oxford University Press, 1990, Plate 15: B).	44
Slika 11. Fragment vuna iz srednjovjekovnog Londona, 14. stoljeće (izvor: Elisabeth Crowfoot, „Textiles“, u Object and Economy in Medieval Winchester, Winchester Studies 7/2, ur. Martin Biddle, Oxford: Oxford University Press, 1990, Plate 8: A).....	45
Slika 12. Razvoj muške mode kroz 19.stoljeće (izvor Katarina Nina Simončić, Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, Zagreb: Plejada, 2012, 32).	57
Slika 13. Primjerak dolame (gore) i mentena (dolje) prilagođenih modi polovine 19. stoljeća (izvor: Katalin Földi-Dózsa, Maria Kralovánszky, „Changes in the Cut of Traditional	

Hungarian Costumes in the Seventeenth to Nineteenth Centuries“, Costume, (1994) 28:1, 44 – 46).	62
Slika 14. Primjer ugarske ili hrvatske povijesne plemićke odore (izvor: Auguste Racinet, The Complete Costume History from ancient times to the 19th century, Köln: Taschen, 2006, 569).	64
Slika 15. Portret mladog Tome Keglevića (izvor HPM-PMH-2736).	67
Slika 16. Grof Oskar i Ana Keglević potkraj 19. stoljeća (izvor: Mladen Obad Šćitaroci, Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja, Zagreb: Školska knjiga, 1993, 141).	69
Slika 17. Fotomikrogram 1 - Muška osoba, doživljena starost 78+ godina, uzorak fragmenta natkoljениčne kosti (povećanje 20 x 10).	72
Slika 18. Fotografija fragmenta vunenog materijala, uzorak 1 (povećanje 10x).	73
Slika 19. Lijevo - fotografija vunениh vlakana, uzorak 1 (povećanje 10x10), desno – fotografija vunениh vlakana, uzorak 1 (povećanje 10x40).....	73
Slika 20. Fotografija fragmenta materijala nepoznatog podrijetla, uzorak 2 (povećanje 10x).74	
Slika 21. Lijevo - fotografija fragmenta materijala nepoznatog podrijetla, uzorak 2 (povećanje 10x10), desno – detalj, fragment materijala nepoznatog podrijetla, uzorak 2 (povećanje 10 x 40).	74
Slika 22. Fotografija fragmenta svilene uzice, uzorak 3 (povećanje 10x).	75
Slika 23. Lijevo - fotografija svilenih vlakana, uzorak 3 (povećanje 10 x10), desno - fotografija detalja svilenih vlakana, uzorak 3, (povećanje 10 x10).	76
Slika 24. Fotografija fragmenta vunene tkanine, uzorak 4 (povećanje 10x).....	76
Slika 25. Lijevo - fotografija vunениh vlakana, uzorak 1 (povećanje 10x10), desno - fotografija detalja vunениh vlakana, uzorak 1 (povećanje 10x40).	77
Slika 26. Fotografija detalja uzorka lanene tkanine, uzorak 5 (povećanje 20x).	77
Slika 27. Lijevo – fotografija lanениh vlakana, uzorak 5 (povećanje 10x40), desno – fotografija lanениh vlakana, uzorak 5 (povećanje 10x40, polarizirano svjetlo).....	78
Slika 28. Fotografija fragmenta niti od lanениh vlakana (povećanje 10x).	79
Slika 29. Lijevo – fotografija lanениh vlakana, uzorak 6 (povećanje 10x10), desno – fotografija lanениh vlakana, uzorak 6 (povećanje 10x40).....	79
Slika 30. Fotografija detalja uzorka vunene tkanine (povećanje 10x).	80
Slika 31. Lijevo – fotografija vunениh vlakana, uzorak 7 (povećanje 10x10), desno – fotografija vunениh vlakana, uzorak 7 (povećanje 10x40).....	80
Slika 32. Fotografija fragmenta vunenog materijala, uzorak 8 (povećanje 20x).	81

Slika 33. Lijevo - fotografija vunениh vlakana, uzorak 8 (povećanje 10x10), desno – fotografija vunениh vlakana, uzorak 8 (povećanje 10x40).....	81
Slika 34. Fotografija obojenih vlakana vune, uzorak 7 (povećanje 10x40).	82
Slika 35. Fotografija fragmenta vrlo degradirane kože jelena.	83
Slika 36. Histološki preparat kože jelena, bojeno po Pincusu, (povećanje 10x40).....	84
Slika 37. Fotografija uzorka metalnog vijka, mjere (stereoskopski mikroskop, povećanje 20x).	85
Slika 38. Fotografija olovnog ispupčenog gumba, konveksna strana (promjer 10mm).	86
Slika 39. Fotografija svjetlucave prašinaste čestice galenita snimljene skenirajućim elektronskim mikroskopom (SEM/EDX).	87
Slika 40. Rekonstrukcija izgleda odjeće Tome Keglevića (autor: T. Vrančić).....	98

14. POPIS TABLICA

Tablica 1. Dentalni status, muškarac, starosna dob 75+ godina, zidana grobnica Tome Keglevića, svetište Majke Božje Gorske. Legenda: xAM = antemortalno nedostaje, xPM = postmortalno nedostaje.	71
---	----

15. POPIS GRAFOVA

Graf 1. Ramanov spektar uzorka 5 (crno) i referentni spektar plavog pigmenta PB66 (plavo).	82
Graf 2. EDS spektar površine vijka (uzorak 1).	85
Graf 3. EDS spektar površine metalnog gumba (uzorak 2).	86
Graf 4. EDS spektar površine svjetlucavih, prašiniastih čestica (uzorak 3).....	88

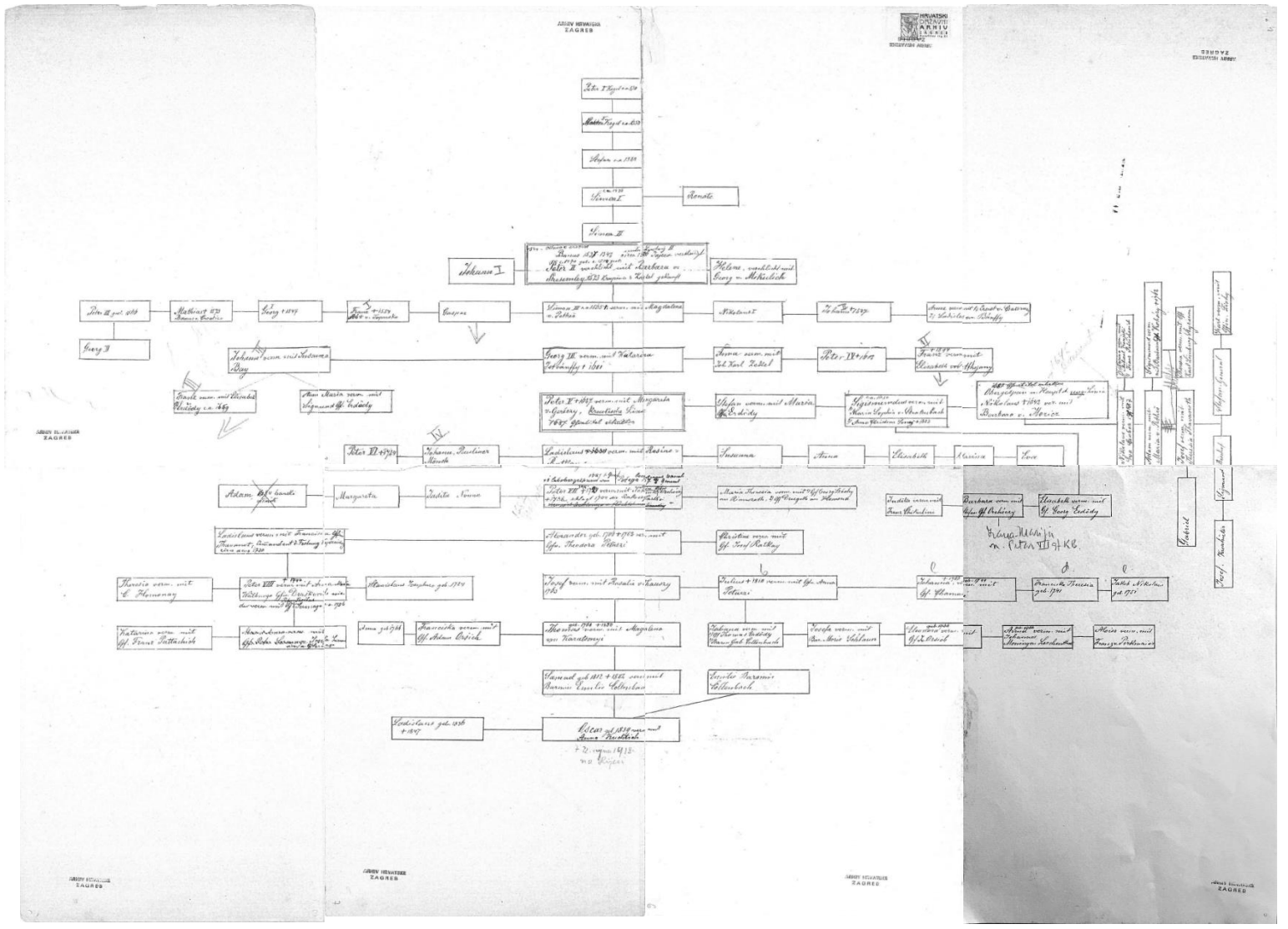
16. POPIS PRILOGA

Prilog 1. Grb obitelji Keglević - HPM-33145-8	104
Prilog 2. Genealoško stablo obitelji Keglević - Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond Hrvatsko plemstvo – Keglević de Buzin – kutija 884	105
Prilog 3. Imovinski dokument pisan na latinskom – Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond Zemljorasteretno ravnateljstvo - Operati za urbarijalnu odštetu – kutija 245 – 252.....	108
Prilog 4. Portret Josipa Keglevića – Hrvatski povijesni muzej – HPM-PMH-2581	109
Prilog 5. Minijatura Samuela Keglevića – Hrvatski povijesni muzej – HPM-PMH-1099	110
Prilog 6. Fotografija Oskara Keglevića – Muzej grada Zagreba – MGZ-fot-971.....	111
Prilog 7. Fotografija Oskara Keglevića – Muzej grada Zagreba – MGZ-64892	112
Prilog 8. Stupanj očuvanosti pojedinih anatomskih elemenata na kosturu (grobnica grofa Tome Keglevića, Lobar).....	113
Prilog 9. Fotografija četvrtog desnog rebra, sternalni okrajak (faza 8b).....	114
Prilog 10. Fotografija osteoartritičnih promjena, čašica lijeve bočne kosti.	114
Prilog 11. Fotografija osteoartritičnih promjena, glava natkoljениčne kosti – fovea capitis..	114
Prilog 12. Fotografija aproksimalnog karijesa - kruna prvog kutnjaka gornje čeljusti (16)..	114
Prilog 13. Fotografija zubnog kamenca (calculus), debljina je označena crno- očnjak gornje čeljusti (23).	115
Prilog 14. Fotografija tvrdog nepca - potpuno sraštena sutura palatina mediana.	115
Prilog 15. Fotografija očuvanih kostiju lijeve šake.....	115
Prilog 16. Proksimalna polovica desne nadlaktične kosti, dobro su razvijena hvatišta m.pectoralis major i m. teres major.....	116

17. PRILOZI

Prilog 1. Grb obitelji Keglević - HPM-33145-8

Prilog 2. Genealoško stablo obitelji Keglević - Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond Hrvatsko plemstvo – Keglević de Buzin – kutija 884

Inferociter in sepeam Stabilitate verae ac sincere cum filio meo Sa.
mueli reconciliacionis, maturoque cointellectu, partem iusto aug.
mento facultatem familiae meae intentis partem et fidei expe.
rientis edictis, quod nunc meo scilicet per cessavim Pomri mei
Socija in Hlva Warasi site intercalato minus satisfaciatur, quin
imo per continuam eorum absentiam bono in eandem Stadile ius
tate meae adpetit me per iurandi arundalem Administrationem, et
sufficiens inspectionis eorum, quorum interest defectum, in obsequium
praeconepti finis mei, praedictum bonum me adhuc vivo ac Superstite
improvisis, detractionibus, evolutionibus, et metarum confusioibus
ultra quoque exoptatione maneat, a factis autem meis in detoro.
sem adhuc quam qui occasione refectionis ad omnium notitiam
praefuit Statum damno, et detrimeto eorum quorum interest
manifesto ac inseparabile demum relabatur ut praeterea
credibile lites, ead. em. sub promptitudine disponendi quo.
que corporales iuramenti, fateor, et declaro, eumque
filium meum affido, certissimumque reddo quod
in sequelam stabilitate Pomriam Socija G. Junii 1811
meae Comitijs Emiliae Heglerch venditionis
licet quietantia coram legali septimario per me exte data
et per idem subscripta numerationem pecuniarum evincunt,
et licet numerata Summa Venditionalis in praesentia Dom.
thoma Duffacii Duffa Vice-Judicis N. Helium, et Au.
torum et abas Garafforij pro legali septimario requisitorum
effectum quoque observaverint, ego tamen pro ipse boni So.
rija nec ex parte praesentia meae nuncus, sed nec ullum
casumque demum in iudicium v. unum obulum realiter
perceperim, numeratioque pecuniarum Summae cuius aliquam
saltem partem homo nuncus meae illa absente partem
in Banco Noblij majoribus, partem in vigeimarijs formaliter
vno in Curia habuit meo eisdem realiter infirmitate fue.
rit nempe - quod enumerata in praesentia mihi praesto
cripta Summa, laly ad sacch composita, ac ad contentum.
num cabile abportata, inde vno iterum, quasi alii Soci
rata exhiberint, haecve operatio totius repetita et
continuata fuerit, donec necessaria 60000 flm venditionali
contractualiter singulari Summa completa fuerit.

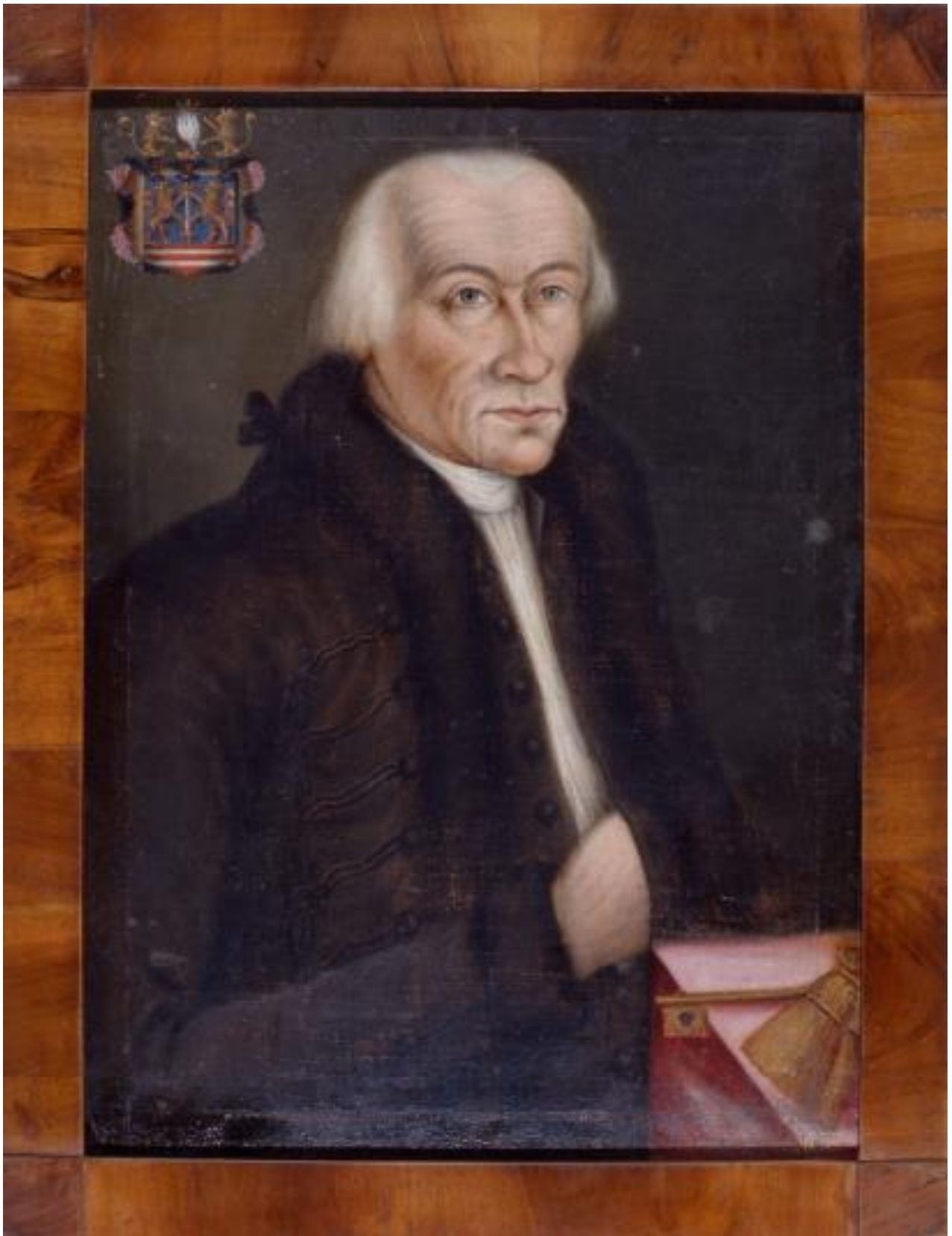

haecque peracta extradate per me Quietantia, per iudicem
quoque praesentis legalis data fuit - Subsequi vero homo
natus meae illam quoque habitam, et totius remuneratam
Summam una cum Quietantia se cum abportavit sal.
tunc sine praesentandae solum coram eodem legali Septi
mario effectioe numerationis pecuniarum hujusmodi in
stilitate sit - qua et praemissum est eadem natus
mea in hodiernum idque in oblata numerationis Summarum
contractuali obligationi satisfecit. In quorum maiorem
fidem, roborque eae: eum extradate litteras recognitorio
Septimarias hles. - Sign: Lobovici die 11. Aprilis
1845: Thomas C. Heglerich m. p. de Buzs Locum
Sig: _____ Insuper vigore praesentium fidem
facimus et attestamus, quod anno, et die infra scripti
in aere Lobovici Varsop adjacenti Ill. D. Comes
Thomas Heglerich de Buzs in praesentia nostra persona
liber constitutus Insuper fidem suam
in praesentia nostra publicam corporali quoque
Iuramento suo roboraverit sig. - Ard Lobov
die 12. April 1845 Thomas Piffaric Jomott
Varsop D. P. J. Judicum m. p. S. S. Donatus
Wiss episcopus J. P. J. Jurassus L. Sigell.
Insuper pro maiore filii mei Samuely Quietatione
sub eodem quo supra Iuramento fateor et recognosco
quod licet insatiabili plene fraudis ac malitiae
et ad indignissima quaeque lucra per fas et nefas
atque horrenda inextinguibilem natus meae Emiliae
Comitissae Heglerich natae Baronissae Collexbach
nullam prospere Summam reconditionals bonorum Gricza par
tem seu scripto seu verbis sine medio notitiae usque
condonacionum, aut condonari fecerim, est quod Eadem

~~eodem pro Solle sua mala in agendo fide, neque in hunc
nam deim contractuali suae obligationi satisfecit, verum
suo ut supra abbatem usum numeratum instituit. Solle
24° Maji 1845 Thomae C. heglewisch m. p. d. B. p.
L. S.~~
Quod anno et die infrascripti Ill. D. Thomae he-
glewisch de Bus. in residentiali Oece sua labor
Hottu Varesi adiacente in praesenti nostra persona
litteris conscriptis anteriori Subiunctam suam fuffio-
nem corporali Iuramento suo roboraverit hujus
fidem facimus, et attestamus. Dat. Saborinis
24° Maji 1845. Thomae Pufficii de Hupa-
novecz m. p. J. f. t. Varesi Deput. Judex No.
Kilian L. S. Emericus Andreas Vin-
Konic m. p. eisdem J. f. t. H. Vjudkianum

Prilog 3. Imovinski dokument pisan na latinskom – Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond Zemljorasteretno ravnateljstvo - Operati za urbarijalnu odštetu – kutija 245 –

Prilog 4. Portret Josipa Keglevića – Hrvatski povijesni muzej – HPM-PMH-2581

Prilog 5. Minijatura Samuela Kegelevića – Hrvatski povijesni muzej – HPM-PMH-1099

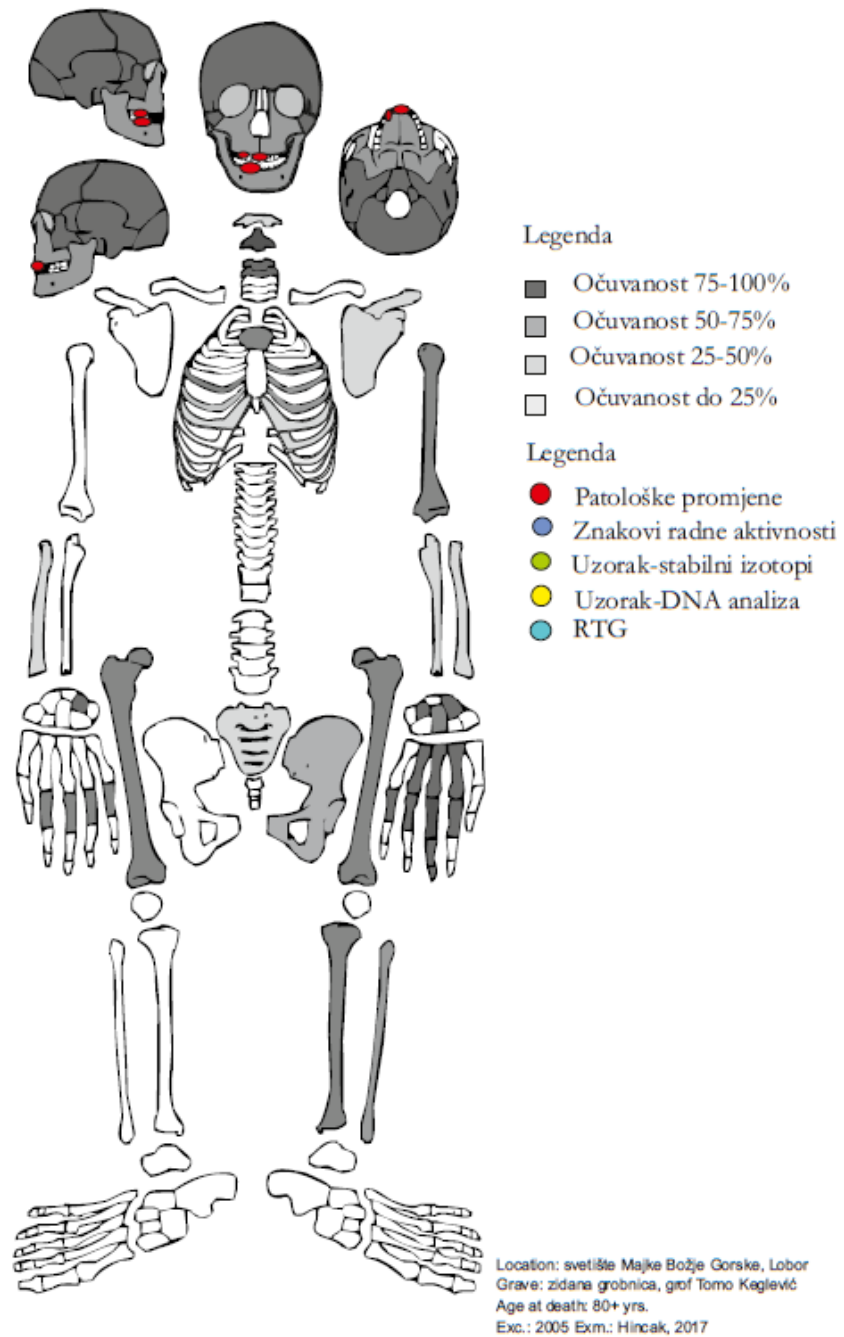
Prilog 6. Fotografija Oskara Keglevića – Muzej grada Zagreba – MGZ-fot-971

Prilog 7. Fotografija Oskara Keglevića – Muzej grada Zagreba – MGZ-64892

Svetište Majke Božje Gorske, Lobar
 Zidana grobnica, grof Tomo Keglević (80+ godina)
 11.-12. X. 2005.

Prilog 8. Stupanj očuvanosti pojedinih anatomskih elemenata na kosturu (grobnica grofa Tome Keglevića, Lobar).

Prilog 9. Fotografija četvrtog desnog rebra, sternalni okrajak (faza 8b).

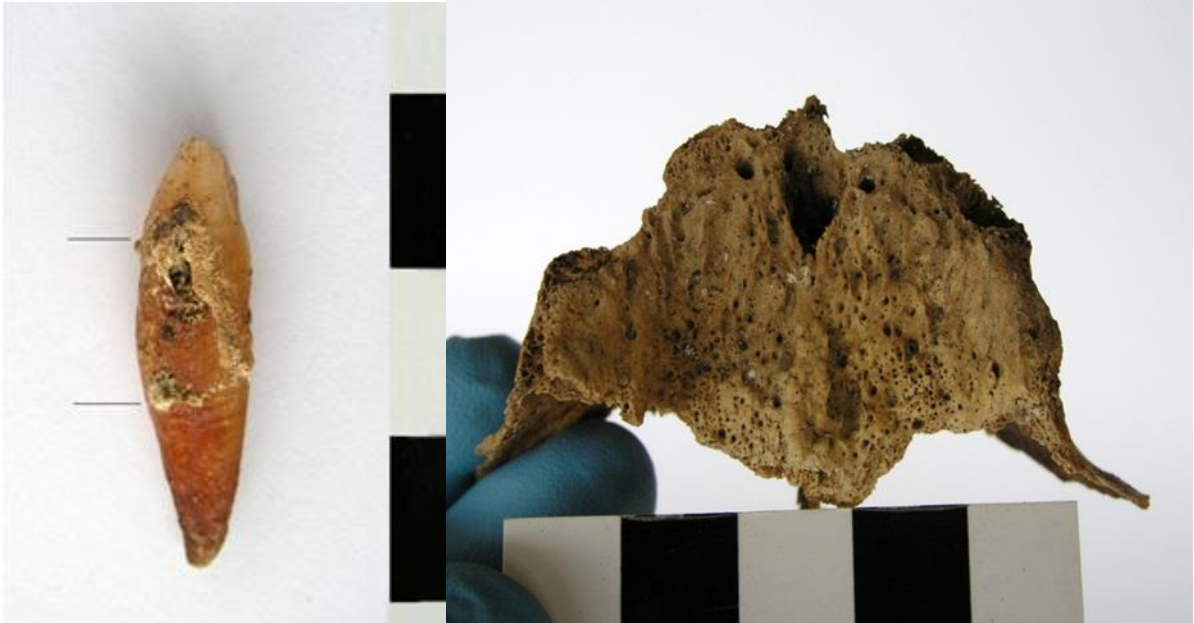
Prilog 10. Fotografija osteoartritičnih promjena, čašica lijeve bočne kosti.

Prilog 11. Fotografija osteoartritičnih promjena, glava natkoljениčne kosti – fovea capitis.

Prilog 12. Fotografija aproksimalnog karijesa - kruna prvog kutnjaka gornje čeljusti (16).

Prilog 13. Fotografija zubnog kamenca (calculus), debljina je označena crno-očnjak gornje čeljusti (23).

Prilog 14. Fotografija tvrdog nepca - potpuno sraštena sutura palatina mediana.

Prilog 15. Fotografija očuvanih kostiju lijeve šake.

Prilog 16. Proksimalna polovica desne nadlaktične kosti, dobro su razvijena hvatišta m.pectoralis major i m. teres major.

18. BIBLIOGRAFIJA

18.1. Izvori

Objavljeni izvori

Klaić, Vjekoslav. *Acta Keglevichiana annorum 1322. – 1527. Najstarije isprave porodice Keglevića do boja na Muhačkom polju*. Zagreb: HAZU, 1917.

Šavor, Lujo. „Regesti isprava iz arhiva porodice Keglević g. 1700. – 1853.“. U *Zbornik Historijskog Instituta JAZU* 1 (1954): 251 – 406.

Neobjavljeni izvori

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond Hrvatsko plemstvo – Keglević de Buzin – kutija 884 (HR-HDA-HP-KDB).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond Zemljorasteretno ravnateljstvo, operati za urbarijalnu odštetu – kut. 245-252.

18.2. Literatura

Andersson, Eva. „Textile Production at Birka: Household Needs or Organised Workshops?“. U *Northern Archaeological Textiles: NESAT VII* (pripopćenje sa znanstvenog skupa Textile Symposium in Edinburgh, 5th-7th May 1999), ur. Frances Pritchard, John Peter Wild. Oxford: Oxbow Books, 2005.

Anthony W., David. *The Horse, the Wheel and the Language. How the Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World*. Princeton: Princeton University Press, 2007.

Arcaheology – News. <http://www.archaeology.org/news/4776-160819-italy-otziclothing> (pristup ostvaren 05.04.2017).

- Azinović – Bebek, Ana Krešimir Filipec. „Brevari iz Lobora i drugih novovjekovnih grobalja sjeverozapadne Hrvatske“, *Opuscula Archaeologica* 37/38 (2013/2014): 281 – 300.
- Azinović – Bebek, Ana, Krešimir Filipec. „Brevari iz Lobora i drugih novovjekovnih grobalja sjeverozapadne Hrvatske“. *Opuscula Archaeologica* 37/38 (2013/2014): 281 – 300.
- Baeyer, Adolf, Viggo Drewsen. „Darstellung von Indigblau aus Orthonitrobenzaldehyd [Preparation of blue indigo from o-nitrobenzaldehyde]“. *Berichte der deutschen chemischen Gesellschaft* 15(2): 2856 – 2864.
- Balakina, G. G., V. G. Vasiliev, E. V. Karpova, V. I. Mamatyuk. „HPLC and molecular spectroscopic investigations of the red dye obtained from an ancient Pazyryk textile“. *Dyes and Pigments* 71 (2006): 54 – 60.
- Balfour-Paul, Jenny. *Indigo*. London: Archetype Publications Ltd, 2006.
- Banck-Burgess, Johanna. "Wrapping as an Element of Early Celtic Burial Customs: The Princely Grave from Hochdorf and Its Cultural Context". U *Wrapping and Unwrapping Material Culture: Archaeological and Anthropological Perspectives*, ur. Susanna Harris, 147 – 157. Laurence Douny. London: Routledge, 2014.
- Bard A., Kathryn. *An Introduction to the Archaeology of Ancient Egypt*. Chichester: John Wiley & Sons, 2015.
- Bender Jørgensen, Lise, Karina Grömer. „Arheologija tekstila – Suvremena dostignuća i novije metode. The Archaeology of Textiles – Recent Advances and New Methods“, *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 3 (2012): 45 – 68.
- Bender Jørgensen, Lise. „Stone-Age textiles in North Europe“ u *Textiles in Northern Archaeology. NESAT III: Textile Symposium in York 6-9 May 1987*, ur. Penelope Walton, John Peter Wild, 1 – 10. London: Archetype Publications, 1990.
- Bender Jørgensen, Lise. *North European Textiles Until A.D. 1000*. Aarhus: Aarhus University Press, 1991.
- Benvenisti, Meron. „The Crusaders: An Historical Introduction“. U *Knights of the Holy Land. The Crusader Kingdom of Jerusalem*, ur. Silvia Rozenberg, 19 -21. Jeruzalem: The Israel Museum, 1999.
- Berman H., Constance. „Gender at the Medieval Millennium“. U *The Oxford Handbook of Women and Gender in Medieval Europe*, ur. Judith Bennett, Ruth Karras, 545 – 561. Oxford: Oxford University Press, 2013.

- Berman, Mary Jane, Charlene Dixon Hutcheson. „Basketry-impressed Sherds: To Weave and To Eat in the Bahamas“, (priopćenje sa znanstvenog skupa SAA Annual Meeting, Nashville, 1997).
- Bleiberg I., Edward ur. James Allan Evans, Kristen Mossler Figg, Philip M. Soergel, John Block Friedman, "The Textiles of the Greek and Roman World.". U *Arts and Humanities Through the Eras, Ancient Greece and Rome 1200 B.C.E.-476 C.E.* Vol. 2 (Detroit: Gale, 2005): Gale Learning Group
<http://link.galegroup.com/apps/doc/CX3427400230/SUIC?u=dist214&xid=e8c7e088>
 (pristup ostvaren 14.04.2018.).
- Boas, Adrian. *Crusader Archaeology. The Material Culture of the Latin East.* London i New York: Routledge, 1999.
- Boucher, François. *20000 Years of Fashion. The History of Fashion and Personal Adornment.* New York: Harry Abrams Publishers, 1987.
- Bradley, Mark. *Colour and Meaning in Ancient Rome.* Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Bregovac Pisk, Marina, ur. *Život u palači od 1764. do 2004.* Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2004.
- Brenko, Aida. „Simbolika boja“. U *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet*, 15 - 95. Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009.
- Brosh, Na'ama. „Between East and West: Glass and Minor Arts in the Crusader Kingdom of Jerusalem“. U *Knights of the Holy Land. The Crusader Kingdom of Jerusalem*, ur. Silvia Rozenberg, 267 – 271. Jeruzalem: The Israel Museum, 1999.
- Buikstra, J. E., D. H. Ubelaker, ur. *Standards for data collection from human skeletal remains* (priopćenje sa znanstvenog skupa Proceedings of a Seminar at the Field Museum of Natural History: Arkansas Archaeological Survey Research Series 44). Fayetteville: Arkansas Archaeological Survey, 1994.
- Burnham B., Harold. „Çatal Höyük – The Textiles and Twined Fabrics“, *Anatolian Studies* 15 (1965): 169 – 174.
- Calligaro, T. P. P. Perin, F. Vallet, J. P. Poirot. „Contribution à l'étude des grenats mérovingiens (Basilique de Saint-Denis et autres collections du musée d'Archéologie nationale, diverses collections publiques et objets de fouilles récentes). Nouvelles analyses gemmologiques et géophysiques effectuées au Centre de Recherche et de restauration des musées de France“. *Antiquités Nationales* 38 (2008): 111 – 144.

- Camille, Michael. *The Medieval Art of Love. Objects and Subjects of Desire*. London: Laurence King Publishing, 1998.
- Car, Gordana. „Konzervatorsko-restauratorski radovi na prapovijesnom grobnom tekstilu iz tumula u Pustopolju Kupreškom“. *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 3 (2012): 69 – 80.
- Clark J. H., Robin, Christopher J. Cooksey, Marcus A. M. Daniels, Robert Withnall, „Indigo, woad and Tyrian Purple: important vat dyes from antiquity to the present. *Endeavour* 17(4) (1993): 191 – 199.
- Cork, C. R. J., P. Wild, W. D. Cooke, L. Fang-L. „Analysis and Evaluation of a Group of Early Roman Textiles from Vindolanda, Northumberland“. *Journal of Archaeological Science* 24 (1997): 19 – 32.
- Crowfoot, Elisabeth, Frances Pritchard, Kay Staniland. *Textiles and Clothing 1150-1450. Medieval Finds from Excavations in London*. London: The Boydell Press, Museum of London, 2001.
- Crowfoot, Elisabeth. „Textiles“. U *Object and Economy in Medieval Winchester*, Winchester Studies 7/2, ur. Martin Biddle 467 - 94. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Culham, Phyllis. „Women in the Roman Republic“. U *The Cambridge Companion to the Roman Republic*, Harriet I. Flower ur. 139 – 159. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Cunliffe, Barry. *Europe Between the Oceans. 9000 BC-AD 1000*. New Haven: Yale University Press, 2008.
- Čunko, Ružica, Emira Pezelj. *Tekstilni materijali*. Čakovec: Zrinski, 2002.
- Čunko, Ružica, Maja Andrassy. *Vlakna*. Zagreb, Čakovec: Zrinski, 2005.
- Department of Ancient Near Eastern Art. “Trade Routes between Europe and Asia during Antiquity.” u *Heilbrunn Timeline of Art History*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 2000–. http://www.metmuseum.org/toah/hd/trade/hd_trade.htm (pristup ostvaren 14.04.2017)
- Desrosiers, Sophie, Antoinette Rast-Eicher. „Luxurious Merovingian Textiles Excavated from Burials in the Saint Denis Basilica, France in the 6th-7th Century“ (priopćenje sa znanstvenog skupa *Textile Society of America Symposium Proceedings*, Paper 675, 2012).
- Dickson E., James, Klaus Oeggl, Linda L. Handley. „The Iceman Reconsidered“. *Scientific American* 288 (5) (2003): 31 – 36.

- Drooker B., Penelope. „Approaching Fabrics Through Impressions on Pottery“, *Textile Society of America Symposium Proceedings*, (2000): Paper 773.
- Drooker, B. Penelope. *Mississippian Village Textiles at Wickliffe*. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1992.
- Đurić, Tomislav, Dragutin Feletar. *Stari gradovi i dvorci sjeverozapadne Hrvatske*. Varaždin: Nišro Varaždin, 1981.
- Edmondson, J. C., Alison Keith. *Roman Dress and the Fabrics of Roman Culture*. Toronto: University of Toronto Press, 2008.
- Egan, Geoff, Frances Pritchard. *Dress Accessories 1150-1450. Medieval Finds from Excavations in London*. London: The Boydell Press, The Museum of London, 2002.
- Eliso, Kvavadze, Ofer Bar-Yosef, Anna Belfer-Cohen, Elisabetta Boaretto, Nino Jakeli, Zinovi Matskevich, Tengiz Meshveliani. „30,000 Years old wild flax fibers - Testimony for fabricating prehistoric linen“, *Science* 325(5946) (2009): 1359 – 1360.
- Elliot, Lynne. *Clothing in the Middle Ages*. Medieval World Series. New York: Crabtree Publishing Company, 2004.
- Faber, G. A., ur. „Dyeing in Greece“, u *Dyeing and Tanning in Classical Antiquity*, CIBA Review 9 (1938): 1- 32.
- Filipec, Krešimir. „Drvena crkva u Loboru – najstarija franačka misionarska crkva u sjevernoj Hrvatskoj“. *Starohrvatska prosvjeta* 3(37) (2010): 51 – 59.
- Filipec, Krešimir. *Arheološko-povijesni vodič po svetištu Majke Božje Gorske u Loboru*. Zagreb i Lobar: Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Župni ured Sv. Ane, Općina Lobar, 2008-
- Finlay, Victoria. *Colour. Travels Through the Paintbox*. London: Hodder & Stoughton, 2002.
- Frei Karin, Margarita, Robert Frei, Ulla Mannering, Margarita Gleba, Marie Louise Nosch, Henriette Lyngstrøm, „Provenance of Ancient Textiles: A Pilot Study Evaluating the Strontium Isotope System in Wool“. *Archaeometry* 51(2) (2009): 252 – 276.
- Fuerst-Bjeliš, Borna, Nikola Glamuzina. *Historijska geografija Hrvatske*. Split: Sveučilište u Splitu, 2015.
- Földi-Dózsa Katalin, Maria Kralovánszky. „Changes in the Cut of Traditional Hungarian Costumes in the Seventeenth to Nineteenth Centuries“ *Costume*, 28:1 (1994); 37-46.

- Gates, Charles. *Ancient Cities: The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome*. London i New York: Routledge, 2011.
- Georgopoulou, Maria. „The Material Culture of the Crusades“. U *Palgrave Advances in the Crusades*, ur. Helen Nicholson 83 – 108. New York: Palgrave Macmillan UK, 2005.
- Gilchrist, Roberta. *Medieval Life: Archaeology and the Life Course*. London: The Boydell Press, 2012.
- Grömer, Karina. „Tablet-woven Ribbons from the prehistoric Salt-mines at Hallstatt, Austria – results of some experiments“. U *Hallstatt Textiles. Technical Analysis, Scientific Investigation and Experiment on Iron Age Textiles*, ur. Peter Bichler, Karina Grömer, Regina Hofmann-de Keijzer, Anton Kern, Hans Reschreiter. BAR International Series. Oxford: BAR Archaeological Reports, 2005.
- Grömer, Karina. „Textile Materials and Techniques in Central Europe in the 2nd and 1st Millennia BC“ (priopćenje sa znanstvenog skupa *14th Biennial Symposium of Textile Society of America*, Los Angeles, 10. – 14. 09. 2014).
- Gross, Mirjana. „O položaju plemstva u strukturi elite sjevernoj Hrvatskoj potkraj 19. i na početku 20. stoljeća“ *Historijski zbornik* 31/32 (1978 – 1979): 123 – 149.
- Hamerow, H. F. *Excavations at Mucking 2: the Anglo-Saxon Settlement*. London: English Heritage Archaeological Report 21 1993.
- Han, Junhi. „Background to UNESCO Preservation of the Frozen Tombs of the Altai Mountains Project and Perspectives for Transboundary Protection through the World Heritage Convention“. U *Preservation of the Frozen Tombs of the Altai Mountains*, 49 – 55. Paris: Ateliers industria – Unesco, 2008.
- Harris, Jennifer. „Thieves, Harlots and Stinking Goats: Fashionable Dress and Aesthetic Attitudes in Romanesque Art. *Costume* 21(1) (1987): 4 – 15.
- Harris, Susanna, Helga Rösel-Mautendorfer, Karina Grömer, Hans Reschreiter, „Cloth cultures in prehistoric Europe: the Bronze Age evidence from Hallstatt“, *Archaeology International* 12 (2008): 22 – 26.
- Hayeur Smith, Michèle. „Weaving Wealth: Cloth and Trade in Viking Age and Medieval Iceland“. U *Textiles and the Medieval Economy. Production, Trade and the Consumption of Textiles 8th-16th Centuries*, ur. Angela Ling Huang, Carsten Jahnke, Ancient Textiles Series vol. 16, 23 – 40. Oxford i Philadelphia: Oxbow Books, 2015.
- Helbaek, Hans. „First Impressions of the Çatal Hüyük Plant Husbandry“. *Anatolian Studies* 14 (1964): 121 – 123.

- Heller, Sarah-Grace. „Fashion in French Crusade Literature: Desiring Infidel Textiles“ U *Encountering Medieval Textiles and Dress. Objects, Texts, Images*, ur. Désirée G. Koslin, Janet E. Snyder, 113 - 119. Palgrave Macmillan US, 2002.
- Henry A., Phillipa. „Who Produced the Textiles? Changing Gender Roles in Late Saxon Textile Production: the Archaeological and Documentary Evidence“. U *Northern Archaeological Textiles: NESAT VII* (priopćenje sa znanstvenog skupa Textile Symposium in Edinburgh, 5th-7th May 1999), ur. Frances Pritchard, John Peter Wild. Oxford: Oxbow Books, 2005.
- Hincak, Zdravka, Damir Mihelić, Aleksandra Bugar. “*Cremated Human and Animal Remains of the Roman Period – Microscopic Method of Analysis (Šepkovčica, Croatia)*”. *Collegium Antropologicum* 31(4) (2007): 1127 – 1134.
- Hingham J., Nicolas, Martin J. Ryan. *The Anglo-Saxon World*. New Haven i London: Yale University Press, 2013.
- Historical Knowledge – Research – Research Projects.
<http://en.natmus.dk/historical-knowledge/research/research-projects/tales-of-bronze-age-women/about-the-project/> (pristup ostvaren 07.04.2017.)
- Hofmann-de Keijzer, Regina, Anna Hartl, Maarten van Bommel, Ineke Joosten, Hans Reschreiter, Karina Grömer, Helga Mautendorfer, Michaela Morelli, „Ancient textiles – recent knowledge: a multidisciplinary research project on textile fragments from the prehistoric salt mine of Hallstatt“ (priopćenje sa znanstvenog skupa *14th Triennial Meeting* Vol. 2) Hague: The Hague Reprints, 2005.
- Hruby, Julie. „Crafts, Specialists, and Markets in Mycenaean Greece. The Palace of Nestor, Craft Production, and Mechanisms for the Transfer of Goods“. *American Journal of Archaeology* 117(3) (2013): 423 – 427.
- Hrvatski jezični portal. <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristup ostvaren 02.04.2017).
- Hyland, David, I. S. Zhushchikhovskaya, V. E. Medvedev, A. P. Derevianki, and A. V. Tabarev, „Pleistocene Textiles in the Far East: Impressions from the World's Oldest Pottery“ (priopćenje sa znanstvenog skupa SAA Annual Meeting, Philadelphia 2000).
- Iqbal, Noor F. K. „Ambivalent Blues: Woad and Indigo in Tension in Early Modern Europe“, *Constellations* 4(1) (2013): 277 – 292.
- Iscan, M. Y. S. R. Loth, R. K. Wright. “Age estimation from the rib by phase analysis: white males”. *Journal of Forensic Science* 29 (1984): 1094 – 104.

- Ivan Majnarić, Maja Katušić, *Hrvatski biografski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2009, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=198> (pristup ostvaren 18.3.2017).
- Iveljić, Iskra. *Banska Hrvatska i Vojna Krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*. Zagreb: Leykam International, 2010.
- Ivoš, Jelena. „Bidermajerska moda i njeni odjeci u Hrvatskoj“. U *Bidermajer u Hrvatskoj*, ur. Vladimir Maleković, 150 – 170. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997.
- Jacoby, David. „Silk Economies and Cross-Cultural Artistic Interaction: Byzantium, the Muslim World, and the Christian West“. *Dumbarton Oaks Papers* 58 (2004):197 – 240.
- James M. Adovasio, Olga Soffer, Bohuslav Klima, „Upper Palaeolithic Fibre Technology: Interlaced Woven Finds from Pavlov I, Czech Republic, c. 26,000 Years Ago“, *Antiquity* 70 (1996): 526-534.
- James, Peter, Nick Thorpe. *Ancient Inventions*. New York: Ballantine Books, 2006.
- Jemo, Danijela, Đurđica Parac-Osterman. „Razvojni tijekovi proizvodnje, tehnologije bojenja i trgovine tekstilom u kontekstu pomorsko - trgovačkih puteva Dubrovnika“. *Naše more* 63(1) – Supplement (2016): 36 – 43.
- Johnston, Lucy Marion Kite, Helen Persson. *Nineteenth-Century Fashion in Detail*. London: V & A Publications, 2005.
- Joosten, Ineke Maarten R. Van Bommel, Regina Hofmann-de Keijzer, Hans Reschreiter. „Micro Analysis on Hallstatt Textiles: Colour and Condition“. *Microchimica Acta* 155 (2006): 169 – 174.
- Kebede, Addis Teshome. „Diversity In Structure, Composition And Properties Of Silk From African Wild Silkmoths“, Doctoral Dissertation, University of Nairobi, 2013.
- Keene, Derek. „The Textile Industry“. U *Object and Economy in Medieval Winchester*, Winchester Studies 7/2, ur. Martin Biddle, 200 - 14. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Klaić, Vjekoslav. „Krapinski gradovi i predaje o njima“. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 10, br. 1 (1909): 1 – 32.
- Korade, Mijo. „Franjo Thauszy“. U *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ur. F. Milošević (Zagreb: Školska knjiga, 1995),
- Križanec, Danijela. *Čarobna družba. Vjerovanja u nadnaravna bića u Podravini*. Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2015.

- Larsson, Annika. „Viking Age Textiles“. U *The Viking World*, ur. Stefan Birk, Neil Price, 181 - 185. London: Routledge, 2008.
- Laver, James. *The Concise History of Costume and Fashion*. New York: Harry Abrams Publishing, 1979.
- Lise Bender Jørgensen, Penelope Walton; „Dyes and Fleece Types in Prehistoric Textiles from Scandinavia and Germany“, *Journal of Danish Archaeology* 5 (1986): 177 – 188.
- Ljungkvist John. „Handicrafts“. U *The Viking World*, ur. Stefan Birk, Neil Price, 186 – 192. London: Routledge, 2008.
- Maleković, Vladimir ur. *Bidermajer u Hrvatskoj*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997.
- Maleković, Vladimir. „Bidermajer u Hrvatskoj: Politička, gospodarska i kulturna osnovica“. U *Bidermajer u Hrvatskoj*, ur. Vladimir Maleković, 12 – 66. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1997.
- Margarita Frei, Karin „Kortlægning af bronzealderkvinders rejseliv“. *Carlsbergfondet Årsskrift* (2016): 80 – 85.
- Margarita Frei, Karin Ulla Mannering, Kristian Kristiansen, Morten E. Allentoft, Andrew S. Wilson, Irene Skals, Silvana Tridico, Marie Louise Nosch, Eske Willerslev, Leon Clarke i Robert Frei, „Tracing the dynamic life story of a Bronze Age Female“, *Scientific Report* 5:10431 (2015).
- Margarita Gleba. *Textile Production in Pre-Roman Italy*. Oxford: Oxbow Books, 2008.
- Margariti, Christina, Stavros Protopapas Vassiliki Orphanou. „Recent analyses of the excavated textile find from Grave 35 HTR73, Kerameikos cemetery, Athens, Greece“, *Journal of Archaeological Science* 38(3) (2011): 522 – 527.
- Margariti, Christina, Stavros Protopapas, Norman Allen, Vladimir Vishnyakov, „Identification of purple dye from molluscs on an excavated textile by non-destructive analytical techniques“, *Dyes and Pigments* 96(3) (2013): 774 – 780.
- Marković, Vladimir. *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.
- Martin, Max. „Early Merovingian Women's Brooches“. U *From Attila to Charlemagne. Arts of the Early Medieval Period in The Metropolitan Museum of Art*, ur. Katherine Reynolds Brown, Dafydd Kidd, Charles T. Little, 226 – 242. The Metropolitan Museum of Art, Yale University Press, 2000.
- Martin, Rudolf. *Antropologie: Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag, 1988.

- Maslek, Jasenka. „Popisi imovine, inventari orebićkih kapetanskih kuća i troškovnici s jedrenjaka u 18. i 19. stoljeću – pokazatelji imovinskog stanja, obiteljskoga statusa i jezične prakse“. *Naše more* 61(3-4) (2014): 89 – 95.
- Matijević, Jurica, Jelica Zelić. *Tajne o bojama: Priručnik za pripravu boja iz 15. stoljeća*. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, 2016.
- Matsuyama, Y., Y. Nagatani, T. Goto, S. Suzuki. „Discrimination of cultivated silk and wild silk by conventional instrumental analyses“, *Forensic Science International* 231 (2013): 37 – 42.
- Mazāre, Paula. „Investigating Neolithic and Copper Age Textile Production in Transylvania (Romania): Applied Methods and Results“. u *Prehistoric, Ancient Near Eastern and Aegean Textiles and Dress: An interdisciplinary anthology*, ur. Mary Harlow, Cécile Michel i Marie-Louise Nosch, Oxford: Oxbow Books, 2014.
- McGovern E., Patrick, Rudolph H. Michel, „Royal Purple – Tracing Chemical Origins of the Industry“. *Analytical Chemistry* 57(14) (1985): 1514A – 1522A.
- Meadows, Lee Richard, L. Jantz. „Estimation of stature from metacarpal lengths“. *Journal of Forensic Sciences* 37(1) (1992): 147 – 154.
- Mellaart, James. *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia*. London: Thames and Hudson, 1967.
- Miletić, Drago. „Plemićki grad Kostel“. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 11/12 br. 1 (1997):
- Mirko Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik*. Bjelovar, 2006.
- Molodin, Vyacheslav. „The Frozen Scythian Burial Complexes of the Altai Mountains: Conservation and Survey Issues“. U *Preservation of the Frozen Tombs of the Altai Mountains*, 25 – 31. Paris: Ateliers industria – Unesco, 2008.
- Murray V., Alan. „Ethnic Identity in the Crusades States: The Frankish Race and the Settlement of Outremer“. U L. Johnson, A. V. Murray, S. Forde, ur., *Concepts of National Identity in the Middle Ages*, 59 – 73. Leeds: University of Leeds, 1995.
- Muthesius, Anna Maria. „The Impact of the Mediterranean Silk Trade on Western Europe Before 1200 A.D.“. U *Textile in Trade. Proceedings of the Second Biennial Symposium of the Textile Society of America*. Washington D. C., 1990.
- Nadilo, Branko. „Ostaci utvrda na jugozapadnim obroncima Ivanščice“. *Grđevinar* 55(12) (2003): 751 – 757.

- Nawrocki, S. P. "Regression Formulae for Estimating Age at Death from Cranial Suture Closure". U *Forensic Osteology: Advances in the Identification of Human Remains*, ur. K.J. Reichs. Illinois: Charles C. Thomas, 1998.
- Norris, Herbert. *Medieval Costume and Fashion*. Mineola: Dover Publications, 1999.
- Norris, Herbert. *Medieval Costume and Fashion*. Mineola: Dover Publications, 1999.
- Noršić, Vladimir. „Genealoški podatci o plemićkim porodicama iz Matica župe Zlatar“. *Vjesnik Hrvatskog državnog arhiva* 11 (1945): 145 – 168.
- Obad Šćitaroci, Mladen. *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja*. Zagreb: Školska knjiga, 1993.
- Owen-Crocker, Gale R. „Brides, Donors, Traders: Imports into Anglo-Saxon England“. U *Textiles and the Medieval Economy. Production, Trade and the Consumption of Textiles 8th-16th Centuries*, ur. Angela Ling Huang, Carsten Jahnke (Ancient Textiles Series vol. 16). Oxford i Philadelphia: Oxbow Books, 2015.
- Owen-Crocker, Gale R. *Dress in Anglo-Saxon England*. Woodbridge: The Boydell Press, 2004.
- Øye, Ingvild. „Technology and Textile Production from the Viking Age and the Middle Ages: Norwegian Cases“. U *Textiles and the Medieval Economy. Production, Trade and the Consumption of Textiles 8th-16th Centuries*, ur. Angela Ling Huang, Carsten Jahnke, Ancient Textiles Series vol. 16, 41 – 63. Oxford i Philadelphia: Oxbow Books, 2015.
- Pastoureau, Michel. *Blue: The History of a Color*. Princeton i New York: Princeton University Press, 2001.
- Pastoureau, Michel. Boje u srednjem vijeku: sustavi vrijednosti i oblici osjećajnosti, <http://www.matica.hr/kolo/293/Boje%20u%20srednjem%20vijeku:%20sustavi%20vrijednosti%20i%20oblici%20osje%C4%87ajnosti/>. (preuzeto 03.03.2017).
- Perin, Patrick, Thomas Calligaro, L. Buchet, J. J. Cassiman, Y. Darton, V. Gallien, J. P. Poirot, A. Rast-Eicher, C. Rucker i F. Vallet. „La tombe d'Arégonde. Nouvelles analyses en laboratoire du mobilier métallique et des restes organiques de la défunte du sarcophage 49 de la basilique de Saint-Denis“. *Antiquités Nationales* 37 (2005): 181 – 206.
- Perrot, Philippe. *Fashioning the Bourgeoisie: A History of Clothing in the Nineteenth Century*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Perrot, Phillippe, *A History of Clothing in the Nineteenth Century*. Princeton: Princeton University Press, 1994.

- Phillips, Kim M. „Masculinities and the medieval English sumptuary laws“. *Gender and History* 19(1) (2007): 22 – 42.
- Pipponier, Françoise, Perrine Mane. *Dress in the Middle Ages*. New Haven: Yale University Press, 2000.
- Postan, Michael. „The Trade of Medieval Europe: The North“. U *Cambridge Economic History of Europe. Volume 2: Trade and Industry in the Middle Ages*, ur. M. M. Postan, Edward Miller, 168 – 300. Cambridge i London: Cambridge University Press, 1987.
- Püntener G., Alois, Serge Moss, „Ötzi, the Iceman and his Leather Clothes“, *Chimia* 64 (5) (2010): 315- 320.
- Racinet, Auguste. *The Complete Costume History: from ancient times to the 19th century*. Köln: Taschen, 2006.
- Randić, Mirjana. „Kako obojiti svijet“. U *Moć boja: Kako su boje osvojile svijet*, 95 - 153. Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 2009.
- Redwood, Mike. *Gloves and glove-making*. Oxford: Shire publications, 2016.
- Regan, Krešimir. „Plemićki grad Kegalj (Kegaljgrad)“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 54 (2012): 1 – 34.
- Rijkelijkhuisen, Marloes. „Leather gloves and mittens – examples recovered from the Netherlands“ *Archaeological Leather Group Newsletter* (2013): 3 – 5.
- Roberts E., Helene. „The Exquisite Slave: The Role of Clothes in Making the Victorian Woman“. U *Fashion: Critical and Primary Sources, Volume 3. The Nineteenth Century*, ur. Peter McNeil, 554 – 569. Oxford i New York: Berg, 2009.
- Roche, Julian. *The International Wool Trade*. Cambridge: Woodhead Publishing Ltd, 1995.
- Rosenthal F., Margaret. „Cultures of Clothing in Later Medieval and Early Modern Europe“. *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 39(3) (2009): 459-481.
- Runciman, Steven. „Byzantine Trade and Industry“. U *Cambridge Economic History of Europe. Volume 2: Trade and Industry in the Middle Ages*, ur. M. M. Postan, Edward Miller, 889 – 883. Cambridge i London: Cambridge University Press, 1987.
- Ryder L., Michael. „Report of Textiles from Çatal Hüyük“, *Anatolian Studies* 15 (1965): 175 – 176.
- Sarti, Raffaella. *Živjeti u kući: stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi, 1500-1800*. Zagreb: Ibis, 2006.

- Sawyer, Peter. „The Viking Expansion“. U *The Cambridge History of Scandinavia, Vol. 1: Prehistory to 1520*, ur. Knut Helle, 103 – 120. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Schneider, Marijana. *Moda odijevanja na portretima 1800. – 1870*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1973.
- Schneider, Marijana. *Nošnje u vrijeme ilirskog preporoda*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1967.
- Scott, Margaret. *Medieval Dress and Fashion*. London: The British Library, 2007.
- Sebesta, Judith Lynn. „Tunica Ralla, Tunica Spissa: The Colors and Textiles of Roman Costume“. U *The World of Roman Costume*, ur. Judith Lynn Sebesta, Larissa Bonfante, 65 – 77. Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2001.
- Sherratt, Andrew. „The secondary explanation of animals in the Old World“, u *Economy and Society in Prehistoric Europe: Changing Perspectives*, ur. Andrew Sherratt, 199–228. Princeton: Princeton University Press, 1997.
- Shishlina, N.I., O.V. Orfinskaya, V.P. Golikov. „Bronze Age Textiles from the North Caucasus: New Evidence of Fourth Millennium BC Fibres and Fabrics“. *Oxford Journal of Archaeology* 22(4) (2003): 331–344.
- Shishlina, Natalia, ur., *Tekstil' epokhi Bronzy Evraziiskikh stepei*. Trudy gosudarstvennogo i storicheskogo muzeya Vol 109 (1999).
- Simončić Nina, Katarina. *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*. Zagreb: Plejada, 2012.
- Skreslet, Stanley H. „An inadvertent missiologist: Edward Gibbon and the science of mission“. *An International Review* 2016, Vol. 44(1) 20–32.
- Skoglund, G., M. Nockert, B. Holst. „Viking and Early Middle Ages Northern Scandinavian Textiles Proven to be made with Hemp“. *Scientific Reports* 3, 2862 (2013).
- Soffer, Olga, James M. Adovasio, David C. Hyland, „The Well-Dressed "Venus": Women's Wear ca. 26,000 B. P.“ (priopćenje sa znanstvenog skupa SAA Annual Meeting, Chicago 1999).
- Slovenec, Dragutin. *Opća mineralogija*. Zagreb: Rudarsko geološko naftni fakultet, 2011.

- Soffer, Olga, James M. Adovasio, J. S. Illingworth, Kh. A. Amirkhanov, N. D. Praslov, M. Street, „Paleolithic Perishables Made Permanent“ (priopćenje sa znanstvenog skupa SAA Annual Meeting, Philadelphia 2000).
- Spanditaki, Stella. *Textile Production in Classical Athens*. Ancient Textiles Series Vol. 27. Oxford: Oxbow Books, 2016.
- Spanditaki, Youlie, Christophe Moulherat. „Greece“. U *Textiles and Textile Production in Europe: From Prehistory to AD 400*, ur. Margarita Gleba, Ulla Mannering. Ancient Textiles Series, Vol 11. Oxford: Oxbow Books, 2012.
- Stella Spantidaki, „The Embellishment Techniques of Classical Greek Textiles“, u Mary Harlow, Marie-Louise Nosch (ur.), *Greek and Roman Textiles and Dress: An Interdisciplinary Anthology* (Oxford i Philadelphia: Oxbow Books, 2014)
- Stephen Bourke (ur.) et al. *The Middle East. The Cradle of the Civilization Revealed*. London: Thames & Hudson, 2008.
- Stig Sørensen, Louise. „Reading Dress: The Construction of Social Categories and Identities in Bronze Age Europe“, *Journal of European Archaeology* 5(1) (1997): 93 – 114.
- Stoodley, Nick. *The Spindle and the Spear: A Critical Enquiry into the Construction nad Meaning of Gender in the Early Anglo-Saxon Burial Rite*. Oxford: British Archaeological Reports Series, vol. 288, 1999.
- Stoother E., Karen, Kathleen A. Epstein, Thomas, R. Cummins, Maritza Freire. „Reconstructing Prehistoric Textile and Ceramic Technology from Impressions of Cloth in Figurines from Equador, u *Materials Issues in Art and Archaeology II*, Materials Reseach Society Symposium Proceedings Vol. 185, ur. Pamela B. Vandiver, James Druzik, George S. Wheeler (1991):
- Šebečić, Berislav. „Srebreni putevi u Europi početkom novog vijeka i rudarsko-financijski imperiji Fuggerovih“. *Rudarsko-geološko-naftni zbornik* 14 (2002): 77 – 88.
- Šimunić, Ljerka. *Građanski kostim u Hrvatskoj na primjercima iz fundusa Gradskog muzeja Varaždin* (priopćenje sa znanstvenog skupa Obveza vođenja dokumentacije o povijesnom tekstilu, Zagreb, 2011),
- Štefanec, Nataša. „Plemstvo“. U *U potrazi za mirom i blagostanjem: hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, ur. Lovorka Čoralić, 91 – 110. Zagreb: Matica Hrvatska, 2013.

- Tvauri, Andres. „The Migration Period, Pre-Viking Age and Viking Age in Estonia“. U *Estonian Archaeology* 4 Tartu: Tartu University Press, 2012.: 123, 128 – 131, 174 – 176, 233 – 238.
- Valverde, Mariana. „The Love of Finery: Fashion and the Fallen Woman in Nineteenth-Century Social Discourse“. U *Fashion: Critical and Primary Sources, Volume 3. The Nineteenth Century*, ur. Peter McNeil .Oxford i New York: Berg, 2009.
- Van der Sanden, W. A. B. *Through Nature to Eternity – the Bog Bodies of Northwest Europe*. Amsterdam: Batavian Lion Internatioal, 1996.
- Vanden Berghe, Ina, Margarita Gleba, Ulla Mannering. „Towards the Identification of dyestuffs in Early Iron Age Scandinavian peat bog textiles“. *Journal of Archaeological Science* 36 (2009): 1910 – 1921.
- Varron, A. „Silk and the Development of Trade“. U *The Early History of Silk*, CIBA Review 11 (1938).
- Vinski Zdenko. „Epoha seobe naroda“. U *Na izmaku Antike — hrvatske zemlje za seobe naroda i pod vlašću Ostrogota*, 145 – 162. Zagreb: Centar za povijesne znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1975.
- Vinski, Zdenko. „Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800.“. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 5(1) (1972): 47- 71.
- Wagner, Stephen. „The Impact of Silk in the Middle Ages“. <https://textilesocietyofamerica.org/6326/the-impact-of-silk-in-the-middle-ages/> (preuzeto 23.4.2017)
- Walbank, Frank William. „Trade and Industry under the Later Roman Empire in the West“. U *Cambridge Economic History of Europe. Volume 2: Trade and Industry in the Middle Ages*, ur. M. M. Postan, Edward Miller, 878 - 889. Cambridge i London: Cambridge University Press, 1987.
- Walton Rogers, Penelope. „Appendix: The Dyes“. U *Textiles and Clothing 1150-1450. Medieval Finds from Excavations in London*, Elisabeth Crowfoot, Frances Pritchard, Kay Staniland. London: The Boydell Press, Museum of London, 2001.
- Walton Rogers, Penelope. „Cloth, clothing and Anglo-Saxon women“. U *A Stitch in Time: Essays in Honour of Lise Bender Jørgensen*, ur. S. Bergerbrant, S.H. Fossøy 253 – 280. Gothenburg: Gothenburg University, Department of Historical Studies, 2014.
- Walton Rogers, Penelope. „Textiles“. U *English Medieval Industries: Craftsmen, Techniques and Products*, ur. John Blair, Nigel Ramsay. London: The Hambledon Press, 2001.

- Walton Rogers, Penelope. „The textiles from Mounds 5, 7, 14 and 17“. U *Sutton Hoo: A Seventh-Century Princely Burial Ground and its Context*, ur. M. O. H. Carver. London: The British Museum, 2005.
- Walton Rogers, Penelope. *Cloth and Clothing in Early Anglo-Saxon England (AD 450-700)*, CBA Research Report 145. York: Council for British Archaeology, 2007.
- Walton Rogers, Penelope. *Early Anglo-Saxon costume and textiles from Saltwood Tunnel, Kent (CTRL Specialist Report Series in ADS 2006, Saltwood Tunnel, Kent: Inhumation and cremation grave catalogues)*.
- Walton Rogers, Penelope. *Textile Production at 16 – 22 Coppergate. The Archaeology of York 17/11: The Small Finds*, generalni ur. P. V. Addyman .York: York Archaeological Trust for Excavation and Research, Council for British Archaeology, 1997.
- Watt, Melinda. „Textile Production in Europe: Silk, 1600-1800“. U *Heilbrunn Timeline of Art History* New York: The Metropolitan Museum of Art. http://www.metmuseum.org/toah/hd/txt_s/hd_txt_s.htm, (pristup 13.4. 2017)
- Wayland Barber, Elizabeth. „New Kingdom Egyptian Textiles: Embroidery vs. Weaving“. *American Journal of Archaeology* 86 (3) (1982):
- Wayland Barber, Elizabeth. *Prehistoric Textiles: The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages*,. Princeton: Princeton University Press, 1991.
- West, S. „West Stow: the Anglo-Saxon Village 1: Text“. *East Anglian Archaeology* 24 (Gressenhall, 1985).

Sažetak

Ovaj rad, naslova „Forenzična arheometrija – zagonetni slučaj grofa Tome Keglevića“, izradile su Nikolina Vrančić i Valentina Perušina. Grob loborskog grofa Tome Keglevića pronađen je tijekom arheoloških iskopavanja 2005. godine. Nešto više od deset godina kasnije, ova izvanredna skupina nalaza dobila je zasluženu pažnju. U suradnji za znanstvenim instucijama u Zagrebu i njihovim osobljem provedene su analize organskog materijala pronađenog u grobu (kosti, obojani tekstil, koža) te metalnih nalaza, a zajedničkim je trudom interpretirana cijela skupina nalaza. Također je i predočena moguća rekonstrukcija oprave grofa Keglevića iz vremena kad je u grobnicu tek ukopan.

Ključne riječi: Lopor, Toma Keglević, forenzična arheometrija, prirodno-znanstvene analize

Summary

This paper, titled „Forensic archaeometry – Curious case of Count Toma Keglevich“, was written by Nikolina Vrancic and Valentina Perusina. An interesting grave was excavated in 2005 at the archaeological site of Lopor, which belonged to an older local nobleman, Count Toma Keglevich. Ten years after it has been found, this exquisite discovery finally recieved the scientific interest it deserves. In collaboration with numerous scientific institutions in Zagreb, analyses of both organic and anorganic material have been conducted, which greatly helped in order to compile all the evidence and present „the story of the grave of Count Keglevich“. The authors also incorporated their view of the appearance of Count's clothing at the moment he was laid into the grave.

Key words: Lopor, Count Toma Keglevich, forensic archaeometry, scientific analyses

Životopisi

Nikolina Vrančić

Odrasla u Zagrebu, gdje je završila Osnovnu Waldorfsku školu i Privatnu klasičnu gimnaziju. Nakon završetka preddiplomskog studija arheologije i indologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, 2016. godine uspješno završila i diplomski studij, smjer Archaeology of Medieval Europe na University of Reading u Velikoj Britaniji. Trenutno završava diplomski studij srednjovjekovne arheologije i indologije u Zagrebu. Sudjelovala na brojnim arheološkim iskopavanjima u Hrvatskoj i inozemstvu, studentskim konferencijama u inozemstvu i kao studentica-suradnica Ureda za forenzične znanosti Sveučilišta u Zagrebu sudjelovala u pripremi međunarodnog kongresa „Masovne katastrofe, zone sukoba i terorizam: Dan poslije“, koji se održavao 23. studenog 2017. godine na Sveučilištu u Zagrebu, te je dobitnica Nagrade za izvrsnost na preddiplomskom studiju indologije. Trenutno radi u Arheološkom muzeju u Zagrebu i sudjeluje na projektima u sklopu rada u muzeju.

Valentina Perušina

Rođena u Dubrovniku 1993. godine, odrasla u selu Majkovi. Nakon završetka osnovnog školovanja u Dubrovačkom primorju, upisala je Biskupijsku klasičnu gimnaziju Ruđera Boškovića u Dubrovniku. Uspješno upisala preddiplomski studij povijesti i arheologije na Sveučilištu u Zagrebu 2012. godine, a 2015. godine nastavila studij na diplomskoj razini istraživačkog smjera suvremene povijesti i nacionalne arheologije. Sudjelovala na sveučilišnim i inozemnim arheološkim iskopavanjima, kao studentica-suradnica Ureda za forenzične znanosti Sveučilišta u Zagrebu sudjelovala u pripremi međunarodnog kongresa „Masovne katastrofe, zone sukoba i terorizam: Dan poslije“, koji se održavao 23. studenog 2017. godine na Sveučilištu u Zagrebu te se aktivno bavi sportom.